



El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?

*Estudi a partir de la informació de l'Enquesta
d'Ús del Temps, 2002-2003*

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

Carrasco Bengoa, Cristina

El Treball de les dones a Catalunya : cap a una igualació creixent?.-
(Col·lecció estudis ; 10)

Bibliografia

ISBN 84-393-6900-X

I. Domínguez Amorós, Màrius II. Mayordomo Rico, Maribel III. Civit Illa, Mercè IV. Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya V. Títol VI. Col·lecció: Col·lecció estudis (Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya) ; 10

1. Dones – Treball – Catalunya – Enquestes 2. Dones – Organització del temps – Catalunya – Enquestes 3. Temps de treball – Catalunya - Diferències entre sexes - Enquestes 396.5(467.1)

Ponent de l'estudi

Sra. Mercè Civit i Illa

Autors

Sra. Cristina Carrasco Bengoa

Sr. Màrius Domínguez Amorós

Sra. Maribel Mayordomo Rico

© Generalitat de Catalunya

Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya

Diputació, 284

08009 Barcelona

Tel. 93 270 17 80

Adreça a Internet: www.ctescat.net

A/e: ctescat@gencat.net

ISBN: 84-393-6900-X

Barcelona, octubre de 2005

Disseny Gràfic: IMF

Impressió: XB Celtica Papel, SL

D.L.: B. 46.028-2005

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?







ÍNDEX

Presentació	7
I. Aspectes metodològics i conceptuals	9
II. Les dones a Catalunya: participació, activitat i temps de treball a partir de l'Enquesta de Població Activa	29
III. Les dones a Catalunya: participació, activitat i temps de treball a partir de l'Enquesta d'Ús del Temps	42
III.1. Situació i activitat global de la població	45
III.2. Els temps de treball	53
III.3. Participació i temps de treball segons variables significatives	56
III.4. El temps de cura	75
III.5. Els requeriments de treball de les llars	82
III.6. Doble presència i condicions d'ocupació	86
IV. Índexs i indicadors de treball	107
Conclusions	124
Annex I	128
Referències bibliogràfiques	129



El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



PRESENTACIÓ

Aquest Informe fou encarregat pel CTESC (Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya) amb la finalitat d'analitzar la situació de les dones i els homes en relació amb els temps i els treballs. El fet de disposar per primera vegada a Catalunya d'una enquesta d'ús del temps permetia plantejar un estudi d'aquestes característiques. Una enquesta d'ús del temps ofereix moltíssima informació sobre com distribueixen les persones el seu temps entre les diverses activitats que realitzen durant el dia. En aquest sentit, volem advertir que l'informe present no és un estudi d'"ús del temps" en termes genèrics, sinó que està centrat exclusivament en el treball i en els temps de treball.

S'intenta, en concret, analitzar les desigualtats entre dones i homes en relació amb la seva participació en els diversos tipus de treballs i els conflictes de temps, particularment de les dones, associats a la seva participació simultània en les diverses activitats. S'intenta tenir una visió més realista del funcionament social, que permeti dissenyar i implantar polítiques públiques més adequades a la realitat de les persones, amb l'objectiu últim d'avançar cap a societats amb més qualitat de vida per a totes i tots.

L'informe consta de cinc capítols, desiguals pel que fa a l'extensió, per raons de contingut i de rellevància en relació amb l'objectiu de l'estudi.

En el primer capítol es tracten aspectes metodològics i conceptuals i es plantegen els objectius de l'informe. La manera tradicional d'enfocar el tema del treball, que el fa sinònim a ocupació, exigia començar amb qüestions metodològiques que permetessin establir el marc analític que s'havia d'utilitzar. A més de tractar alguns aspectes teòrics i conceptuals, es fa un comentari crític a les enquestes que s'hauran d'utilitzar posteriorment: l'Enquesta de Població Activa i l'Enquesta d'Ús del Temps. Es discuteixen les seves possibilitats, avantatges i limitacions. Per últim, una anàlisi dels possibles models d'ocupació/treball permet derivar els objectius de l'estudi.

En el segon capítol es fa un estudi del treball de les dones a partir de l'Enquesta de la Població Activa. No es tracta d'una anàlisi exhaustiva perquè en cap cas no era l'objectiu, ja que aquest tipus d'estudis són els habituals. Només s'ofereix una visió general de la situació de les dones en relació amb el treball de mercat i –el més significatiu– es planteja algun tipus d'anàlisi que l'enquesta permet, però que normalment no es fa: anàlisi que tenen en compte –dins de les possibilitats de la informació– característiques o situacions en relació amb el treball a la llar. Per raons òbvies, l'extensió d'aquest capítol és relativament reduïda.

El tercer capítol és el cos central de l'estudi. És l'anàlisi dels treballs –mercantil i familiar domèstic– i del temps de treball a partir de la informació que ofereix l'Enquesta d'Ús del Temps. Precisament, l'interès de l'estudi està a explotar aquesta enquesta i discutir les seves possibilitats per a l'estudi del treball en relació amb les que ofereixen altres enquestes de treball, en particular l'Enquesta de Població Activa. El capítol està dividit en sis apartats, cadascun dels quals es dedica a aspectes específics: activitat global, temps de treball,



anàlisi pel cicle vital i nivell social, temps de cura, requeriments de treballs de les llars i situacions d'ocupació i doble presència. L'anàlisi permet acabar cada apartat amb algunes conclusions particulars.

En el quart capítol es desenvolupen un conjunt d'indicadors i un índex compost per sis dels indicadors anteriors. Els indicadors escollits es deriven com una conseqüència bastant lògica de l'anàlisi realitzada al capítol anterior. Es tracta de plantejar un sistema d'indicadors que permetin fer un seguiment de la situació de les dones en relació amb els treballs.

Finalment, l'informe es tanca amb un capítol de conclusions. Aquestes són de dos tipus: metodològiques i de resultats. Les conclusions metodològiques són recomanacions –derivades de les limitacions que es detecten en la realització de l'estudi– per poder comptar en un futur amb millors fonts estadístiques de treball. Per a les conclusions generals, es recullen els resultats parcials dels diferents apartats i s'integren en un marc únic que possibilita relacionar-les finalment amb els objectius plantejats a l'inici.



I. ASPECTES METODOLÒGICS I CONCEPTUALS

Una lectura no androcèntrica del treball de les dones

Reflexionar sobre el treball de les dones exigeix, abans de res, detenir-nos un moment en el mateix concepte de treball que, no per ser antic, està exempt de controvèrsia. Realment crida l'atenció que una activitat absolutament necessària per a l'existència humana, i que dones i homes hem dut a terme des de les societats més primitives, no gaudeixi encara d'una bona definició.

A aquest fet no és en absolut aliena la disciplina econòmica. Des del pensament econòmic clàssic, l'economia s'ha definit dins d'unes fronteres molt estretes d'anàlisi: el camp d'estudi econòmic es redueix al món públic mercantil, on treball s'identifica amb ocupació. És durant el procés de profunda transformació social i econòmica de les societats agrícoles feudals a societats industrials capitalistes que el concepte de treball també es transforma: de ser una activitat que incorporava totes les tasques necessàries per al sosteniment de la vida humana (producció de béns, serveis, activitats de cura directes i emocionals, tasques que cobreixen les necessitats d'afectes i relacions), passa a identificar-se amb el treball remunerat (l'ocupació) d'una societat capitalista.

L'anàlisi econòmica del mercat laboral, situada dins l'estreta definició d'economia, també s'ha centrat en l'ocupació i ha ignorat la relació dinàmica que existeix entre el procés de producció de mercaderies i el procés de reproducció social de la força de treball. Aquest procés no es refereix exclusivament al treballador o al temps que ella o ell passen al lloc de treball, sinó al seu cicle vital complet i a la reproducció de les generacions futures (Picchio 1994, Mayordomo 2004). Es tracta d'un procés humà i no tècnic, i és en aquest sentit que la reproducció de les persones no pot separar-se ni aïllar-se del context social en què té lloc.

D'altra banda, en analitzar només “una part del treball”, no es té informació sobre què succeeix amb el “temps de treball total” i, per tant, amb el benestar de les persones. La qualitat de vida no solament té a veure amb la quantitat de béns i serveis dels quals es pot disposar, sinó també –entre altres coses– amb la quantitat i tipus de treballs que s'han de realitzar per aconseguir-los. A més, és convenient recordar que si la societat funcionés exclusivament amb la lògica del mercat i no es poguessin obtenir recursos per altres vies (donacions, transferències...) una part important de la població, en particular aquella dels actius de la qual no tenen mercat –persones grans, malaltes, discapacitades, menors, desocupades–, senzillament moriria.¹

Per la seva part, les relacions laborals també han estat basades tradicionalment en formes d'organització que tenen en compte, de manera exclusiva, els processos de producció mer-

¹ Boulding –encara que sense referir-se en particular a l'àmbit familiar domèstic– assenyala l'existència d'una altra forma d'economia, la de les “donacions” (o transferències unidireccionals), absolutament imprescindible i que manté una interessant i complexa xarxa de relacions amb l'economia d'intercanvi, que amplia considerablement la imatge comuna de la teoria econòmica en tant que estudi de com la societat està organitzada per l'intercanvi (Boulding, 1976).

cantil. Han estat centrades en les condicions de treball-ocupació i no en les condicions de vida. S'ha plantejat com a contradicció fonamental la que existeix entre el salari i el benefici, i per això no s'ha fet explícit el conflicte —que constitueix el nucli del treball assalariat— entre beneficis empresarials i nivells de vida de tota la població.²

Ara bé, una visió més àmplia de les condicions de vida de la població permet observar que, per satisfer les necessitats humanes —personals i socials—, es requereixen diversos tipus de treballs, i el més rellevant d'aquests no és el treball de mercat sinó l'anomenat treball familiar domèstic o treball de reproducció³ que, a les nostres societats més industrialitzades, té a veure amb la cura directa de nenes, nens, persones grans o malaltes, i amb tasques d'alimentació, higiene, relacions i afectes dirigides també a les persones adultes i sanes. I, en societats més rurals, inclou també tot allò que es relaciona amb la producció de subsistència. Tots aquests treballs implicats directament amb la cura de la vida, dels cossos i de l'existència humana els fan majoritàriament les dones des de les llars.

Però la ceguesa històrica de la ciència i política oficial ha impedit visibilitzar aquesta activitat, atorgar-li categoria econòmica i situar-la com a peça central de tot l'entramat que significa el complex procés de reproducció social. Aquest "oblit" teòric i polític ha determinat diferències profundes en els treballs de dones i homes. Es tracta, llavors, no sols de recuperar el reconeixement i la valoració social per al treball no remunerat, sinó també de deixar d'identificar treball i ocupació i donar un significat nou al concepte, de tal manera que incorpori totes les activitats necessàries per al sosteniment de la vida humana en totes les seves dimensions.

Això exigeix transcendir els models econòmics tradicionals centrats (gairebé exclusivament) en el mercat i desenvolupar nous marcs d'anàlisi més fèrtils i més realistes que reconguin que les nostres societats funcionen i subsisteixen a través de processos que podríem denominar de "producció i reproducció".⁴ Es produeixen i reproduïen béns, persones, relacions. Tots aquests processos estan absolutament relacionats i interconnectats, de manera que difícilment pot separar-se l'un de l'altre. Una definició més sensata de "treball" faria referència llavors a l'aportació humana en tots aquells processos que participen de la reproducció social i l'objectiu dels quals és la producció de béns i serveis per satisfer les necessitats humanes.

² Aquest tema està discutit a Picchio, 2001, Carrasco et al., 2004.

³ No es disposa d'un terme únic per referir-se al treball realitzat a la llar, la qual cosa indica que cap d'ells és totalment adequat. Originalment es va anomenar "treball domèstic", entenen per aquest les activitats de rentar, planxar, netejar, etc. Posteriorment, es va incorporar el "treball de cura" per especificar unes tasques concretes absolutament necessàries per a la vida. Per distingir-lo del "treball productiu", es va encunyar el terme "treball de reproducció", però no sembla adequat perquè separa dos espais que a la realitat estan units; a més, a economia es parla de processos de producció i reproducció sense incloure en aquests les activitats que no passen pel mercat. Finalment, també s'utilitza el terme "treball familiar domèstic"; la idea és ressaltar que també existeixen activitats destinades a cobrir les necessitats de la llar que no necessàriament es desenvolupen a l'interior de la llar. En aquest estudi utilitzarem aquest últim terme, entenen que comprèn les tasques més tradicionals, els treballs de cura i les activitats que es realitzen fora de la llar. És a dir, tot el conjunt de treballs no remunerats realitzats per a la subsistència i benestar de les persones de la llar.

⁴ Propostes de models que incloguin el treball familiar domèstic es poden veure a Picchio, 1992, Carrasco 1991, Carrasco et al., 1991.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Ara bé, aquests processos no són neutres. Els mecanismes de funcionament i les interdependències entre els diversos processos de treball i, en particular, l'estructuració del mercat laboral i l'organització familiar determinen una distribució desigual de temps i treballs entre dones i homes i, consegüentment, una desigual situació social. Més específicament, les relacions entre treball de mercat, treball familiar domèstic i benestar condicionen formes i qualitat de vida en funció del sexe.

La limitada definició de treball –que l'identifica amb ocupació– no tan sols presenta problemes conceptuals, sinó que a més té conseqüències importants en l'elaboració i la implantació de polítiques públiques.⁵ El fet de considerar només els efectes a la banda visible de l'economia (la mercantil) i oblidar o ocultar els efectes que pugui tenir a l'economia de la cura no mercantil (invisible), implica un risc clar tant en termes d'inequitat com d'ineficiència.

El fet que dones i homes se situïn en els diversos àmbits de l'economia –el no monetari i el monetari respectivament– i assumeixin cadascun d'ells rols socials específics significa que les persones, d'acord amb el seu gènere, tenen restriccions i condicionaments socials diferents. Llavors, si s'ignoren els rols diferenciats i les responsabilitats i capacitats socialment determinades per a ambdós gèneres, és possible que una política aparentment neutral pugui tenir conseqüències diferents per a cadascun d'ells. En aquest sentit, les polítiques ni tan sols poden considerar-se neutrals, sinó més aviat “cegues al sexe”. D'altra banda, considerar només l'àmbit mercantil en l'aplicació d'una política pública determinada podria estar ocultant algun tipus d'ineficiència o resultat no desitjat del qual ni tan sols es tindria informació.

Les polítiques de despesa pública en són un exemple. En primer lloc, es pot afirmar que les polítiques de despesa social en general afecten més les dones que els homes. Per exemple, reduccions en serveis de cura infantils o en centres d'atenció de persones grans o malaltes afecten ambdós sexes com a usuaris, però repercuteixen directament en un augment del temps de cura de les dones, que assumiran la part de l'activitat que el sector públic deixa d'oferir. Tant les reduccions de la despesa pública en cures sanitàries com l'augment d'atenció sanitària sense modificació de la despesa poden representar requeriments de cura cada vegada superiors exigits a les famílies: tractaments a la llar, cures postoperatòries, presència nocturna d'un familiar en els ingressos hospitalaris, cirurgia major ambulatoria, etc., cures que normalment assumeixen les dones. Això, a més d'augmentar el treball de cura de les dones, pot tenir repercussions en el seu treball de mercat (per exemple, renunciant a una feina per impossibilitat d'assumir tota la càrrega de treball), tendeix a incrementar les desigualtats entre dones i homes i reforça els rols de cadascun. Amb aquesta transferència de “cures” del sector públic al treball no remunerat s'està transferint un “cost comptable” a un sector no monetaritzat, amb la qual cosa aquest cost desapareix. Així, el sector públic augmenta la seva “eficiència” recolzant-se en el treball no pagat de les dones.

Al capdavant, els models econòmics han reflectit quasi exclusivament l'economia de mercat, han donat compte d'un mercat laboral caracteritzat per una participació masculina lliure de restriccions reproductives i han deixat a l'oblit tot el treball no remunerat. Amb aquesta visió

⁵ Pel que fa a això, existeix actualment una bibliografia àmplia desenvolupada a partir de la idea dels “Pressupostos sensibles al gènere”. Un article explicatiu sobre el tema és Himmelweit, 2002.

social tan parcial, aquests esquemes interpretatius no estan en condicions de donar compte dels diversos plans en què es moguin les dones com a treballadores, mares i ciutadanes.⁶ Però no únicament això, també són inadequats per a l'anàlisi de la població masculina, ja que amaguen l'activitat d'afectes i cura sense la qual aquests homes i les seves filles i fills no podrien subsistir. Per això mateix, el reconeixement explícit del treball familiar domèstic –base de l'economia monetària– no és solament una qüestió de justícia, sinó de sensatesa i rigor si es pretén analitzar i interpretar la realitat.

Els models d'ocupació/treball: cap a un model més igualitari?

Si observem ara els models d'ocupació/treball des de la mirada no androcèntrica comentada a l'apartat anterior, podrem obtenir una visió més realista de la situació de desigualtat de les dones i els homes en relació amb els treballs que permeti, posteriorment, elaborar i implantar polítiques més adequades que tendeixin a augmentar la igualtat i a majors estàndards de vida per a tota la població. Des d'aquesta mirada, que té en compte els diversos treballs, es pot establir una tipologia de models d'ocupació/treball que ens ajudarà a identificar els trets més característics de la situació actual i, en conseqüència, a plantejar els objectius que s'han d'aconseguir.

El model d'ocupació/treball més tradicional va tenir una forta presència a l'Estat espanyol durant l'època dictatorial i subsisteix avui en les generacions de dones majors de 55 anys. Estableix una forta separació entre dones i homes en relació amb el treball, i assigna el treball de mercat a l'home i el treball familiar domèstic a la dona.⁷ L'obligació de l'home en relació amb la llar és l'aportació de diners i, la de la dona, la realització de tot el treball familiar domèstic, incloent-hi tant el que es considera treball domèstic en el sentit més tradicional (rentar, planxar, netejar, etc.), com la cura directa de totes les persones de la llar. Com a conseqüència d'això, les dones no disposen de remuneració pròpia, la qual cosa els genera una forta dependència monetària dels seus marits o, segons els països, de l'Estat. Per altra banda, el treball realitzat a la llar, a més de no estar remunerat en termes econòmics, no atorga drets. Així, el fet de no participar en el mercat de treball, a més de no percebre un salari, elimina la possibilitat de percebre qualsevol altra transferència monetària que no siguin les d'estricta necessitat. Tota aquesta situació en conjunt ha estat una de les causes de la pobresa específica femenina.

Tal com queda patent, aquest model representa una forta desigualtat entre dones i homes en relació amb els treballs i els drets que se'n deriven. Per això, dins dels contextos més democràtics i amb major tendència als drets de ciutadania, es plantegen models alternatius, en principi, més igualitaris. En aquest sentit, creiem que la tendència s'orienta cap a dues grans possibilitats: el model d'"igualtat en masculí" i el model d'"igualtat en femení".

El model que denominarem d'"igualtat en masculí" té com a objectiu la igualtat en la participació en el mercat laboral. Representa que les dones anirien progressivament integrant-se

⁶ Aquest tipus de crítiques estan desenvolupades a Carrasco i Mayordomo, 1999, 2000.

⁷ Que un model sigui dominant no implica que es verifiqui per a totes les persones. De fet, moltes dones en aquells anys participaven en el treball de mercat, en particular les dones de rendes baixes.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



al mercat de treball i participant en l'ocupació en igualtat de condicions que els homes. La idea és que les dones s'“igualin” als homes en el que ha estat l'activitat bàsica d'aquests. Ara bé, el model de participació masculí implica llibertat de temps i acció per dedicar-se al mercat; per tant, queda poc espai per a activitats relacionades amb la cura de les persones, la qual cosa representa que, perquè aquest model (masculí) funcioni, algú (normalment, una dona) ha d'estar atenent les necessitats de les persones que conviuen a la llar, incloent-hi les necessitats dels homes ocupats al mercat. Com a conseqüència d'això, no és un model generalitzable: si les dones s'integren al treball de mercat en igualtat de condicions que els homes, qui es fa càrrec de la vida humana?

Contràriament, el model que denominarem d'“igualtat en femení” no té com a objectiu bàsic l'activitat mercantil, sinó que parteix de la premissa que la prioritat rau en els estàndards de la vida de les persones, en la seva qualitat de vida i entén que la qualitat de vida de les dones i homes de totes les edats va molt més enllà d'una “cistella de béns”. En la consecució d'aquests estàndards de vida, el treball domèstic i de cura realitzat des d'aquesta llar és un factor determinant. El model representa llavors que els homes anirien integrant-se progressivament a aquesta activitat i hi participarien en igualtat de condicions que les dones.

Ara bé, el temps i l'energia que requereix aquesta activitat va molt lligada al cicle vital: durant la vida les demandes de cura són molt diferents en funció bàsicament de l'edat i de l'estat de salut. Per tant, satisfer aquestes demandes exigeix una dedicació molt variable en les diverses etapes de la vida; al contrari que el mercat de treball, que normalment estableix temps i dedicacions lineals durant la vida activa. Conseqüentment, el model d'igualtat en femení significa que l'estructura social i laboral mercantil s'adeqüi a les necessitats humanes, perquè així homes i dones puguin assumir, en condicions equitatives, el treball familiar domèstic. L'organització del mercat de treball estaria així en funció dels requeriments de treball familiar domèstic, i hi mantindria un equilibri harmònic que permetés realitzar ambdues activitats sense tensions.

Plantejades les alternatives, la qüestió és ara quina ha estat la tendència en les últimes dècades en relació amb el model de treball/ocupació a l'Estat espanyol. Diversos estudis realitzats sobre el treball mostren que la tendència ha estat seguir fonamentalment el model d'igualtat en masculí: incrementar la participació laboral femenina, però sense canvis significatius en el treball familiar domèstic. Ara bé, hem vist que aquest model no és generalitzable, en el sentit d'establir una igualtat en el mercat, si no es tenen en compte les necessitats de l'àmbit domèstic. En ser impossible –per definició– el que hem anomenat la “igualtat en masculí”, a la realitat s'ha anat desenvolupant un quart model que s'acostuma a designar “unipresència masculina/doble presència femenina”. En aquest nou model, els homes mantenen la seva presència gairebé exclusiva en el treball de mercat, amb una participació escassa en el treball familiar domèstic, i les dones tendeixen a incorporar-se al mercat de treball, però sense abandonar l'activitat de la llar. Aquest model s'assenta sobre la mateixa premissa que el model més tradicional, a saber, que la prioritat masculina es troba al mercat i que la cura de les persones és un assumpte de dones, en el qual ni els homes ni la societat en el seu conjunt no s'identifiquen com a responsables.

De resultes d'això, apareixen els conflictes anomenats de “conciliació” (per a les dones) entre els temps de cura i els temps de treball mercantil. Però la mateixa manera de plantejar el problema, com un conflicte entre dues activitats, ja està reflectint una visió dual del temps que distingeix entre dues parts independents i incomunicades i que atorga, implícitament, més importància al temps d'ocupació. Aquesta manera de plantejar el tema fa referència a un model d'organització del temps més característic dels homes. Les dones que participen al mercat laboral s'han d'uniformar segons els models de treball masculins, on predomina el temps de treball de mercat per sobre de qualsevol altre.

Les conseqüències d'aquest model, per a les dones, seran de més precarietat laboral que els homes (més temporalitat, més desocupació, salaris inferiors, segmentacions, discriminacions, etc.) i tensions enormes en intentar realitzar ambdós treballs. Per a això les dones es veuen obligades a elaborar diverses estratègies de vida i treball d'acord amb les seves condicions socioeconòmiques, els serveis socials, els ajuts i les col·laboracions de familiars (àvies), etc. Tot aquest procés –a més de mantenir les desigualtats entre sexes– tendeix a augmentar les desigualtats entre les mateixes dones, tant en el treball de mercat –la precarietat afecta en menor grau les dones millor qualificades– com en els treballs a la llar –les dones de més nivell socioeconòmic tenen la possibilitat de mercantilitzar més quantitat de treball domèstic i de cura.

El nostre primer objectiu planteja esbrinar fins a on efectivament s'estaria consolidant aquest model d'“unipresència masculina/doble presència femenina” a Catalunya. Això significa interrogar-nos sobre algunes qüestions, com ara: fins a quin punt la participació creixent de les dones al món de l'ocupació redueix el nivell de segregació per sexe al treball familiar domèstic?, es pot dir que a Catalunya hi ha una tendència a un “acostament” en l'ús del temps amb més participació dels homes en el treball familiar domèstic? Les persones –dones i homes– d'edats actives, categoritzades com a desocupades, participen de manera anàloga en el treball familiar domèstic?, són els comportaments de dones i homes més “iguals” a les edats preactives i postactives?, existeix una doble segregació femenina tant en el mercat com a la llar en relació amb el tipus de tasques i el temps? Les desigualtats del mercat de treball reforcen les desigualtats que tenen lloc a l'interior de la llar?, etc. Intentarem donar resposta a aquestes preguntes, encara que el fet de no disposar de sèries de dades en limitarà les possibilitats. Finalment, el segon objectiu és la conseqüència lògica del primer: que els resultats puguin orientar la realització de polítiques que, de manera efectiva, reconduixin la situació cap a un model d'“igualtat en femení”.

Noves metodologies per a l'anàlisi del treball total: les limitacions a l'estudi del temps de treball

Afortunadament, en relació amb el treball, avui existeix prou elaboració teòrica i empírica realitzada des del pensament feminista que posa de manifest les limitacions dels estudis centrats en l'ocupació per donar compte d'una realitat complexa que viu i subsisteix amb diferents tipus de treballs relacionats els uns amb els altres. Noves línies d'investigació destaquen la importància d'analitzar l'ocupació i el treball familiar domèstic considerats en un conjunt per obtenir una visió més realista de la situació de les persones entre els diversos

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



espais socials. A més, considerar les diverses activitats en conjunt permet analitzar les necessitats de treball requerides per la societat per subsistir i reproduir-se⁸

També el final del segle XX ha estat testimoni d'un canvi d'actitud institucional en la consideració estadística i política del treball familiar domèstic, en particular a partir de les recomanacions de la Quarta Conferència de la Dona que va tenir lloc a Beijing el 1995. Allà es va fer palesa la necessitat de comptar amb estadístiques detallades sobre tot el temps de treball, amb l'objectiu de reconèixer la contribució econòmica del treball familiar domèstic i de fer evident el repartiment desigual del treball (remunerat i no remunerat) entre dones i homes.

Entre aquest nou material estadístic es troben fonamentalment les enquestes sociodemogràfiques o panels de llars que inclouen preguntes sobre ambdós treballs, les enquestes d'ús del temps, que a més del qüestionari incorporen un diari d'activitats, o les enquestes de treball que inclouen qüestionaris dirigits a ambdós treballs a més d'un diari d'activitats. A l'Estat espanyol, a excepció de les primeres –que són les que ofereixen la informació més limitada sobre l'activitat familiar domèstica– les restants, fins a l'any 2003, s'havien realitzat bàsicament des de grups d'investigació sense caràcter institucional. L'única Enquesta de Pressupostos de Temps, fins llavors efectuada de forma periòdica oficial des d'un institut d'estadística, era la feta cada cinc anys per EUSTAT des de 1993. L'INE va dur a terme en el període 2002-2003, a tot l'Estat espanyol, l'Enquesta d'Ús del Temps, en la qual també va participar IDESCAT, la qual cosa ens permet comptar actualment amb informació més adequada per analitzar el treball de dones i homes a Catalunya.

Com a metodologia per a l'anàlisi del treball total, una Enquesta d'Ús del Temps presenta limitacions en relació amb una enquesta de treball.⁹ Aquesta última recull informació sobre l'ús del temps i els diferents treballs que fan les persones de la llar, tant a través de qüestionaris –de la llar i individuals– com d'un diari d'activitats. Això estén les possibilitats d'investigació sobre el tema del treball i obre nous camps d'estudi, en oferir un marc integrat mitjançant el qual és possible observar les interrelacions entre els diferents tipus de treball i analitzar –des d'una perspectiva global i realista– el funcionament del mercat de treball, les formes de vida i de reproducció de les persones i la divisió per sexe del treball. No obstant això, el tipus d'enquestes que s'han generalitzat en els últims anys no han estat les enquestes de treball, sinó les d'ús del temps o diaris d'activitats que, en qualsevol cas, representen un avenç importantíssim en relació amb les enquestes d'ocupació per a l'estudi del treball no remunerat.

⁸ La primera bibliografia sobre el tema es pot consultar a Borderías i Carrasco, 1994. Per a bibliografia posterior, consulteu Carrasco et al., 2004, Mayordomo, 2004, i Villota, 2004. Aquesta perspectiva s'ha vist reforçada a la UE després dels acords del Consell Europeu (cimera de Lisboa, 2000) en els quals es plantejava l'adopció d'una estratègia d'ocupació comunitària, basada en la qualitat del treball i en la igualtat d'oportunitats entre dones i homes. Com a exemple de l'aplicació d'aquesta perspectiva des de una institució pública, vegeu l'Informe 3/2003 del Consell Econòmic i Social sobre la situació sociolaboral de les dones.

⁹ Entenem per "enquesta de treball" una enquesta que tingui com a objectiu recollir informació de tot el treball (mercantil i familiar domèstic) que realitzen les persones, considerant també el temps dedicat als diferents treballs. Carrasco et al., 2004, recull un estudi realitzat a Barcelona sobre el treball de dones i homes basat en una enquesta de treball denominada EPA-NA (Enquesta de Població Activa no Androcèntrica).

L'experiència acumulada en estudis sobre el temps i, en particular, sobre el temps de treball ens alerta sobre una sèrie d'aspectes que representen limitacions d'aquest tipus d'estudis a partir de l'anàlisi de l'ús del temps. Malgrat que les enquestes que incorporen diaris d'activitats marquen un punt d'inflexió metodològic en l'anàlisi del temps i del treball i representen indiscutibles avantatges sobre les enquestes més tradicionals, val la pena assenyalar també els seus inconvenients per tal de ser conscients dels límits analítics que estableixen i tenir-los en compte en el tractament de la informació. Aquí es fa un breu comentari en relació amb els aspectes més subjectius del treball familiar domèstic i amb les diverses dimensions que presenta la idea del temps, i es deixa per a més endavant els aspectes més concrets relacionats amb els problemes de la recollida de la informació i la interpretació de resultats.

Les limitacions que volem ressaltar tenen a veure amb l'anàlisi dels temps de treball. La insuficiència dels diaris d'activitats com a instruments de "mesura" del temps deriva de la mateixa naturalesa d'aquest element complex. El "temps" –com a dimensió bàsica de la nostra vida– manifesta diverses representacions. Existeix un temps més objectiu, susceptible de ser mesurat i quantificat, regulador de les diverses activitats de les persones. El temps industrial presenta aquestes característiques, i no és per casualitat, tal com mostra Thompson (1967), que el rellotge esdevé, en mans de l'empresari, un instrument de control de la jornada de treball. Aquest temps de treball objectivat és el que a les nostres societats capitalistes ha pres la forma de diners. Però també existeix un temps més subjectiu, difícilment mesurable, entès com aquell que no es materialitza en cap activitat concreta i que està destinat a tasques invisibles, però que reclamen concentració i energies de la persona. Més encara, existeix una segona dimensió de la subjectivitat que incorpora aspectes molt més intangibles, representats per la subjectivitat de la pròpia persona, materialitzats en l'experiència viscuda. Aquests aspectes tenen a veure amb els desigs posats a l'organització de la vida i a les relacions i que donen sentit a la vida quotidiana, un temps significatiu que representa el caràcter social de l'experiència, mai deslligat de l'experiència mateixa. Aquests aspectes del temps, tots qualitius, queden ocults sota les mesures quantitatives.

En particular, en relació amb el treball familiar domèstic, cal recordar que l'objectiu d'aquest treball és la cura de les persones, la qual cosa implica, a més de la producció de béns i serveis, dosis importants de relacions, atencions psicològiques, sosteniment emocional i afectiu, etc. És impossible quantificar i, per tant, mesurar, tot aquest component subjectiu de l'activitat. Per això, mesurar el treball familiar domèstic a través del temps que es dedica a l'activitat recull només els aspectes més objectivables d'aquest treball, el component, diríem, més mercantilitzable. Com a conseqüència d'això, sempre existeix una part del treball realitzat a la llar impossible de captar per instruments estadístics quantitius.

És important, llavors, acceptar l'existència de les diverses accepcions del temps i no ressaltar només la dimensió quantificable que, de fet, es converteix en una manifestació més de la desigualtat entre dones i homes. El temps mesurat, centrat en el temps de treball mercantil, transformat a les nostres societats industrialitzades en temps diners, presideix la resta dels temps des d'una organització productivista i masculina. Segons aquesta lògica, es difuminen les dimensions més qualitatives del temps, aquelles més pròpies de l'experiència femenina lligades al cicle de vida i la corresponent cura de les persones.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Com és obvi, la complexitat que representen les diverses dimensions del “temps” es tradueixen en dificultats per a l’anàlisi en el terreny més aplicat, al qual farem referència quan es discuteixi la metodologia de l’EUT i quan s’analitzin els resultats.

Abans d’entrar a la discussió metodològica de l’EUT, és convenient dedicar prèviament un apartat a fer una crítica metodològica a l’EPA des d’una perspectiva de gènere que justifiqui la nostra opció per les enquestes de treball.

Anàlisi metodològica de l’EPA des d’una perspectiva de gènere

Malgrat els avenços en les estadístiques de treball, encara avui la majoria de fonts estadístiques que analitzen l’activitat econòmica i/o laboral parteixen, en general, d’una concepció del treball i l’activitat molt esbiaixada cap al món de l’ocupació masculina, la qual cosa dificulta la visibilitat tant de l’activitat domèstica com dels vincles existents entre l’ocupació i el treball familiar domèstic. De fet, per a la gran majoria d’aquestes enquestes el treball domèstic i de cura no té la consideració de “treball”. Segurament per això, tendeixen a emascarar el caràcter econòmic d’aquesta activitat amb rodeigs lingüístics del tipus “persona que s’encarrega o s’ocupa de la seva llar”, “responsabilitats familiars” o “tasques de la llar”.

A aquest grup d’estadístiques pertany l’Enquesta de Població Activa (EPA).¹⁰ Per a aquesta enquesta, l’única activitat econòmica rellevant és l’ocupació mentre que el treball familiar domèstic no té cap caràcter econòmic. Això es posa de manifest, principalment, a partir de les categories i classificacions que utilitza l’EPA per descriure les situacions del mercat de treball relatives a l’activitat, la inactivitat, l’ocupació i la desocupació, les quals es mostren poc encertades per informar sobre la situació laboral de les dones, bàsicament perquè aquestes categories responen a una experiència d’ocupació particular; la masculina.

En efecte, aquestes definicions van ser elaborades a partir d’un model d’ocupació masculí, segons el qual el treballador assalariat oferiria la seva força de treball des del principi de la seva vida activa (a partir dels 16 anys) fins que abandonava el mercat (per jubilació), podia veure’s sotmès a breus períodes de desocupació i no feia treballs domèstics que condicionessin la seva participació al mercat.¹¹ Avui dia aquest model –que mai no ha estat la norma per a l’ocupació femenina– encara es distancia més de la realitat laboral: actualment, l’edat d’entrada al mercat s’ha retardat, la de sortida s’ha avançat i el temps que les persones estan desocupades durant la seva vida “activa” ha augmentat substancialment; la participació femenina en el treball remunerat ha experimentat un augment considerable; l’ocupació autònoma que històricament ha vist disminuir el seu pes davant el treball assalariat ha incrementat novament la seva proporció, i tant l’ocupació temporal com el treball a temps parcial han guanyat terreny sobre el conjunt de l’ocupació.

¹⁰ *El que segueix reproduceix, en gran part, les idees ja plantejades a Mayordomo, 1998; Carrasco i Mayordomo, 1999 i 2000; Carrasco et al., 2004, i Mayordomo, 2004.*

¹¹ *Sobre la construcció històrica de les categories socials d’ocupat i aturat, vegeu els treballs de Salis et al., 1990 i Prieto, 1999.*

Per a l'EPA, l'activitat mesura la població disponible per treballar al mercat i es refereix estrictament a les persones de 16 i més anys que estan ocupades o desocupades, i és la seva taxa d'activitat l'indicador utilitzat per avaluar el volum de persones que s'ofereixen per treballar (al mercat). La segona, la "inactivitat", es construeix d'una forma residual. Així la població "econòmicament inactiva abasta totes les persones de 16 o més anys, no classificades com a ocupades ni aturades ni població comptada a part durant la setmana de referència" (INE, 1999:25), i comprèn les persones que s'ocupen de la seva llar, estudiants, jubilades(ats) o prejubilades(ats), persones que perceben una pensió diferent de la de la jubilació i prejubilació, persones que fan sense remuneració treballs socials o activitats de tipus benèfic, persones incapacitades per treballar i altres situacions (com la de rendista).¹² Així doncs, en oposició al grup de les i els actius, aquesta població és considerada "no activa" quan, en realitat, dins d'aquest grup se sumen persones amb graus d'"inactivitat" ben dispars: "persones que treballen moltes hores, fonamentalment mestresses de casa dedicades plenament al treball domèstic, persones que estan preparant-se per a la seva futura vida laboral a centres educatius, persones apartades del món laboral per motius d'edat o salut (encara que molts jubilats i jubilades segueixen aportant treball útil a la societat) i simples rendistes que viuen del treball aliè."¹³

D'aquesta manera, l'EPA està manejant un esquema dicotòmic: d'una banda, un referent valorat (el treball de mercat) i, de l'altra, "tota la resta" (el que no és treball de mercat). És la idea filosòfica que si existeix l'element "a" només pot existir la seva negació, l'element "no a". No s'accepta que puguin existir els elements "b" o "c", com a diversos i diferents d'"a", però amb el mateix rang de valoració. De la mateixa manera, l'EPA no accepta els diferents treballs, sinó que, o s'és persona activa en relació amb el mercat (element "a") o s'és persona inactiva (element "no a").

Aquesta dicotomia també es plasma en el model en què s'assignen les categories d'inactivitat. La jerarquia que adopta l'INE mostra la preponderància que es dona al mercat i, a més, subestima la possibilitat de tenir doble feina i doble presència (vegeu nota 12).

Com a conseqüència del concepte d'inactivitat, l'EPA considera que les persones ocupades a temps complet en activitats domèstiques –és a dir, la població "dedicada a tasques de la llar"– no són "econòmicament actives". A l'enquesta, si bé la prioritat que tenen les preguntes relacionades amb l'ocupació condueixen a "conèixer l'activitat econòmica en allò relatiu

¹² *Ja que les persones poden assenyalar fins a tres situacions d'inactivitat, a efectes de tabulació es presenta el problema d'assignar cada persona a una única categoria, en el cas que es desitgi conèixer la seva classe d'inactivitat principal o assignar-la a dues categories, en el cas que es creui la inactivitat principal amb la secundària. La solució que ha adoptat l'INE per resoldre aquest problema és aplicar una jerarquia de dominància entre les possibles respostes:*

- per a menors de 40 anys, l'ordre seria: *incapacitats> estudiants> pensionistes> tasques de la llar> treballs socials> altres situacions> jubilat*
- per a 40 anys i més: *jubilat> incapacitats> estudiants> pensionistes> tasques de la llar> treballs socials> altres situacions*

Per exemple, una dona de 43 anys dedicada a les tasques de la llar, estudiant i que realitza activitats de tipus benèfic es considera que la seva classe d'inactivitat principal és la d'estudiant i la secundària, les tasques de la llar.

¹³ Recio, 1997:49.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



al seu component humà” (INE, 1999:13), les dades que proporciona es refereixen, quasi en exclusiva, al món de l’ocupació, sense que tot just es recopili informació sobre el treball familiar domèstic.¹⁴ De fet, la participació en aquesta última activitat només es recull d’una manera indirecta i subjectiva, a través d’una pregunta en la qual es demana a la població entrevistada que indiqui si la setmana anterior es trobava en alguna de les situacions següents: “estudiant (encara que estigui de vacances), percebia una pensió de jubilació o uns ingressos de prejubilació, dedicat a les tasques de la llar, incapacitat permanentment, percebent una pensió diferent de la jubilació (o prejubilació), realitzant sense remuneració treballs socials, activitats benèfiques... i altres situacions”. Tal com està plantejada aquesta qüestió, és més que probable que les respostes es vegin esbiaixades per la identitat i el rol social de les persones entrevistades. No obstant això, a partir d’aquí és possible obtenir una xifra aproximada del nombre de persones dedicades en exclusiva al treball familiar domèstic, així com de les que comparteixen aquesta activitat amb l’ocupació o la jubilació, per exemple.

Així mateix, el biaix de l’EPA cap a l’ocupació es manifesta en la finalitat amb la qual el qüestionari recull la informació relativa a les “obligacions o responsabilitats familiars”:¹⁵ quan l’enquesta al·ludeix a aquestes obligacions l’objectiu és acotar les causes per les quals la població entrevistada pugui ser “inactiva” o pugui tenir jornades de “treball” atípiques. A partir d’aquestes respostes és possible obtenir dades aproximades sobre els límits que el treball domèstic pot imposar a les decisions d’ocupació. Aquest plantejament està suggerint, encara que de forma tàcita, que les tasques domèstiques no tenen a veure amb el món de l’ocupació ja que, justament, només afecten aquest món en cas d’“inactivitat” o d’activitat laboral poc habitual, una visió que es correspon amb la de les teories laborals més convencionals.

Una concepció tan reduïda de l’activitat i el treball resulta, com a mínim, insatisfactòria, ja que comporta que gran part de l’activitat que fan les persones (dones) romangui oculta. En efecte, en considerar-se que les tasques domèstiques no són econòmicament rellevants, implícitament s’està afirmant que el temps dedicat a aquestes tasques és un temps de “no-treball” i, per tant, el treball total que fan moltes persones (dones) –tant les ocupades a temps complet a la llar com aquelles treballadores del mercat de treball que, a més, tenen la responsabilitat del treball familiar– resulta àmpliament menyspreat. No deixa de ser significatiu que mentre que el fet de “no treballar” dels homes es consideri en sentit ampli desocupació, el fet de “no treballar” de les dones es continuï denominant “inactivitat” (Dex, 1985).

¹⁴ En concret, el qüestionari investiga les característiques de l’ocupació principal i la secundària –relatives a l’ocupació, sector d’activitat, situació laboral, tipus de contracte, de jornada i l’horari i, rere la modificació de 1999 s’inclouen preguntes referents a l’ocupació a Empreses de Treball Temporal i preguntes que intenten captar el volum de subocupació, sobretot per insuficiència en el nombre d’hores treballades– els aspectes relacionats amb la desocupació i la cerca de feina i amb l’experiència professional de les persones entrevistades. Endemés d’informar sobre les característiques personals (edat, sexe, lloc de naixement, nivell d’estudis i formació, etc.) de cada persona de la família, recull informació sobre l’estructura del parentesc de l’habitatge, una de les innovacions metodològiques incorporades durant l’any 1999.

¹⁵ El qüestionari de l’EPA fa referència a les responsabilitats o obligacions familiars a diverses respostes vinculades a la cerca d’ocupació, a la disponibilitat per treballar o a la jornada parcial. Des de 2002, l’opció de resposta més general és “té responsabilitats familiars o personals”; l’excepció és quan es respon als motius pels quals les persones tenen jornada parcial, que és “per obligacions familiars (cura de nens o adults malalts o discapacitats)”.

Així, l'EPA, precisament perquè se centra en les dades sobre treball remunerat, ni permet captar l'univers d'activitats que realitzen les persones, ni observar que el temps de treball (individual i social) es reparteix necessàriament entre l'ocupació i el treball familiar domèstic, un repartiment de temps i treballs que, històricament, s'ha estructurat en funció del gènere i que ha contribuït, en part, a perfilar les estratègies i oportunitats de participació de dones i homes tant en el mercat laboral com en l'àmbit familiar domèstic.

Es pot afirmar, per tant, que quan l'EPA declara preocupar-se per “conèixer l'activitat econòmica en allò relatiu al seu component humà”, es refereix sobretot a l'activitat mercantil masculina. Per això, l'EPA conté un doble biaix: és parcial, en el sentit d'incompleta, ja que gran part de la contribució econòmica de les dones queda amagada sota el rètol d'inactivitat i ho és també en el sentit que manifesta un clar biaix cap a l'ocupació “masculina”.

Ara bé, des d'una perspectiva sistèmica el mercat laboral desprèn una imatge molt més complexa. Donada la interrelació existent entre el mercat i la llar, l'anàlisi de l'oferta d'ocupació no es pot reduir a les persones “econòmicament actives”, perquè el temps dedicat (no dedicat) a les activitats domèstiques condicionarà (quedarà alliberat per dedicar-se a) el treball de mercat. Des d'aquesta perspectiva, una taxa d'activitat laboral femenina reduïda pot significar –a més d'una oferta d'ocupació insuficient– que el treball familiar ocupa una part important del temps individual i familiar; pot igualment estar amagant el fort pes relatiu de l'economia submergida, com és el cas de països amb un baix nivell de desenvolupament industrial. De fet, aquest enfocament permet observar que, si bé per a la majoria de països la vinculació de les dones amb el món laboral és més dèbil que la dels homes, succeeix el contrari amb la participació en el món familiar.

Per això, a l'hora d'interpretar la taxa d'“activitat” s'hauria de considerar tant l'activitat mercantil com la familiar domèstica. En particular, per a l'anàlisi de l'activitat mercantil haurien de tenir-se en compte una sèrie de variables (d'oferta i demanda) que condicionaran les possibilitats de participació de les dones. Destaquem el paper que juguen l'estat civil, el nombre de persones dependents, l'edat del menor més jove, el pes relatiu del sector primari, la incidència del treball a temps parcial, el paper de sector públic com a ocupador, el nombre d'hores dedicades a treball familiar i l'existència de substituïts de mercat (privats o públics) per a les activitats domèstiques.

Les dades que proporciona l'EPA permeten dur a terme una anàlisi de les taxes d'activitat tenint en compte la majoria d'aquests condicionaments, encara que aquest tipus d'anàlisis normalment no es porta a terme. Com veurem, l'EPA també permet efectuar classificacions poblacionals amb criteris menys esbiaixats pel que fa al gènere, al treball i a l'activitat. No obstant això, aquesta enquesta no recull informació sobre el nombre d'hores dedicades a les diferents activitats domèstiques, i exclou així un element fonamental per a l'anàlisi del treball. En efecte, sense dades basades en criteris objectius sobre la quantitat i la varietat de tasques domèstiques realitzades i sobre el temps que es triga a executar-les, la influència del treball familiar en el comportament laboral tan sols es pot observar mitjançant conjectures –més o menys encertades sobre el paper que exerceixen dones i homes a la família– i variables proxy que, com l'edat o l'estat civil, permeten relacionar el sistema d'ocupació amb

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



el sistema de treball familiar. Fins que les dades de treball remunerat no es vinculin a les de treball domèstic serà pràcticament impossible conèixer amb certesa estadística les autèntiques característiques d'ocupació de la població.

Respecte a la classificació de la població com a ocupada, l'EPA considera que està composta per “totes aquelles persones de 16 o més anys que durant la setmana de referència han tingut un *treball* per compte aliè o han exercit una *activitat* per compte propi” (INE, 1999:23).¹⁶ Concretament, l'INE classifica com a ocupades totes les persones que han treballat almenys una hora durant la setmana de referència a canvi d'un salari (les i els assalariats) o a canvi de benefici o guany familiar (treballadors(es) per compte propi) i aquelles altres que, encara que absents de la seva ocupació actual durant la setmana de referència, han mantingut un vincle fort amb la seva ocupació. Així doncs, els requisits per classificar una persona com a ocupada es basen tant en el temps dedicat a l'ocupació com en la remuneració que se n'obté.

Des d'una perspectiva de gènere resulta arbitrari considerar ocupada la persona que treballa una hora al mercat, mentre que es cataloga aquella que té una jornada completa de treball domèstic com a “no activa”. Tampoc no s'entén per què “les persones que treballen amb ajudes familiars (a l'empresa, negoci o explotació familiar amb el qual conviu) i que, per tant, no reben una remuneració reglamentada” (INE, 1999:50) es classifiquen entre la població ocupada –concretament, entre les i els ocupats per compte propi– quan un altre treball familiar no remunerat, el domèstic, queda explícitament exclòs de la categoria treball, un tractament que reitera el biaix mercantil del concepte de “treball” manejat per l'EPA.

Quant a la desocupació, l'EPA utilitza un triple criteri per considerar una persona aturada o desocupada: ha d'estar sense feina, buscant-la activament i disponible per incorporar-se al lloc de treball “en un termini de dues setmanes a partir del diumenge de la setmana de referència” (INE, 1999:24). Aquest criteri s'ha endurit després de l'última modificació de l'enquesta: si bé la definició formal no varia, el nou reglament introdueix instruccions sobre *com interpretar la recerca activa de treball*. Ara la mera inscripció com a demandant d'ocupació a les oficines de l'INE –vàlida per tres mesos– no és suficient per considerar aturada una persona, ja que a partir del 2002 s'exigeix haver tingut a més contacte mensual amb aquestes oficines.¹⁷

Crida l'atenció el biaix en la forma en què s'apliquen els criteris de recerca i disponibilitat. Sorpren que es classifiqui com a desocupada la persona que busca feina mitjançant el registre a l'INEM, mentre que les persones que declaren estar disponibles per a una feina, però que no la busquen per raons familiars o les que no estan disponibles per obligacions familiars, no es consideren ni com a aturades ni com a potencialment actives.¹⁸

¹⁶ *La cursiva és nostra.*

¹⁷ *Segons el propi INE, la majoria dels 500.000 aturats que seran esborrats de l'EPA seran amb tota probabilitat dones.*

¹⁸ *Tampoc no s'inclou entre la població desocupada, encara que sí en l'activa potencial, les persones desanimades –aquelles que no busquen feina perquè creuen que no la trobaran; el 80% d'elles són dones–, malgrat que tendeixen a incorporar-se al mercat de treball quan la situació econòmica és més favorable.*

Aquesta reflexió breu i crítica entorn de les categories poblacionals utilitzades per l'EPA (i pels estudis habituals del mercat laboral) assenyalava el biaix de gènere d'aquestes categories i cap a on s'orienten les dificultats d'analitzar el treball amb enquestes que només recullen l'activitat mercantil.

Anàlisi metodològica de l'EUT des d'una perspectiva de gènere

A escala europea, les demandes de mesura i valoració de l'activitat familiar domèstica han quedat plasmades en un projecte d'harmonització de les enquestes d'ús del temps –que, entre altres coses, pretén servir per estimular el desenvolupament de comptes satèl·lit per a la producció domèstica– que va culminar el 2000 amb l'elaboració d'una guia metodològica denominada *Directrius per a les Enquestes Harmonitzades Europees sobre l'Ús del Temps*, a càrrec d'EUROSTAT. També a Espanya s'avança en aquesta mateixa direcció i, seguint les directrius d'EUROSTAT, l'INE va dur a terme entre l'octubre del 2002 i setembre del 2003, finalment i després de diversos ajornaments, la seva primera Enquesta d'Ús del Temps (EUT, 2004) aplicable a tot el territori estatal.¹⁹

La complexitat i l'exhaustivitat de la informació que ofereix aquesta enquesta, així com la seva homogeneïtat metodològica respecte a les enquestes de temps europees, en fan un dels instruments més valuosos per impulsar l'anàlisi comparada de l'ús del temps i, específicament, del temps de treball (remunerat i no remunerat). Però l'EUT no sols ha proporcionat resultats comparables amb Europa, sinó que a més ha generat una valuosa base de dades a escala de comunitat autònoma. En aquest sentit, l'EUT resulta útil per conèixer en què entren el seu temps les dones i els homes de Catalunya i, molt en particular, per aprofundir en l'anàlisi concreta dels temps de treball de la població catalana, ja que, entre altres coses, proporciona una gran quantitat d'informació sobre qui fa el treball (mercantil i/o domèstic) en el transcurs d'un dia; quant de temps dediquen a cadascun d'aquests treballs les dones i quant els homes, o com es distribueixen els treballs al llarg del dia, tot això en funció de les característiques personals i familiars de les persones entrevistades i distingint entre dies laborals i caps de setmana.²⁰

Sembla, doncs, que aquesta enquesta permetrà un coneixement *de l'activitat econòmica pel que fa al seu component humà*, menys equivocat del que s'obté a través de l'Enquesta de la Població Activa, perquè no solament aporta informació sobre l'activitat mercantil, sinó sobre tots els treballs. De fet, d'acord amb l'INE, l'objectiu principal de l'EUT és “conèixer la dimensió del treball no remunerat realitzat per les llars, la distribució de les responsabilitats familiars de la llar, la participació de la població en activitats culturals i d'oci, la utilització del

¹⁹ L'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) va signar un conveni de col·laboració amb l'INE amb la finalitat de poder obtenir una informació més detallada per Catalunya, la qual cosa ha permès comptar amb una mostra de 3.126 llars per aquesta comunitat autònoma, en comptes de les 1.600 previstes. Un conveni similar va ser signat pels instituts d'estadística d'Andalusia, Galícia i Navarra.

²⁰ La mostra de l'EUT definitiva –formada per 20.000 llars aproximadament– es va distribuir uniformement durant l'any perquè tots els seus dies estiguessin representats a escala d'estrat i comunitat autònoma. No obstant això, com que es desitjava potenciar la mostra durant el cap de setmana, es va subdividir en dues submostres del mateix volum: la de qui ha d'emplenar el diari de dilluns a dijous i la de qui l'emplena de divendres a diumenge. Per a detalls metodològics, INE, 2003.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



temps de grups socials especials (joves, desocupats, gent gran, etc.) amb la finalitat que es puguin formular polítiques familiars i d'igualtat de gènere i estimar els comptes satèl·lit del sector llars".²¹ Per a això, registra les activitats diàries que fan les persones de 10 i més anys, a través de l'emplenament d'un qüestionari de la llar, de qüestionaris individuals, de diaris personals d'ús del temps i d'un horari de treball setmanal. I les codifica, segons la llista d'activitats harmonitzada elaborada per EUROSTAT, en 10 grans grups sota les rúbriques de: cura personal; treball; estudis; llar i família; treball voluntari i reunions; vida social i diversió; esports i activitats a l'aire lliure; aficions i jocs; mitjans de comunicació, i, finalment, trajectes i ocupació del temps no especificat.

Pel que fa al *qüestionari de la llar*, conté preguntes sobre les característiques personals dels membres de la llar (sexe, estructura del parentesc i relació amb l'activitat), les característiques de l'habitatge i el seu equipament, el cultiu de les plantes i la cura dels animals, els ingressos econòmics, així com diverses preguntes destinades a aclarir les necessitats de cura de les llars (específicament, per als menors de 10 anys) i l'existència o no de servei domèstic. Com es veu, les preguntes destinades a captar el treball familiar domèstic tenen ja un protagonisme indubtable en aquest primer qüestionari, en particular les que pretenen quantificar els requeriments de cura de les llars i el règim de cura amb què satisfan aquesta necessitat. A partir d'això, és possible arribar a conèixer la quantitat total de temps que les llars destinen a la seva reproducció, és a dir, el temps que dediquen els membres de cada llar al treball familiar domèstic i al mercantil, més el temps de cura que reben els membres de cada llar, tant d'institucions com de persones externes (remunerades o no). Aquesta dada, no obstant això, és difícil d'obtenir perquè mentre que el primer s'aconsegueix, bàsicament, a partir del diari (i es refereix al dia anterior), el segon prové del qüestionari (i es refereix a la setmana anterior). D'altra banda, totes aquestes qüestions sobre cura es podien i s'havien d'haver completat amb preguntes dirigides cap a les necessitats de cura dels malalts i de les persones més grans, sobretot tenint en compte que la cura d'aquest últim col·lectiu pot ser causa d'intenses tensions en un futur pròxim a mesura que les piràmides poblacionals vagin envellint. Aquesta omisió es fa més notòria si tenim en compte que una de les primeres aspiracions de l'EUT és contribuir a la formulació de polítiques destinades a les persones grans.

Pel que fa al *qüestionari individual* –que omplen totes les persones de la llar de 10 anys i més– comprèn preguntes relatives a les característiques generals de les persones entrevistades (incloent-hi l'estat de salut), a la relació amb l'activitat econòmica i la situació d'ocupació, a les activitats domèstiques realitzades per a altres llars, a tasques de voluntariat, a activitats culturals, d'oci i vida social i, finalment, a la pròpia percepció de la sensació d'ofec de l'ús del temps. A través d'aquest qüestionari, que sens dubte és molt menys exhaustiu que l'EPA pel que fa a les característiques de l'ocupació mercantil i les condicions de treball, és possible efectuar una validació d'alguns dels resultats directes que proporciona l'EPA, la qual cosa contribueix, sens dubte, a millorar el coneixement estadístic sobre el mercat de treball espanyol.

²¹ <http://www.ine.es/metodologia/t25/t2530447.htm>.

Respecte al *diari d'ús del temps* –que també han de completar tots els membres de la llar de 10 i més anys– tracta de recollir durant un dia complet i en intervals de deu minuts, totes les activitats realitzades (com a activitat principal i com a secundària) i si aquestes activitats es fan en solitari o en companyia d'alguna altra persona. Al final del diari s'inclou una bateria de preguntes per esbrinar si aquest dia era o no representatiu d'un dia qualsevol a la vida de la persona entrevistada.

Per últim, totes les persones amb feina han d'emplenar un full sobre *l'horari de treball setmanal*, amb el qual es busca obtenir una visió general de la jornada laboral durant els set dies de la setmana. Cal destacar que aquest horari –malgrat el que indica el seu nom– només es refereix a l'activitat laboral remunerada, una primera referència a les reserves que troben les tasques domèstiques per ser catalogades com a treball. De fet, en comptes de classificar el treball familiar domèstic com a activitat econòmica, aquestes activitats s'inclouen, com veurem després, en un apartat denominat “llar i família”. Malgrat aquest biaix, aquest horari aporta una informació molt rica sobre les jornades mercantils, encara que no indica res sobre una qüestió tan fonamental com si les decisions sobre el temps dedicat a l'ocupació les prenen els i les treballadores voluntàriament o, en canvi, provenien de l'empresa.

Per acabar amb la descripció de l'enquesta, voldríem fer un comentari crític pel que fa al llenguatge. L'enquesta utilitza en tots els qüestionaris un llenguatge totalment masculí (empresari, assalariat, ocupat, etc.). Creiem que seria més raonable que els organismes públics, en adreçar-se a la ciutadania –dones i homes–, s'apartessin del “neutre” i utilitzessin el llenguatge apropiat a cada situació: femení per a les dones i masculí per als homes; la qual cosa, en concret, significa imprimir dos tipus d'enquestes diferents amb un petitíssim cost addicional.

Mesurant els treballs: EPA enfront d'EUT

En comparació de l'EPA, el retrat que dibuixa l'EUT pel que fa a la participació en el treball mercantil remunerat o a les condicions de l'ocupació no és tan extens, ni tan complet. Tot i amb això, l'EUT constitueix una eina summament eficaç per analitzar per si mateixa el funcionament del mercat de treball,²² en especial, pel que fa al temps, els horaris i les jornades de treball mercantils, aspectes sobre els quals l'EPA aporta poca informació.

D'altra banda, l'EUT permet una distribució de la població en relació amb tota l'activitat (i no solament la mercantil) menys parcial que la de l'EPA. Concretament, a partir de l'encreuament de les dades que proporciona el diari i el qüestionari sobre treball familiar domèstic i sobre treball mercantil. S'ha d'assenyalar que, si bé el qüestionari de l'EUT també presenta una classificació directa de la població en relació amb l'activitat més detallada que la de

²² Vegeu Williams, R. (2004).

²³ Al qüestionari de la llar, la persona que respon aquest qüestionari ha d'assignar una única activitat a tots i cadascun dels membres que componen la llar. La relació amb l'activitat es torna a preguntar al qüestionari individual, i és la classificació quelcom diferent. En concret, les quatre primeres categories s'agrupen en “població ocupada o temporalment absent del treball” i la població aturada es desagrega entre els qui busquen la seva primera feina i els qui han treballat abans. La resta de categories continua igual.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



l'EPA —és a dir, població ocupada a temps complet; població ocupada a temps parcial; població temporalment absent del treball per permís de maternitat o paternitat; població temporalment absent del treball per altres raons; població aturada; població que rep algun tipus d'educació i/o formació; població que cobra una pensió de jubilació o prejubilat/ada; població que cobra una pensió d'incapacitat permanent o invalidesa; població que cobra una pensió de viduïtat o orfenesa; població que realitza les tasques de la llar (incloent-hi la cura d'infants i adults); població que fa tasques de voluntariat social, i altres situacions—²³, aquesta enquesta continua mantenint la mateixa concepció masculina que l'EPA respecte a la manera de participar a l'activitat: només així s'entén que aquestes categories siguin tractades com a excloents i que si una persona ha estat ubicada, per exemple, com a ocupada a temps complet no pugui, al mateix temps, estar classificada com a ocupada en el treball familiar domèstic, una situació que difícilment respon a la realitat laboral femenina. L'EUT continua, per tant, reservant la catalogació d'"econòmic" per a les activitats remunerades i l'etiqueta de "treball" per a l'ocupació.²⁴

Pel que fa a l'interès de l'EUT per captar el temps dedicat al treball familiar domèstic, òbviament aquesta enquesta resulta molt superior a l'EPA per assolir aquest propòsit. Efectivament, a diferència de l'EPA, l'enquesta d'ús del temps considera les dades sobre el temps d'activitat familiar decisives, la qual cosa pot contribuir a dissenyar polítiques públiques que tinguin en compte l'activitat domèstica. En aquest sentit, l'elaboració d'aquesta enquesta amb caràcter periòdic —cada cinc o cada deu anys— contribuirà a millorar el coneixement sobre com utilitza el seu temps la societat catalana, en particular el seu temps de treball. Aquesta informació és crucial per analitzar en quin tipus de treballs participen els diversos membres de la família i poder arribar a rectificar la divisió del treball per sexe i la segmentació de l'ocupació.

En definitiva, l'EUT presenta avantatges considerables davant de l'EPA a l'hora d'orientar les polítiques d'ocupació, ja que permet que l'anàlisi del mercat de treball no es basi, exclusivament, en xifres sobre treball remunerat. Malgrat aquests avantatges, l'EUT no permet aprofundir en l'anàlisi conjuntural del mercat de treball, ja que no té la naturalesa periòdica d'aquesta última. Tampoc no permet analitzar les diferents trajectòries poblacionals de les persones aturades o de les ocupades. Ni estudiar amb el mateix grau de detall les característiques de l'activitat mercantil, les condicions d'ocupació o les peculiaritats de la població aturada.

En qualsevol cas, la nostra crítica fonamental a l'EUT és que no es planteja com una enquesta de treball que atorgui la mateixa valoració a les diferents activitats destinades a produir béns i serveis necessaris per a la subsistència de les persones. En l'àmbit conceptual, el terme "treball" es reserva per a l'ocupació i designa el treball realitzat a la llar com a "llar i família". De fet, des de l'inici del qüestionari individual, l'EUT —de forma anàloga a l'EPA— se centra exclusivament en el treball remunerat. Les seves tres primeres preguntes s'orienten a si la persona ha "treballat" la setmana anterior, si té algun "treball" encara que hagi estat absent aquesta setmana i quins són els motius en el cas de no haver "treballat".

²⁴ Aquesta conceptualització de l'EUT és d'acord amb l'ordre de prioritats que atorga l'EPA a les diverses situacions d'inactivitat.

Es refereix, és clar, a treball com a ocupació. No es qüestiona a les persones els diferents treballs que podrien haver utilitzat, i legítima d'aquesta manera que només existeix un tipus de treball, que és el que classifica les persones en diferents categories.

Per altra banda, el qüestionari individual no inclou preguntes relacionades amb el treball familiar domèstic; hi ha informació rellevant i necessària sobre aquest treball que no queda recollida en un diari d'activitats. Aquest tipus d'informació té a veure, primer, amb responsabilitats, organització i problemes de restriccions o condicionaments socials o laborals. Curiosament, en el mercat, els llocs de treball que impliquen responsabilitat són valorats i atorguen prestigi social; en canvi, a l'esfera domèstica, la responsabilitat es difumina en no comptar amb mecanismes que la recullin, qualifiquin i valorin. En relació amb els problemes de restriccions, aquests tenen implicacions serioses a les tasques de cura. Per exemple, una mare o pare pot haver d'estar a una hora determinada a casa perquè la nena o nen petit torna de l'escola, però no necessàriament aquesta mare o pare realitzarà una activitat concreta en aquesta hora amb la criatura, amb la qual cosa la seva presència a casa a causa d'una raó de cura no quedarà recollida com a tal al diari d'activitats; però sí podria quedar recollit –si es preguntés de forma específica– al qüestionari.

Tampoc no queden recollits en un diari els conflictes d'organització del temps derivats de les necessitats de cura. Per exemple, el temps mentre un nen petit està dormint no queda registrat en un diari com a temps de cura. No obstant això, podria ser que la seva mare o pare hagi necessitat organitzar el seu temps de treball de mercat per no fer hores nocturnes i poder així romandre a casa mentre el fill dorm. És possible que actualment aquest tipus de conflictes s'estigui aguditzant a causa de les noves pautes de flexibilització laboral. Per tant, seria important disposar d'informació sobre com o qui va decidir sobre una jornada laboral específica i com afecta aquesta jornada laboral la vida quotidiana de les i els treballadors.

Això últim té relació amb el problema de la tensió que significa actualment –sobretot per a les dones– l'organització del temps de treball, aspecte que es recull indirectament amb les afirmacions de “falta contínua de temps”. Per resultats obtinguts a altres països (com, per exemple, Austràlia) que fa més temps que estudien l'ús del temps –la qual cosa els permet fer anàlisis temporals–, sembla que el canvi important en el comportament laboral de les dones no ha repercutit tant en l'augment en temps total de treball com en les tensions provocades per la combinació d'activitats (treball familiar domèstic i treball mercantil).

En tercer lloc, voldríem destacar algunes limitacions d'un diari d'activitats que, encara que no són exclusives de l'EUT, cal tenir en compte en fer les anàlisis.²⁵

Un diari d'*activitats*, per definició, recull només informació sobre allò que les persones han fet, sobre com han distribuït el seu temps entre les diferents activitats durant un dia. Això té diverses implicacions.

²⁵ Algunes de les limitacions que s'assenyalen a continuació estan tractades a Carrasco i Domínguez, 2003, Carrasco et al. 2003, i Folbre i Bittman 2004.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



La informació que ofereix el diari no es pot interpretar com a resultat de decisions lliures, de desigs, sinó com a resultat de condicionaments socials previs. Conseqüentment, no és una informació *ex-ante* sinó *ex-post*. El temps determina la vida de les persones a partir d'unes formes d'utilització i distribució socialment pautades, en les quals les possibilitats de decisió personal no són lliures ni homogènies. Dones i homes estan condicionats de manera diferent, però, a més, desigual. Les decisions de les dones sobre si participen o no al mercat de treball i quin tipus d'ocupació podrien acceptar estaran fortament limitades per diverses forces socials que dibuixen les seves fronteres: l'entorn familiar (persones dependents de la llar, condicions econòmiques de la llar, possibles xarxes de dones que puguin crear o de les quals puguin formar part), l'oferta de serveis públics de cura i les regulacions i característiques del mercat laboral, elements que exerceixen pressions molt dèbils sobre les decisions masculines. Els resultats d'un diari no informen, per exemple, sobre la disponibilitat de les dones per acceptar determinats tipus d'ocupació o formes de participació en el cas que la situació familiar fos una altra. La diferència amb l'anàlisi de l'activitat masculina és que, en el cas dels homes, l'ocupació de què disposi el treballador serà, amb tota probabilitat, o l'única que ha trobat, o la millor possible –la qual cosa no necessàriament significa “bona”– pel que fa a salari, condicions de treball, etc., ja que l'habitual és que la seva decisió no es vegi condicionada per la seva situació familiar. En el cas de les dones, hi estan jugant altres aspectes que, fins i tot, la poden portar a decidir romandre inactiva, situació no irreal, però poc probable en homes adults.

En definitiva, el diari d'activitats ofereix informació en relació a la manera com dones i homes s'han “ajustat” seguint les restriccions familiars, socials i laborals particulars de cada sexe, un “ajustament” que moltes vegades pot haver estat obligat i no necessàriament desitjat.

Aquest tipus de problemes són els que recomanen introduir, al qüestionari que acompanya el diari d'activitats, preguntes relacionades amb responsabilitats, organització, restriccions que impliquen la participació al mercat laboral i la realització d'activitats de cura.

Un altre problema que presenta un diari d'activitats és el que se sol denominar “simultaneïtats”. Existeix una sèrie d'activitats que poden –i solen– realitzar-se de forma simultània. D'aquestes, l'activitat de cura és una de les que amb més freqüència apareix realitzada juntament amb una altra tasca de la llar. Per exemple, cuinar o rentar i tenir cura d'un infant. Per això, als diaris d'activitats es pregunta per l'“activitat principal” i l'“activitat secundària”. Ara bé, la tendència de les persones entrevistades és no situar les tasques de cura com a activitat principal; és com si es tractés de quelcom “natural de realitzar”: és té cura dels fills “mentre” es fan altres activitats considerades principals. Com a conseqüència d'això, la forma en què les persones prioritzen les seves activitats introdueix un potencial de subjectivitat important que s'ha de tenir en compte en l'anàlisi de la informació.

Així mateix, quan una persona respon un diari d'activitats també se li sol requerir informació sobre “si estava sol o amb algú conegut” quan feia l'activitat. El tractament que es dona a aquest tema, tal com apareix exemplificat al diari de l'EUT, és realment preocupant. A l'exemple esmentat, s'explica d'una persona que entre les 6.30 i les 7.40 h realitza com a activitats principals una sèrie de tasques a casa com ara, entre altres, llevar-se, preparar l'es-

morzar, esmorzar, rentar els plats, fer els llits i, al mateix temps, com a activitats secundàries, figura bàsicament escoltar la ràdio. A la tarda, la mateixa persona, com a activitats principals, va a comprar, endreça la compra, prepara el sopar, para la taula, sopa, recull la taula i novament, com a activitats secundàries, o escolta la ràdio o veu la televisió. Totes aquestes activitats figura que les fa amb infants menors de 10 anys que viuen amb la persona que respon el diari. El tema en qüestió és: si la persona fa totes aquestes activitats en conjunt amb els infants, com és que no es considera activitat de cura d'infants?, com és que no es respon com a activitat secundària que s'estava tenint cura o vigilant els infants? De la mateixa manera, és de suposar que moltes de les diverses activitats que es realitzen amb els infants a les tardes o els caps de setmana no figuren com a cura, sinó com a "vida social en família". Però probablement aquesta vida social es duu a terme d'una determinada manera precisament perquè hi són els nens, és a dir, està orientada cap a activitats amb els infants. En general, quan s'està amb els infants hi ha una tasca de vigilància que no implica necessàriament cap activitat concreta, però que clarament es tracta d'un treball de cura.

En conclusió, la manera de recollir la informació al diari presenta un biaix important que indueix que les activitats de vigilància d'infants, d'"estar amb els infants", no es reconeguin com a treball de cura, amb la qual cosa aquesta activitat queda molt disminuïda.

Finalment, a més dels problemes de responsabilitat, organització i simultaneïtat ja assenyalats, el temps dedicat a tasques de cura presenta algunes altres particularitats que requereixen especial atenció. En primer lloc, "tenir cura" d'una persona –nen o nena, persona gran, adulta– no significa exactament realitzar un conjunt d'activitats. Tenir cura és també –i especialment– un estat mental. Significa responsabilitats, organització i disponibilitat contínua, temps d'estar "atenta a" (l'anomenat "on call" de les empreses), és un temps potencial de fer alguna activitat. També el temps de cura significa un suport social i emocional que requereix una bona dosi d'energies i de relació. Tot això no queda recollit en un diari d'activitats.

En definitiva, per analitzar el món del treball (mercantil i familiar domèstic) són necessàries enquestes de treball que situïn a un mateix nivell analític el mercat i la llar, enquestes que permetin observar les diferències de gènere en el treball i en l'ocupació i que, per tant, ajudin a desmentir la fal·làcia de treballadors i treballadores que participen i competeixen en el mercat de treball en condicions econòmiques similars, enquestes que permetin observar la trajectòria vital de les persones i no únicament la seva trajectòria laboral mercantil.



II. LES DONES A CATALUNYA: PARTICIPACIÓ, ACTIVITAT I TEMPS DE TREBALL A PARTIR DE L'ENQUESTA DE POBLACIÓ ACTIVA

L'objectiu d'aquest apartat és mostrar una panoràmica general del treball a Catalunya, a través de les dades que ofereix l'Enquesta de Població Activa. Ara bé, aquesta enquesta no s'interessa per tots els treballs i activitats que duen a terme les persones, sinó més aviat per tot allò relatiu a l'ocupació remunerada, un plantejament que, com acabem de veure, limita la capacitat interpretativa d'aquesta enquesta a l'hora d'analitzar la relació de la població amb el treball i l'ocupació. Per tant, a les pàgines que segueixen ens centrarem a analitzar la situació d'ocupació que presenta la població catalana, a partir d'una lectura crítica de les dades de l'EPA. Per a això, en un primer apartat repassem, a grans trets, la situació de les dones en el mercat laboral català. En un segon apartat ens centrem en algunes dades relacionades amb el treball familiar domèstic, crucials per comprendre la relació existent entre l'activitat mercantil i l'activitat domèstica. Encara que aquesta informació es troba a l'EPA, sol quedar relegada a un pla secundari i només se li dóna importància quan s'investiga l'activitat o l'ocupació de les dones.

L'anàlisi tradicional del treball remunerat de les dones segons l'EPA

L'entrada progressiva i persistent de les dones al mercat de treball suposa, sens dubte, un dels canvis socials més significatius, registrat durant el segle XX. Concretament a Catalunya, aquest increment en la participació laboral s'ha traduït el 2003 en una taxa d'activitat per a les dones de 16 anys i més, del 48,5%, i en una taxa d'ocupació femenina (42,5%) que supera la del conjunt de l'Estat espanyol (36,3%) (taula 1). I, fins i tot, com pot veure's a l'informe estadístic del Departament de Treball i Indústria per al 2004, la taxa d'ocupació femenina supera l'europea.²⁶

Vist amb perspectiva temporal, és innegable que la situació de les dones al mercat laboral català ha millorat bastant en els darrers 25 anys, fins i tot més del que ho ha fet a la resta de l'Estat. Efectivament, l'evolució de la participació de les dones catalanes en l'activitat mercantil, la dinàmica creixent de l'ocupació femenina, sobretot al sector públic, el gran retrocés experimentat per les taxes de desocupació des del començament dels 90 o la incorporació gradual de les dones a ocupacions associades amb una qualificació elevada són expressió dels avenços assolits per la força de treball femenina a Catalunya. Un altre tema és si, a partir d'aquestes dades, és possible sostenir la *hipòtesi de la integració* i creure que, a mesura que les dones es vagin incorporant a l'activitat mercantil —especialment les joves amb nivells de qualificació similars o superiors als dels seus coetanis homes—, desapareixeran els problemes i discriminacions que afecten el mercat laboral femení. Aquesta hipòtesi coincideix, en el diagnòstic, amb els qui defensen la *tesi del retard* de l'ocupació femenina i pressuposen que resoldre la problemàtica de les dones al mercat de treball és un qüestió de temps. L'optimisme d'aquests discursos ha estat, sovint, molt qüestionat des dels estudis sobre

²⁶ Dona i Treball. Butlletí estadístic núm. 1, juliol 2004. Departament de Treball i Indústria.

dones i treball, en particular, des de les investigacions que insisteixen en el caràcter estructural de les desigualtats de gènere en relació amb la distribució del treball (mercantil i familiar) i al mercat laboral.²⁷

La qüestió és que, malgrat tots els avenços, les diferències de gènere al mercat de treball es mantenen sense que, de fet, s'hagin aconseguit trencar els mecanismes fonamentals que generen les desigualtats entre homes i dones. En primer lloc, es constata que les dones catalanes presenten nivells mitjans d'activitat superiors als espanyols, i propers als europeus, però el seu model de participació no és gaire diferent de la pauta que segueixen les dones a la resta de l'Estat. En aquest sentit, també a Catalunya s'observa un creixement simultani de l'activitat i l'atur femení, situació que té una doble lectura. Per altra banda, aquesta situació reflecteix un canvi en l'actitud de les dones davant de l'ocupació, que posa de manifest la clara voluntat d'aquestes dones per vincular-se al mercat laboral durant tot el seu cicle vital, malgrat les dificultats que suposa. Aquest canvi d'actitud es manifesta en les taxes d'activitat i ocupació entre les dones joves (gràfic 1) cada vegada més elevades. O en el fet que siguin precisament les dones casades d'edats entre 25 i 44 anys –encara continuen tenint taxes d'activitat menors que les no casades– les que més han incrementat la seva participació laboral. El comportament d'aquestes dones durant els últims deu anys és el que explica, gairebé del tot, el fort creixement de les taxes d'activitat femenines.²⁸

Taula 1. Situació en el mercat laboral, 2003

	Espanya			Catalunya		
	Homes	Dones	TF (dones /total)	Homes	Dones	TF (dones /total)
Població total	16595,7	17579,8	51%	2579,5	2734,0	51%
Activa	11166,3	7584,8	40%	1813,8	1327,0	42%
Ocupada	10278,6	6387,4	38%	1684,2	1162,4	41%
Assalariada	8135,5	5462,3	40%	1344,0	1010,0	43%
Aturada	887,6	1197,4	57%	129,6	164,6	56%
Aturada que busca primera ocupació	127,0	217,9	63%	22,8	23,6	51%
Inactiva	5429,4	9995,0	65%	765,7	1407,0	65%
Taxa d'activitat	67,3	43,2		70,3	48,5	
Taxa d'ocupació	61,9	36,3		65,3	42,5	
Taxa d'atur	8,0	15,8		7,1	12,4	
Taxa d'inactivitat	32,7	56,9		29,7	51,5	
Taxa de no ocupació	38,1	63,7		34,7	57,5	

Font: EPA, 2n trimestre de 2003. IDESCAT.

²⁷ Una bona recopilació d'articles emmarcats en aquesta perspectiva es troba a Borderías et al. (comp.) 1994.

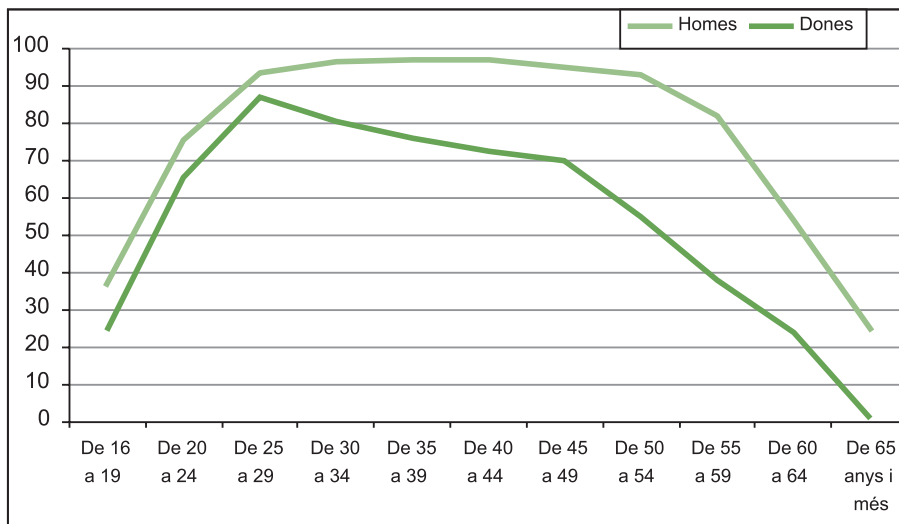
²⁸ Vegeu CES, 2003.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?

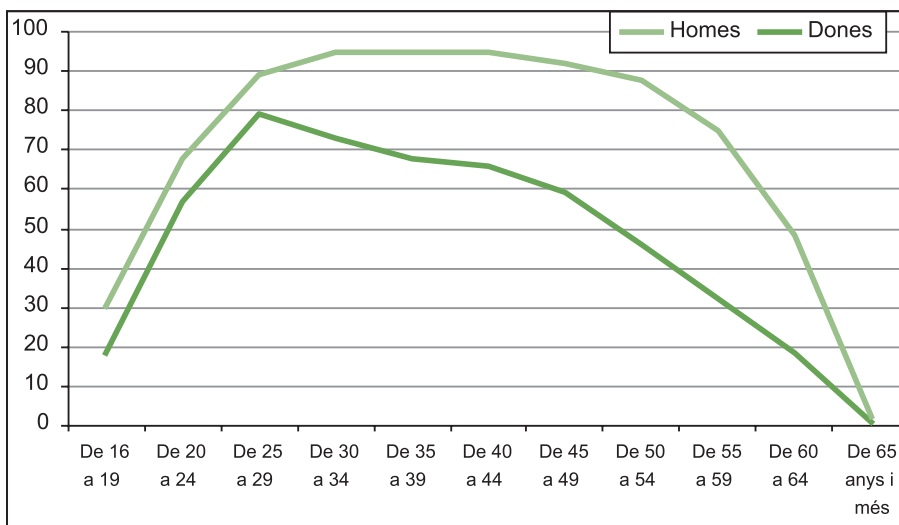


Gràfic 1. Taxes d'activitat i d'ocupació per edats, 2003

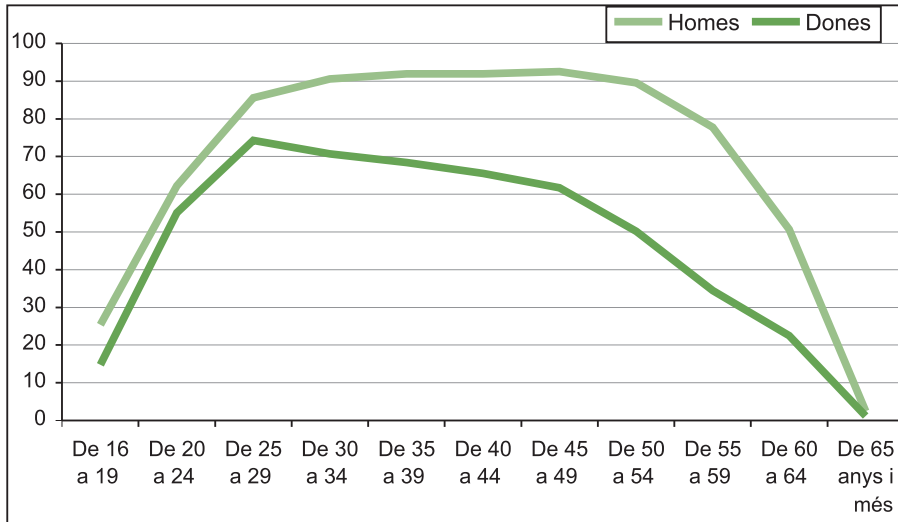
Activitat a Catalunya



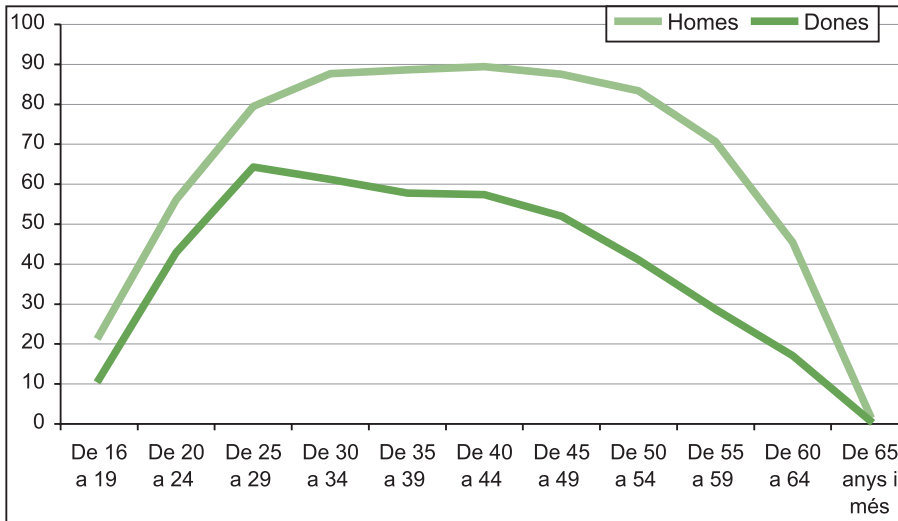
Activitat a Espanya



Ocupació a Catalunya



Ocupació a Espanya



Font: elaboració pròpia a partir d'EPA, 2n trimestre de 2003. IDESCAT.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Per altra banda, el creixement conjunt de la participació i la desocupació es pot interpretar com a mostra de la persistència de la discriminació per sexe en el procés de contractació empresarial i de les dificultats que afronten les dones en l'accés a l'ocupació.²⁹ Com a indicador dels problemes d'ocupabilitat, tenim la forta incidència de la desocupació entre les dones i, en especial, de l'atur de llarga durada. Així, encara que en els últims anys s'hagi reduït la taxa d'atur i el diferencial entre dones i homes, la taxa d'atur femenina a Catalunya (12,4%) continua sent superior a la taxa masculina (7,1%). Però, endemés, no es tracta només d'una qüestió relativa perquè, de fet, les dones catalanes suposen ja una mica més de la meitat de la població aturada.

Així doncs, la desocupació és, bàsicament, un problema femení. És com si el desig de participar a l'activitat mercantil es traduís, en gran mesura, en un major nivell de desocupació, en una elevada temporalitat o en contractes a temps parcial.³⁰ Aquesta situació ha portat algunes autores a afirmar que l'atur i la parcialitat –dues formes d'“absència” del mercat laboral– són l'única forma possible d'integració femenina en un mercat laboral que es basa en el model de participació home proveïdor d'ingressos/dona mestressa de casa.³¹

Seguint la lògica d'aquesta afirmació, no és estrany que les dones obtinguin resultats pitjors que els homes en diferents variables del mercat laboral. Per exemple, a Catalunya, com a la resta de l'Estat, la participació laboral femenina al mercat continua estant molt per sota de la masculina (al voltant de 20 punts percentuals menys). El diferencial per sexe es redueix entre les dones amb estudis superiors –però no desapareix–, i són aquestes dones les que consignen taxes d'activitat més elevades (83,5%) i més similars a les dels homes amb formació superior (89,2%).³²

Pel que fa a l'ocupació, el superior dinamisme de l'ocupació femenina, tant al sector públic com al privat, ha permès incrementar el pes relatiu de l'ocupació femenina sobre el volum total d'ocupació. No obstant això, si bé la taxa d'ocupació femenina a Catalunya (42,5%) ha seguit una evolució favorable, i ha superat fins i tot la del conjunt de l'Estat espanyol (36,3%), aquesta taxa encara està molt per sota del nivell mitjà d'ocupació masculina (65,3%). El problema és que, si no s'altera el model de divisió sexual del treball, difícilment s'assoliran els nivells d'ocupació masculins i, en el cas que s'aconsegueixin, tot sembla indicar que serà a costa d'una forta diferenciació entre el model d'ocupació de dones i homes i d'una clara segmentació del mercat de treball per sexe: la inestabilitat laboral, la parcialitat, la segregació per sexe de les ocupacions o els salaris baixos són alguns dels problemes que afecten l'ocupació femenina amb més força que el masculí i que, tal com assenyalen diversos estudis, no estan desapareixent.³³

²⁹ Aquest tema ha estat tractat anteriorment a Carrasco i Mayordomo, 1997.

³⁰ Prieto, 1999.

³¹ Vegeu Torns, 2001.

³² Dades procedents de CES 3/2003. Com assenyalava aquest informe, a mesura que augmenta el nivell educatiu de les dones disminueix la seva taxa d'atur, però augmenta el diferencial respecte als homes. Això indueix a pensar que augmentar l'educació i formació de les dones no és una condició suficient per millorar la situació laboral femenina.

³³ Carrasco i Mayordomo, 1999; Torns, 1999 i 2001, i CES, 2003.

Catalunya, malgrat tenir millors resultats pel que fa a temporalitat i segregació, no és aliena a la tendència a una major precarietat de l'ocupació femenina. La taxa de temporalitat femenina (24,8%) se situa molt per damunt de la mitjana masculina (19,4%) per a pràcticament tots els grups d'edat excepte per a les persones de menys de 25 anys. I és que, a diferència del que succeeix per als homes, sembla habitual que les dones tinguin contractes temporals durant la seva vida adulta, tal com ho prova el fet que el nombre de contractes temporals realitzats a dones que són persona principal de la llar supera un 10% els contractes realitzats a homes en aquesta mateixa situació (taula 2). Així doncs, si bé les taxes de temporalitat entre els qui assumeixen el rol de fills o filles són superiors a les de les persones principals de la llar, el diferencial per sexe se situa per sobre de la mitjana per a les persones principals de la llar.

Taula 2. Taxes de temporalitat de la població ocupada, a Catalunya

	Taxa de temporalitat		Diferencial	
	Homes	Dones	Taxa temporalitat (H/D)	Nre. contractes (D/H)
Total ocupats/des	19,4%	24,8%	28,3%	96%
Només persona principal	12,5%	17,9%	43,1%	110%
Fill/a	35,3%	42,6%	20,9%	86%
Sector públic	11,0%	19,7%	79,7%	243%
Sector privat	20,3%	26,0%	27,9%	88%

Font: EPA, 2n trimestre de 2003. IDESCAT.

Pel que fa a la jornada, més del 15,1% de les dones catalanes treballa a temps parcial, davant del 2,5% dels homes. La feminització d'aquesta forma de contractació (80,4%) fa augmentar les diferències entre el model de participació d'homes i dones: s'ha de tenir present que aquests contractes –que tant a Catalunya com a Espanya estan majoritàriament vinculats amb ocupacions considerades “desqualificades”, de baixa remuneració– solen estar associats a menors possibilitats de promoció, salaris més baixos i nivells de protecció social inferiors als que genera l'ocupació a temps complet, per la qual cosa difícilment permeten equiparar la situació mercantil femenina a la masculina.

Per altra banda, és evident que no totes les ocupacions femenines existents a Catalunya es corresponen amb el que s'ha anat qualificant com a llocs “dolents” de treball. Prova d'això és l'elevat percentatge de dones ocupades a l'administració pública i l'existència d'un nombre cada vegada més gran de dones entre les categories professionals i tècniques altes, elements que suggereixen certa polarització de l'ocupació entre les mateixes dones.³⁴ De fet, des de començament de la dècada de 1990, el nombre de dones catalanes que tenen una ocupació al sector públic supera ja el dels homes. Tanmateix, no s'ha d'oblidar que una gran

³⁴ *La doble segmentació del mercat (per sexe i classe) ha estat investigada per al cas espanyol a Carrasco i Mayordomo, 1997. Una anàlisi anterior, per al mercat de treball a Gran Bretanya, es troba a Humphries i Rubery, 1992.*

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



part d'aquest creixement és degut al fet que entre aquestes dones moltes tenen contractes temporals: la taxa de temporalitat femenina al sector públic és similar a la dels homes al sector privat (taula 2). El recurs a la temporalitat femenina per part del sector públic resulta alarmant, sobretot si es compara amb el fet que, entre els homes que treballen per al sector públic, el percentatge dels qui es troben en aquesta situació és inferior. En especial, perquè és un dels sectors que tradicionalment ha estimulat més l'increment de la contractació de dones i més s'ha preocupat per crear ocupació femenina de qualitat.

És més, les diferències respecte als homes persisteixen tant en les feines “bones” com en les “dolentes”. En concret, s'observa que les diferències salarials a Catalunya entre dones i homes continuen sent molt significatives i desfavorables per a les dones, un diferencial que a l'any 2002 superava el de l'Estat espanyol (67% i 71%, respectivament).³⁵ Així mateix, els salaris de les dones augmenten a mesura que ho fa el seu nivell educatiu però, no obstant això, el diferencial respecte dels homes no disminueix substancialment. En realitat, les diferències més importants es troben tant entre els grups amb menys qualificació com entre els que en tenen més.

Pel que fa a la segregació de l'ocupació, les ocupacions més vulnerables i “desqualificades” continuen sent les més feminitzades.³⁶ Algunes autores han destacat el fet que els sectors amb més presència femenina estan vinculats a ocupacions de serveis on les dones “desenvolupen les seves activitats com a mares i esposes (ensenyament, sanitat, neteja, confecció), apreses a la socialització diferencial de gènere” (Torns, 1999: 153-155), com un element clau de la segregació ocupacional. Tal com pot veure's a l'EPA 2003, a Catalunya, la distribució percentual de l'ocupació es troba molt concentrada al sector dels serveis (80%), enfront de l'ocupació a la indústria (17,2%), l'agricultura i la construcció (2,8% restant).³⁷ En efecte, la gran majoria de les dones catalanes té una ocupació del sector serveis –en comerç, hostaleria, activitats immobiliàries, educació, sanitat, serveis personals i llars que empren personal domèstic– i, majoritàriament, categories ocupacionals baixes i mitjanes baixes (68%) –com a treballadores no qualificades, com a treballadores administratives, com a treballadores dels serveis personals i com a tècniques mitjanes–, encara que també ocupen càrrecs de directives i són professionals i tècniques d'alta qualificació (22%).³⁸ En el cas dels homes, no obstant això, l'ocupació està repartida de manera més equilibrada entre els serveis (49,4%), la indústria (30,5%), la construcció (16,8%) i l'agricultura (3,3% restant).³⁹ La mateixa segregació del mercat laboral hauria afavorit el creixement de l'ocupació femenina, ja que els serveis han estat durant els últims anys el sector més dinàmic en termes de creació de noves ocupacions.⁴⁰

³⁵ *Dona i Treball. Butlletí estadístic núm. 1, juliol 2004. Departament de Treball i Indústria.*

³⁶ *És necessari insistir que la correlació entre l'etiqueta de desqualificat d'una ocupació i el percentatge de dones en aquesta ocupació no és aliena al gènere (Cockburn, 1988, Maruani, 1991, Finkel, 1994).*

³⁷ *La Situació sociolaboral de la dona a Catalunya l'any 2003. Departament de Treball i Indústria.*

³⁸ *Institut d'Estadística de Catalunya: Mercat de Treball 2002. Ampliació de resultats anuals de l'EPA.*

³⁹ *La Situació sociolaboral de la dona a Catalunya l'any 2003. Departament de Treball i Indústria.*

⁴⁰ *Això concorda amb la relació que Jill Rubery (1988) va posar de manifest entre la segmentació i l'impacte de les recessions econòmiques sobre l'ocupació femenina.*

En definitiva, aquest breu repàs a la situació laboral de les dones avisa que, malgrat les millores, les desigualtats per sexe al mercat de treball estan lluny de corregir-se. Per identificar algunes de les raons d'aquestes desigualtats proposem mirar, a l'apartat següent, les dades de l'EPA centrant-nos menys en l'ocupació i més en el treball.

Anàlisi no habituals de la informació de l'EPA

L'objectiu d'aquest apartat no és tant identificar i quantificar les desigualtats de gènere al mercat de treball català, encara que se suggereixen algunes idees pel que fa a això, com proposar noves formes d'aproximació a les dades de l'EPA que permetin visualitzar els mecanismes que entorpeixen la implantació d'un model d'organització de tot el treball (mercantil i familiar domèstic) més simètric per a dones i homes. Aquesta perspectiva no es pot portar massa lluny perquè, de fet, l'EPA deixa de banda tota la informació relativa al treball familiar domèstic, com si aquesta activitat no formés part del sistema productiu. De fet, aquesta sol ser la norma que segueixen la majoria d'investigacions sobre el treball, llevat, potser, quan el que s'analitza és la situació laboral específica de les dones. De totes maneres, s'ha de puntualitzar que, en aquest últim cas, el que sol tenir-se en compte no és tant la participació i la dedicació a l'activitat familiar domèstica com la informació relativa a variables com la tipologia familiar, l'estat civil, l'edat o "*sus labores*".

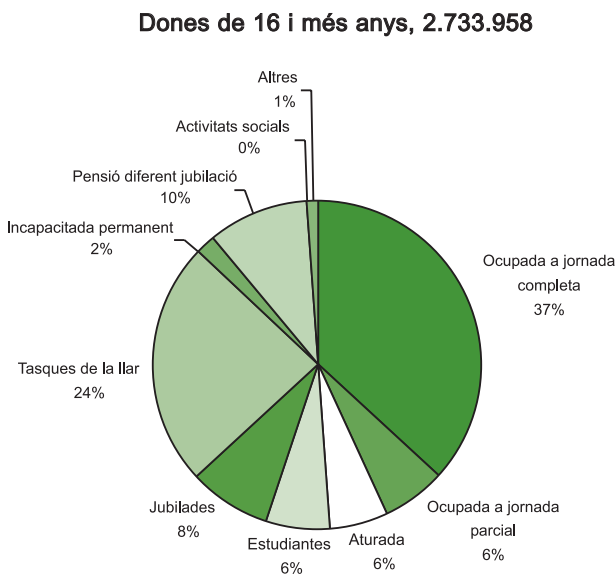
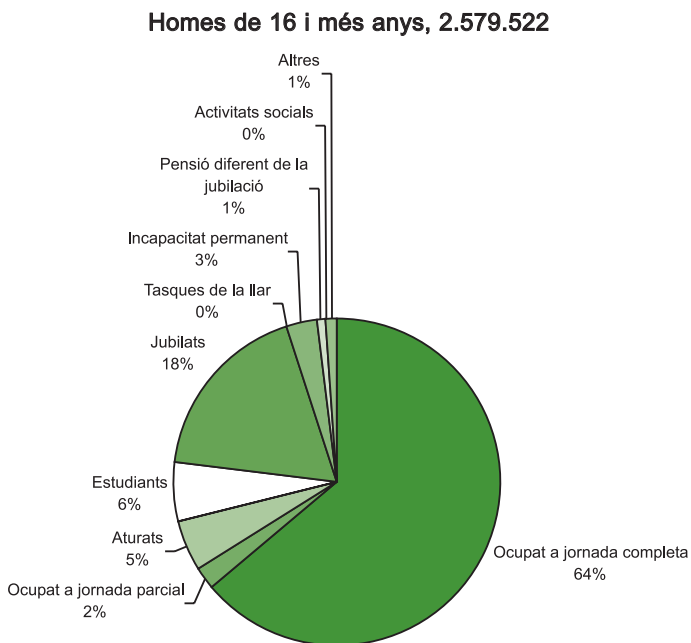
Situació d'activitat/inactivitat

Tal com s'ha posat de manifest en altres ocasions, la imatge d'activitat que es desprèn de l'EPA resulta àmpliament parcial. En efecte, segons les dades de l'enquesta, a Catalunya, del total de dones majors de 16 anys, estan disponibles per realitzar una activitat només el 48,5% d'elles i, tenint en compte que la taxa d'atur femenina és del 12,4%, finalment, "treballen" aproximadament 42 de cada 100. Hi hauria, de fet, i sempre segons la lectura oficial de l'EPA, una mica més d'1.400.000 dones que "no treballen" (la població femenina "inactiva"). D'entre aquestes, unes 600.000 es dedicarien al "no treball" a la família, la qual cosa l'EPA classifica com a "tasques de la llar". Clarament, d'aquí es desprèn la idea que les dones "treballen" molt menys que els homes (42,5% enfront del 65,3%, respectivament).

Deixem de moment les crítiques d'aquesta visió tan esbiaixada de l'activitat i seguim desgranant la informació que ens dona el gràfic 2. Tal com pot veure's, la simple lectura oficial de la classificació poblacional de l'EPA ja està reflectint dos models d'utilització del temps totalment diferenciats per sexe. El model masculí està referit fonamentalment al mercat, ja que els seus principals segments poblacionals tenen relació amb l'activitat laboral. Per una banda, hi ha els ocupats a temps complet, que són majoria absoluta (64%), per l'altra, la resta de la població, que es divideix majoritàriament en tres categories estretament lligades al mercat laboral: els qui no tenen ocupació però la busquen, és a dir els aturats (5%), els qui s'estan preparant per entrar al mercat de treball, els estudiants (6%), i els qui ja han abandonat l'activitat laboral per jubilació (18%). Cal destacar que, segons aquesta lectura oficial de les dades de l'EPA, els homes dedicats a "tasques de la llar" són el 0%.



Gràfic 2. Distribució de la població en relació amb l'activitat, segons l'EPA



Font: EPA, 2n trimestre de 2003. IDESCAT.

En canvi, el model de treball femení està referit tant a la llar (24% de tasques de la llar) com al mercat (43% d'ocupades a temps complet o parcial). A més d'aquesta divergència fonamental pel que fa al marc de referència, n'hi ha d'altres igualment importants com a conseqüència de l'anterior. Una es refereix a les persones ocupades a temps complet, que en el cas de les dones són el 37% del total de la població femenina i en el cas dels homes més del 60%, la qual cosa d'alguna manera està fent palesa la dificultat d'integrar-se al mercat laboral en les mateixes condicions que els homes. L'altra diferència rellevant té a veure amb les característiques de la jubilació. Els homes jubilats o retirats del mercat laboral són el 18% i els que reben una pensió diferent de la de la jubilació són només l'1%. En canvi, en el cas de les dones, hi ha més nombre de preceptores de pensió diferent de la de la jubilació (10%, bàsicament vídues) que de jubilades o retirades del mercat laboral (8%). Aquestes dades, a més d'assenyalar la relació diferent amb el mercat laboral d'uns i d'altres, indiquen la pobresa relativa de les dones atesa la menor quantia de les pensions diferents de les de jubilació.⁴¹

La gràfica reflecteix clarament el que s'afirmava més amunt: les dones s'incorporen cada vegada més al mercat laboral encara que sense abandonar el treball familiar domèstic. Contràriament, els homes no modifiquen el seu comportament laboral i continuen dedicant-se bàsicament a l'activitat mercantil remunerada. Evidentment, si les polítiques econòmiques i laborals no consideren les diferents realitats de dones i homes i continuen basant-se exclusivament en el model masculí d'ocupació, existeix el risc que aquestes polítiques no siguin efectives i acabin afavorint les asimetries i desigualtats de gènere.

La informació oferta per l'EPA també permet una lectura alternativa pel que fa a l'activitat. Com sabem, l'enquesta fa una classificació entre actius/ves i inactius/ves i centra el seu interès en els actius/ves laborals (activitat fonamentalment masculina), mentre que pren com a residuals els/les restants. Aquí proposem una classificació que, en comptes de seguir el criteri de l'EPA respecte a l'activitat, tingui en compte el fet de declarar-se dedicat/da a les activitats familiars domèstiques (activitat bàsicament femenina). En concret, es va construir una variable denominada "tasques de la llar" per englobar totes aquelles persones que, en resposta a la pregunta del qüestionari EPA, "en quina situació de les següents es trobava la setmana passada?", així s'hi van declarar.⁴² A partir de les diferents respostes a aquesta pregunta i aplicant una jerarquia que prioritza, davant de tot, el treball familiar domèstic –senzillament, quan una persona es declarava dedicada a les tasques de la llar, en qualsevol de les seves opcions de resposta, se la computava dins d'aquesta categoria–, s'ha elaborat una classificació alternativa de la població (gràfic 3). La imatge canvia, llavors, radicalment. Ara la gran majoria de les dones formen part de la població "activa" familiar domèstica (70%). Dins d'aquesta immensa majoria, es troben dones amb situacions d'activitat molt diverses: les mestresses de casa en exclusiva, les que compaginen el seu treball de la llar amb altres activitats mercantils –la majoria de les ocupades al mercat–, les aturades que s'ocupen de

⁴¹ Aquest tema està tractat a Carrasco et. al., 1997.

⁴² Com vam veure a l'apartat metodològic, aquí l'EPA acceptava fins a tres respostes diferents que després classificava segons un ordre jeràrquic.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



les activitats familiars o la majoria de les pensionistes i jubilades que, després de concloure la seva vida activa al mercat, continuen treballant. La situació dels homes, no obstant això, reflecteix un model de treball familiar totalment oposat: la gran majoria d'aquests seria, de fet, població "inactiva domèstica" (86%).

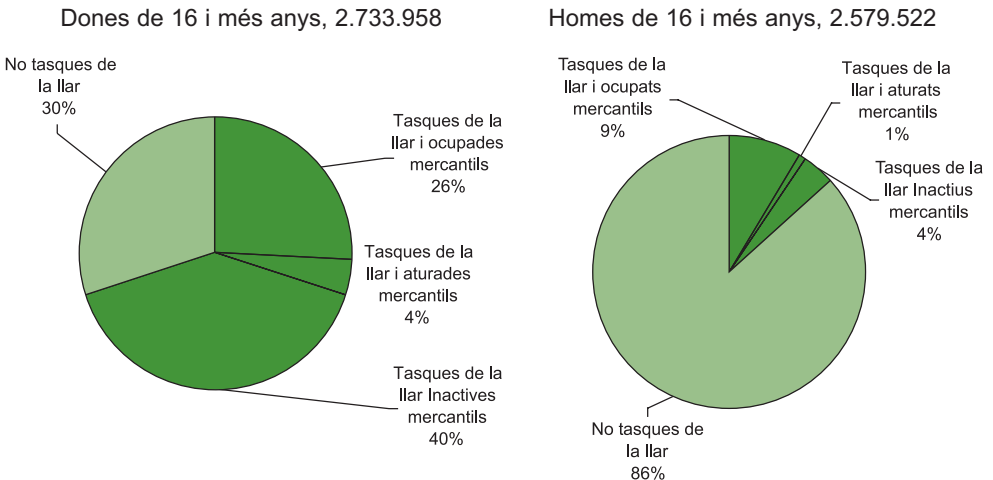
Aquest petit joc mostra clarament el manteniment del model de comportament tradicional per part de la població masculina. Com veiem, l'EPA permet lectures menys esbiaixades del que és habitual i, malgrat que aquesta enquesta no és l'instrument idoni per mesurar la participació i el temps dedicat al treball global o al treball familiar domèstic, permet observar la divisió sexual del treball entre la llar i el mercat i intuir els efectes d'aquesta divisió sobre el model de participació al mercat i la segmentació de l'ocupació per sexe.

En concret, els homes estan disponibles per a l'ocupació pràcticament des del principi de la seva vida activa fins al final d'aquesta, mentre que les dones es dediquen al treball familiar en exclusiva o bé combinen durant quasi tota la seva edat laboral la funció de vetlladores a l'àmbit familiar amb el treball de mercat.⁴³ Precisament, una de les conseqüències de la divisió del treball per sexe és que "les dones s'incorporen al mercat de treball malgrat que per a la majoria d'elles significa incorporar-se per la porta de l'atur i de la precarietat" (Prieto, 1999: 542).

Per si no n'hi hagués prou, els increments de la taxa d'activitat tradicional poden amagar pautes de participació diferents per a diverses generacions de dones, tal com succeeix a Espanya (Garrido, 1993). Així mateix, xifres d'activitat relativament altes poden estar amagant un mercat de treball fortament segregat per sexe, com és el cas de Suècia, o l'elevada implantació de l'ocupació a temps parcial, com a Dinamarca.

⁴³ És necessari precisar que existeixen diferències marcades per països pel que fa al model d'activitat laboral femení. Per exemple, tradicionalment a Espanya les dones abandonaven el mercat en casarse o en tenir criatures, una pauta que les noves generacions de dones no semblen mantenir. En casos com el d'Anglaterra, aquestes situacions familiars només provocaven sortides temporals del mercat laboral, mentre que a Bèlgica les dones no deixaven de participar en el mercat en formar parella o en tenir descendència.

Gràfic 3. Distribució de la població en relació amb l'activitat familiar domèstica, segons EPA



Font: EPA, 2n trimestre de 2003. IDESCAT.

Ocupabilitat de les dones i desocupació oculta

Des d'una perspectiva de gènere, sorprèn que l'EPA classifiqui com a desocupades les persones que busquen feina i mantenen un contacte regular amb l'oficina de l'INEM, mentre que les persones que declaren estar disponibles per treballar però no busquen feina per raons familiars, o les que no estan disponibles per obligacions familiars, no es consideren ni com a aturades ni com a potencialment actives. En realitat, seria suficient que aquestes dones estiguessin apuntades a l'Oficina de l'INEM més propera, perquè les xifres d'activitat i desocupació augmentessin de manera espectacular. La idea és, sens dubte, desenraonada, encara que ajuda a no perdre de vista que aquestes dones formen un contingent d'oferta que podria emergir al mercat si les condicions econòmiques i/o socials es modifiquessin, en particular, si hi hagués més oferta de serveis públics de cura, si els horaris i jornades de treball tinguessin flexibilitat per adaptar-se a les necessitats familiars o si la participació dels homes al treball familiar fos més activa.

Per altra banda, la definició tradicional de desocupació exclou alguns grups –per exemple, les/els treballadores/s desanimades/ats o aquelles persones que estan treballant menys hores de les que voldrien, encara que, de fet, constitueixen força de treball potencial. Aquesta oferta de mà d'obra "oculta", principalment femenina, se suma a la reserva de força de treball visible i fa augmentar el risc de les dones de romandre a l'atur. Si aquests col·lectius, que podríem qualificar de persones desocupades ocultes o encobertes, fossin inclosos en una nova caracterització de les persones en atur, podrien obtenir-se interpretacions més realistes de la situació laboral, en especial amb vista a millorar les condicions d'ocupabilitat de les dones.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Una primera aproximació ens porta a considerar aquells grups d'atur ocult més significatius (taula 3). En primer lloc, les persones que no busquen feina per raons familiars o personals: aproximadament el 8% del total de les dones que no busca feina; en canvi, en el cas dels homes no significa ni l'1% dels que busquen feina. Quines són aquestes raons familiars o personals que fan que aquestes dones no busquin feina? Respondre aquesta qüestió pot contribuir a esbrinar en quines condicions canviarien d'actitud. En segon lloc, la categoria de persones desanimades, encara que sigui minoritària per a dones i homes i només lleugerament superior per a les dones, mostra diferències de gènere importants. D'una banda, entre els homes desanimats molts no han buscat mai feina (el 48% dels desanimats, enfront del 0% per a les dones desanimades). D'altra banda, entre les persones desanimades que sí l'han buscada abans, les dones són quasi el 70%. Això està reflectint un tipus de desànim ben diferent que podria estar amagant els conflictes de les dones per incorporar-se a la feina. Finalment, si es consideren les persones que treballen a jornada parcial perquè no han trobat feina a jornada completa, tenim que en aquesta situació hi ha quatre vegades més dones ocupades a temps parcial que homes.

**Taula 3: Població “desocupada oculta”
(% respecte al total de la població de cada sexe)**

	Homes	Dones
Població aturada	5,0%	6,0%
Població desanimada	0,0%	0,0%
Població que no busca ocupació per raons familiars o personals	0,1%	3,9%
Població que treballa amb jornada a temps parcial perquè no ha trobat treball amb jornada a temps complet	0,1%	0,4%

Font: EPA, 2n trimestre de 2003. IDESCAT.

La constatació de les importants diferències per sexe a les categories analitzades suscita algunes reflexions. Primer, que la integració de les dones al mercat laboral està lluny de ser completa i presenta característiques molt diferents de les dels homes. I segon, que existeix un nombre important de dones que no tenen feina i que figuren a les estadístiques com a inactives abans que com a desocupades, però que podrien mobilitzar-se com a oferta de treball femenina addicional si hi hagués demanda. Així, l'atur femení s'enfronta a un nivell de competència invisible que augmenta la inseguretat a l'ocupació, contribueix a crear un major atur femení i augmenta l'expectativa d'una superior durada de la desocupació. Conseqüentment, més que analitzar la desocupació, s'haurien d'estudiar les “desocupacions” femenines, ja que la consideració de totes les situacions assenyalades permetria interpretar millor la situació laboral real de les dones.

En definitiva, aquesta anàlisi atípica de l'EPA ens porta a concloure que la prioritat de les polítiques laborals és tendir a completar la seva anàlisi del món de l'ocupació amb informació sobre els temps de treball (de tots els treballs), d'una manera regular i sistemàtica, i tractar d'evitar que aquesta preocupació pel temps global de treball es faci visible, únicament, quan les polítiques es dirigeixen cap a l'activitat i/o l'ocupació de la població femenina.

III. LES DONES A CATALUNYA: PARTICIPACIÓ, ACTIVITAT I TEMPS DE TREBALL A PARTIR DE L'ENQUESTA D'ÚS DEL TEMPS

En aquest capítol s'estudien les diferents tasques a partir de l'Enquesta de l'Ús del Temps. L'anàlisi se centra, fonamentalment, tant en la participació com en els temps de treball, ja que aquesta és la informació rellevant i específica d'aquest tipus d'enquestes. Abans de començar, i atesa la novetat que presenta aquesta enquesta, sembla necessari oferir-ne alguna informació tècnica/metodològica i comentar alguns temes sobre els conceptes emprats, els aclariments i les interpretacions realitzats a partir de la informació.

Com ja s'ha esmentat al capítol inicial, l'Enquesta de l'Ús del Temps compta amb una metodologia harmonitzada en el si de l'Oficina Estadística de la UE (Eurostat) que cobreix una important llacuna estadística existent a Espanya, tant des del punt de vista econòmic com social. Es tracta d'una enquesta no periòdica⁴⁴ que a Catalunya s'ha fet a 3.126 llars, que recull informació sobre les activitats diàries de les persones a través d'omplir diaris personals i qüestionaris de llar i individuals (8.672 persones). La mostra es distribueix uniformement al llarg de l'any, amb la finalitat que tots els seus dies estiguin representats a escala d'Estat i de Comunitat Autònoma. No obstant això, es potencia la mostra al cap de setmana per considerar que en aquests dies hi ha una més variabilitat en el comportament de la població. A aquest efecte, la mostra es subdivideix en dues submostres de la mateixa mida, la dels qui han d'omplir el diari de dilluns a dijous i la dels qui l'omplen de divendres a diumenge.

Per a l'estudi de la participació en els diferents treballs, tant el qüestionari individual com el diari d'activitats ofereixen informació. La informació que ofereix el qüestionari en relació amb les categories poblacionals mercantils s'obté de les respostes que donen les persones a preguntes sobre l'activitat i l'ocupació. La definició d'aquestes categories manté els criteris de l'Enquesta de Població Activa.⁴⁵ Ara bé, respecte a l'ocupació, la població ocupada podria classificar-se segons la informació del qüestionari, o bé segons la informació recollida a partir del diari d'activitats. Com que el diari informa sobre el temps de treball d'un dia específic, podria ser que aquest dia específic algunes persones definides com a ocupades no hagin treballat perquè han omplert el diari algun dia festiu de treball mercantil. Per això, el percentatge d'ocupació obtingut del diari sempre serà menor que el del qüestionari.⁴⁶

D'altra banda, el qüestionari individual no recull cap informació sobre el treball familiar domèstic. Per tant, tota la informació, així com les categories poblacionals d'aquest tipus de treball, es refereix al temps de treball obtingut del diari d'activitats. Així, només es pot parlar de persones ocupades i persones no ocupades, entenent que l'ocupació i l'activitat són, en aquest cas, categories equivalents. El mateix criteri serà vàlid per al treball de mercat quan s'utilitzi per a la seva anàlisi la informació que prové del diari d'activitats; no hi haurà classificació de persones segons els criteris de l'EPA, sinó que es tractarà de persones ocupades o no ocupades,

⁴⁴ Encara no s'ha decidit si aquesta enquesta es farà de forma periòdica i, en el seu cas, el tipus de periodicitat.

⁴⁵ Però no necessàriament la informació que ofereix l'Enquesta de l'Ús del Temps coincideix amb la que ofereix l'Enquesta de Població Activa, ja que la mostra i la forma d'obtenir la informació són totalment diferents.

⁴⁶ Naturalment, la informació sobre activitat o atur no pot obtenir-se d'un diari d'activitats.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



de persones participants o no participants en l'activitat. Malgrat que aquest doble criteri podria semblar una mica confús, s'ha considerat convenient combinar ambdós criteris atès el tipus d'informació de l'enquesta. Per poder comparar els dos treballs, necessàriament cal utilitzar el diari d'activitats, ja que el qüestionari no ofereix informació sobre el treball familiar domèstic. Però, de vegades, interessa parlar de taxes utilitzant per al treball de mercat les categories utilitzades per l'EPA i allà l'única possibilitat és recórrer a la informació del qüestionari.

Els altres dos instruments de l'enquesta són el qüestionari de la llar i l'horari de treball setmanal. Respecte al primer, aquest –a diferència del qüestionari individual– inclou algunes preguntes referides al treball domèstic que s'ha de fer a la llar. Quan s'utilitzi aquesta informació s'assenyalarà de forma expressa que s'ha obtingut d'aquest qüestionari. De la mateixa manera, quan s'analitzi informació sobre horaris de jornada laboral, s'estarà utilitzant les dades de la fitxa “horari setmanal de treball”.

Un altre aspecte a tenir en compte en relació amb l'enquesta és l'edat de la població considerada. L'enquesta es va realitzar a persones de 10 i més anys, amb la qual cosa, quan s'expressin percentatges en relació amb la població total, cal recordar que els i les menors estan inclosos. De tota manera, en la majoria de les anàlisis no serà significativa, ja que el nostre interès se centra fonamentalment en estudis comparatius entre dones i homes i no tant en valors absoluts.

També cal fer un comentari sobre un concepte que s'acostuma a utilitzar de manera massa confusa: el concepte de la dependència. Tradicionalment les dones han estat considerades persones dependents dels homes, perquè eren aquests els que realitzaven la major aportació monetària al pressupost de la llar i, naturalment, no es considerava l'aportació de les dones al treball familiar domèstic. Actualment aquesta idea està essent bastant qüestionada, ja que si es considera la dependència en la cura (tant en activitats concretes com en el suport emocional), són ells els qui majoritàriament passen a ser persones dependents, ja que depenen de les dones. No obstant això, malgrat el debat actual sobre el terme, l'INE manté la idea tradicional de dependència monetària quan classifica els tipus de llars.

D'altra banda, el terme “dependència” és relativament nou en els estudis socials i s'utilitza per designar “aquelles persones que, per raons lligades a la manca o pèrdua de capacitat física, psíquica o intel·lectual, tenen necessitat d'una assistència i/o ajuda important per a la realització de les activitats de la vida diària”.⁴⁷ No obstant això, el que sorprèn és precisament que sigui una terminologia recent, ja que el tema és antic: des de sempre les persones hem necessitat cures i en diverses etapes de la nostra vida som dependents. Més encara, precisament per ser persones sociables, tots i totes som contínuament interdependents, almenys en termes relacionals. Ara bé, la “dependència” com a procés humà i social s'ha mantingut invisible mentre les dones han assumit la cura de les persones dependents a l'interior de la llar. Però quan el procés de reincorporació de les dones al treball de mercat s'ajunta amb l'augment de l'esperança de vida, un tipus específic de dependència –la cura de la gent gran– comença a entendre's –almenys en alguna dimensió– com un problema social.

⁴⁷ Grup d'experts del Consell d'Europa (1997).

Per això, a la literatura econòmica i social, el terme de dependència apareix quasi exclusivament lligat a l'envelliment demogràfic.

En definitiva, el terme dependència s'utilitza habitualment o per fer referència a aspectes monetaris, o bé relacionat amb problemes de vellesa, per la qual cosa, quan s'utilitzi en aquest estudi, s'especificarà en quina accepció s'està usant i a quin sector de la població es refereix.

Molt relacionat amb això, cal detallar com en l'anàlisi del temps de cura no existeix un acord generalitzat sobre en quina edat s'han de considerar els infants com a persones necessitades d'una cura específica. El més habitual és establir franges d'edats de 0 a 3 anys, majors de tres i fins a 10 anys, majors de 10 anys i fins a 16 anys o 18 anys. En qualsevol cas, normalment es considera que a partir dels 10 anys —edat en la qual els menors poden estar sols/soles a casa, ja no requereixen tanta atenció. Aquesta és una qüestió molt discutida, atès que cada edat demana diferents tipus de cura.

Finalment, cal dir que, per a l'anàlisi, es van construir algunes variables significatives. Una d'aquestes, utilitzada per mostrar desigualtats socials, és la categoria socioeconòmica de les persones. Les anàlisis habituals respecte a això construeixen aquesta categoria a partir de la categoria socioprofessional, el tipus d'ocupació i, en el seu cas, el nivell educatiu. Com que al qüestionari individual de l'EUT no es recollia la categoria socioprofessional de les persones ocupades, es va optar per reconstruir-la, de forma indirecta i sent conscients de les seves limitacions conceptuals, a partir de l'ocupació (CNO94). En aquest sentit, es construïren les categories següents: CA (ocupacions de direcció i gerència; empresaris/àries amb o sense assalariats/des), CMA (ocupacions tècniques de llicenciatura i diplomatura), CM (ocupacions administratives), CMB (ocupacions qualificades) i CB (ocupacions no qualificades).

Una segona variable construïda és el "rol a la llar", que distingeix les persones principals dels fills/es o altres membres de la llar. El criteri bàsic que es va utilitzar va ser la relació de parentesc declarada pels membres de la llar, així com la seva edat. L'objectiu era poder analitzar la participació i els temps de treball dels membres de les llars, no sols segons la tipologia de les llars sinó també d'acord amb la posició que les persones hi ocupen.

El capítol es divideix en sis apartats. En el primer, s'analitza la situació de la població en relació amb l'activitat global (treball de mercat i treball familiar domèstic) i mostra com canvia la imatge tradicional de les dones com a persones "no treballadores" i dependents quan es té en compte el treball realitzat a les llars. En el segon apartat, es complementa l'anàlisi anterior amb la informació sobre els temps de treball. El tercer apartat es dedica a estudiar la participació i els temps de dedicació als diferents treballs segons el cycle vital i el nivell social. Aquesta anàlisi, a més de permetre veure les desigualtats entre dones i homes en la realització dels treballs, permet analitzar les possibles diferències entre les mateixes dones al llarg del cycle vital i les possibles desigualtats entre elles segons el seu nivell social. En el quart apartat, s'analitza de manera específica el temps dedicat a activitats de cura. Ha semblat necessari dedicar un apartat a aquesta activitat, ja que la demanda de cura que fan les

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



persones dependents per raons de salut o edat se'ns presenta com el factor més crític del treball familiar domèstic. El cinquè apartat es dedica a estudiar els requeriments de la llar, tant de cura com de treball global. Finalment, el darrer apartat es dedica a reflexionar sobre com afecta el treball familiar domèstic les característiques i les condicions d'ocupació.

III.1 SITUACIÓ I ACTIVITAT GLOBAL DE LA POBLACIÓ

En aquest apartat s'ofereix una primera visió global de la situació de la població en relació amb les diferents activitats que realitzen les persones. D'acord amb les categories poblacionals que hem construït, "activitat global" es refereix a tot el treball –mercantil i familiar domèstic– que duen a terme les dones i els homes. Amb aquesta perspectiva es pretén transcendir les anàlisis que només tenen en compte el mercat i obtenir una informació més propera a la realitat de la vida quotidiana de les persones. No atorgar reconeixement al treball desenvolupat a les llars pot portar a una visió desfigurada de la realitat i a una anàlisi esbiaixada de l'activitat mercantil, particularment en el cas de les dones. Es pretén, així, acabar amb la imatge "d'inactiva" amb la qual normalment es caracteritza una part important de la població femenina.

Es comença amb una anàlisi de la població en funció de les seves diferents activitats, la qual cosa ja trenca la idea que activitat és sinònim d'ocupació. A continuació es discuteix l'activitat global i les distintes participacions de les dones i els homes en els diferents treballs. Finalment, s'acaba emfasitzant la importància d'estudiar, a més de les taxes de participació, els temps de treball, ja que aporten una informació determinant per conèixer la situació real de les persones en relació amb els treballs.

Distribució de la població segons la seva activitat: una ruptura conceptual

Habitualment, quan es presenta la distribució de la població en funció de la seva activitat, es dona per fet que aquesta activitat és mercantil, la qual cosa es tradueix en el fet que una part important de dones apareix com a inactiva. En canvi, si es reconeix com a categoria econòmica el treball familiar domèstic i s'analitza també la situació de la població en relació amb la seva participació en aquesta activitat, canvia radicalment la imatge, oferta per les estadístiques oficials, de les dones com a persones inactives i la dels homes com a persones que treballen.

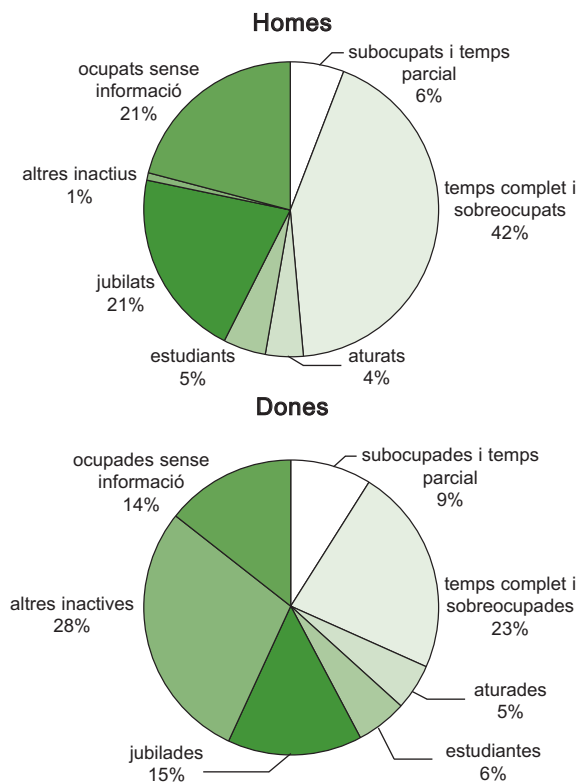
El gràfic 1a mostra la distribució de la població en funció de l'activitat mercantil.⁴⁸ Les diferències més importants entre dones i homes es produeixen, d'una banda, en les persones ocupades en el mercat a temps complet i sobreocupades, en la qual els homes superen les

⁴⁸ Aquest gràfic és semblant al que es va presentar al capítol anterior amb dades de l'EPA. En aquest cas, la informació és de l'EUT i, per tant, inclou dades de temps de treball. La informació s'ha obtingut del qüestionari, a excepció de les categories d'ocupats/des que, per diferenciar de la participació a temps parcial i a temps complet de forma anàloga al treball familiar domèstic, s'ha utilitzat el diari d'activitats. Les persones que apareixen com a "ocupats/des sense informació" són les que el dia que ompliren el diari d'activitats no feien cap activitat mercantil, però que en el qüestionari van contestar que eren persones ocupades. També cal tenir en compte que la dada d'aturats/des no és la taxa d'atur com es defineix habitualment, sinó el percentatge de població en atur del total de la població considerada.

dones en 20 punts percentuals⁴⁹ i, de l'altra, en la categoria d'altres actius en els quals les dones superen els homes en 28 punts percentuals. Ara bé, si s'observa el gràfic 1b, que mostra la distribució de la població en funció de l'activitat domèstica, la situació és contrària. La diferència més notable és que la major part dels homes són ocupats a temps parcial, subocupats o no ocupats (81,3%); en canvi, les dones d'aquestes categories només sumen el 41,5%, la qual cosa representa que més de la meitat de les dones estan ocupades a temps complet en l'activitat familiar domèstica.

A diferència, per tant, del que transmet l'estadística laboral tradicional, aquesta informació mostra que les dones "sí treballen" i a més ho fan en una activitat absolutament necessària per al manteniment de la vida humana i, en particular, per a la reproducció de la força del treball. Alhora, les xifres corroboren que, si bé els homes participen més en el treball de mercat, les dones ho fan en el treball familiar domèstic, i revelen que la divisió per sexe del treball es fa efectiva tant al mercat com a la llar.

Gràfic 1a. Distribució de la població en funció de l'activitat mercantil per sexe

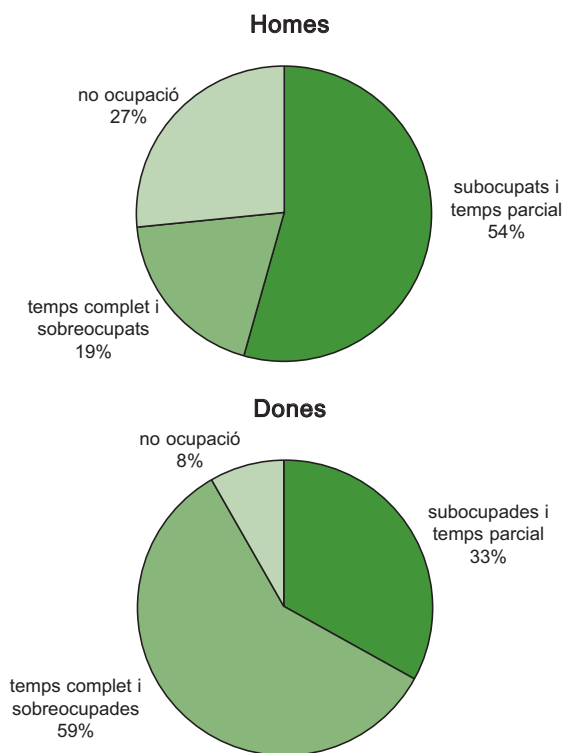


Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

⁴⁹ Relació que es manté si es considera la part proporcional corresponent de les persones de les quals no es té informació del diari.



Gràfic 1b. Distribució de la població en funció de l'activitat domèstica per sexe



Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

L'activitat global

Després de la primera imatge general oferta en l'apartat anterior, ara interessa observar amb més detall les diferents activitats realitzades per les persones. D'acord amb la informació que ofereix la taula 1, el primer que destaca és l'elevada activitat global de dones i homes, fet que és bastant lògic ja que l'habitual és que les persones desenvolupin alguna activitat si el seu estat de salut els ho permet. Però, a més, l'activitat femenina és més gran que la masculina, la qual cosa trenca amb l'habitual imatge dels homes com a "treballadors" i de les dones com a persones inactives i "dependents". Més encara, una inactivitat femenina global del 4,3% enfront de l'aproximadament 51,5% que ofereix habitualment l'EPA (segons la seva definició) canvia totalment la visió de l'activitat de la població femenina i fa justícia al treball realitzat per les dones. També el fet que les taxes globals superen àmpliament la suma de les taxes dels diferents treballs està demostrant que moltes persones desenvolupen més d'una activitat, la qual cosa reforça la idea de la necessitat de tenir en compte ambdues activitats per poder analitzar la situació de les persones en relació amb el treball.

Taula 1. Taxes de participació global segons activitat per sexe

	Global		TFD		TM	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Activitat	92,6	95,7	73,2	91,6	72,3 (67,7)	50,2 (47,2)
Inactivitat	7,4	4,3	26,8	8,4	27,7 (32,3)	49,8 (52,8)
Desocupació	-	-	-	-	5,6	8,4
Ocupació			73,2	91,6	68,1	45,9
Inactivitat parcial			59,6	24,0	55,5	71,1

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Observacions:

Dades del TFD que provenen del diari

Dades del TM que provenen del qüestionari

Dades entre parèntesis del TM que es refereixen a tota la població; la resta de 16 a 64 anys

Per a la inactivitat parcial s'ha considerat tota la informació del diari, tant del TM com del TFD

Ara bé, la participació de dones i homes en les diferents activitats és molt diferent i reflecteix que no s'ha superat la tradicional "especialització" en els treballs d'acord amb el sexe. L'activitat femenina en el treball familiar domèstic és 18,4 punts percentuals superior a la masculina, situació exactament contrària a la que té lloc en l'activitat mercantil, en la qual la taxa masculina supera la femenina en 22,1 punts percentuals, i s'observa una clara orientació masculina cap a allò mercantil i una inclinació femenina a privilegiar el treball de la llar.

En relació amb la inactivitat,⁵⁰ els homes presenten el 26,8% d'inactivitat domèstica davant d'un reduït 8,4% de les dones, la qual cosa, a més de reflectir que existeix el 26,8% d'homes que no realitza ni tan sols una hora setmanal de treball familiar domèstic, novament es trenca amb la imatge habitual que les persones que "no treballen" són dones. En qualsevol cas, la participació en el treball familiar domèstic és superior a la participació en el treball de mercat per a ambdós sexes, la qual cosa d'alguna manera reflecteix la importància del treball desenvolupat a la llar.

També les taxes d'activitat i ocupació en el treball familiar domèstic són més elevades que les corresponents al treball de mercat, però això és degut a la definició emprada per a l'activitat: haver treballat com a mínim una hora com a mitjana setmanal.⁵¹ Però si s'adopta una definició una mica més restrictiva (fer més de 10 hores setmanals),⁵² la imatge canvia. La inactivitat parcial masculina augmenta fins a un elevat 59,6%, la qual cosa significa que 6 de cada 10 homes no fa treball familiar domèstic o en fa menys de 10 hores setmanals. En canvi, les dones en

⁵⁰ D'acord amb les categories poblacionals corresponents al treball familiar domèstic, activitat i ocupació en treball familiar domèstic es corresponen, ja que l'atur domèstic no existeix.

⁵¹ Per analogia amb el mercat, ser persona ocupada en el treball familiar domèstic, consisteix a fer almenys una hora setmanal d'activitat, la qual cosa naturalment no és una definició gaire exigent.

⁵² Aquesta situació correspon al que es designa com a inactivitat parcial, que és la inactivitat més la subocupació.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



aquesta situació són només el 24%. De fet, tal com es veurà en apartats posteriors, les diferències més importants es donen en l'ocupació segons hores de dedicació.

Nivells d'ocupació: la importància del temps de treball

Per a l'anàlisi de l'ocupació, s'han construït quatre nivells d'ocupació per a cada treball en funció de les hores setmanals dedicades a cadascun d'ells. Per al treball de mercat els nivells d'ocupació es defineixen com: subocupació mercantil (haver dedicat d'1 a 10 hores setmanals), ocupació mercantil a temps parcial (haver dedicat d'11 a 30 hores), ocupació mercantil a temps complet (haver dedicat de 31 a 40 hores setmanals) i sobreocupació (haver dedicat més de 40 hores setmanals).

Ara bé, la definició "d'ocupació a temps complet" és, de fet, un concepte sociohistòric, acceptat per una determinada societat, definit entorn del nombre d'hores que majoritàriament fan les persones que participen en el treball, i que guarda relació, entre altres coses, amb el desenvolupament tecnològic i amb les conquestes assolides pels treballadors i treballadores. Així, per exemple, la jornada a temps complet de treball de mercat al final del segle XIX a Europa era bastant més llarga que la que avui es defineix com a ocupació a temps complet. O, actualment, no tots els països defineixen de la mateixa manera la jornada a temps complet.

En conseqüència, per definir els nivells d'ocupació per al treball familiar domèstic, es va utilitzar un criteri semblant, encara que es va haver de tenir en compte que una part de les dones són mestresses de casa i una altra estan ocupades en el mercat, amb la qual cosa el seu temps de dedicació al treball familiar domèstic és ben diferent. Considerant aquests aspectes, els quatre nivells d'ocupació queden definits com: subocupació familiar domèstica (haver realitzat d'1 a 10 hores setmanals); ocupació familiar domèstica a temps parcial (haver realitzat més de 10 i fins a 21 hores setmanals); ocupació familiar domèstica a temps complet (haver realitzat més de 21 i fins a 40 hores setmanals) i la sobreocupació (haver realitzat més de 40 hores setmanals).

Respecte als nivells d'ocupació en cada treball cal destacar, en primer lloc, les diferències que es presenten entre ells en la categoria de població no ocupada (taula 2). Els elevats percentatges de no ocupació en el treball mercantil (població inactiva i població aturada) en relació amb els de treball familiar domèstic –particularment les dones– és un senyal de la necessitat de desenvolupar el treball familiar domèstic durant tota la vida, al contrari del treball mercantil, que es realitza en edats molt determinades marcades per pautes socials, econòmiques i culturals.

Taula 2. Nivells d'ocupació en Treball Familiar Domèstic i Treball Mercantil

	TFD		TM	
	Homes	Dones	Homes	Dones
no ocupació	26,8%	8,4%	54,3%	70,1%
subocupació	32,8%	15,6%	1,2%	1,0%
ocupació a temps parcial	21,7%	17,5%	4,3%	7,3%
ocupació a temps complet	13,5%	27,3%	12,3%	11,7%
sobreocupació	5,1%	31,2%	28,0%	9,9%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En relació amb les diferències entre sexes, les més rellevants en treball mercantil són, d'una banda, l'alt percentatge d'homes sobreocupats en relació amb les dones i, de l'altra, la major no ocupació de les dones, encara que –com es veurà posteriorment– hi ha diferències importants entre les mateixes dones segons l'edat.

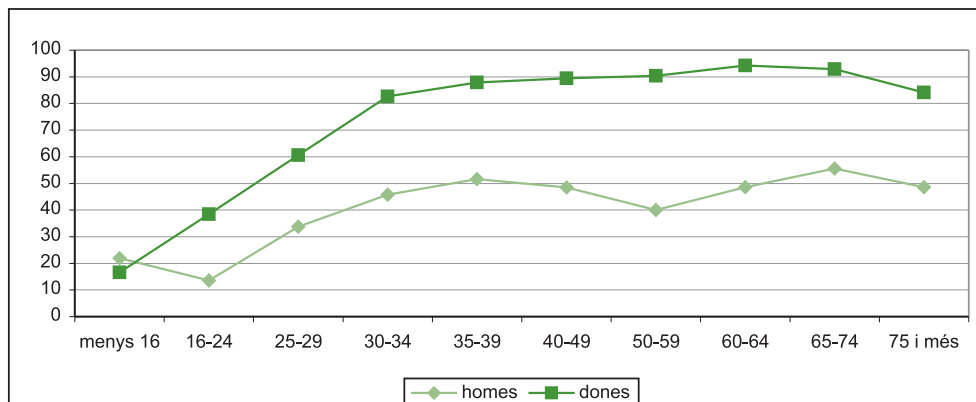
Ara bé, la imatge de la participació en l'activitat econòmica de dones i homes, així com de la seva contribució a la sostenibilitat de la força de treball i de la societat, canvia radicalment quan s'analitza l'ocupació en el treball familiar domèstic. Al voltant del 60% dels homes està agrupat en les dues primeres categories de no ocupació i subocupació; en canvi, el contrari succeeix amb les dones, on quasi el 60% està ocupada a temps complet o sobreocupada. Així, encara que la taxa de participació al treball familiar domèstic se'ns presentava relativament alta per als homes, els nivells d'ocupació mostren que l'esmentada participació no es tradueix en la mateixa dedicació en hores que fan les dones.

Per completar l'anàlisi, s'observen les taxes d'ocupació per edats en treball domèstic corregides, és a dir, s'exclouen les persones que dediquen menys de 10 hores setmanals a la llar (gràfic 2). S'observa que, en aquesta situació, les diferències entre dones i homes augmenten de forma significativa i, a més, sobretot a partir dels 30 anys, edats en les quals es comença a assumir responsabilitats familiars. En els trams d'edats compresos entre 30 i 60 anys les diferències augmenten fins a aproximadament 40 punts percentuals, i es manté la participació de les dones en més del 80% i la dels homes en menys del 50%.

Aquesta informació torna a corroborar l'afirmació feta anteriorment: l'estadística laboral transmet una imatge errònia i esbiaixada de les dones en presentar-les majoritàriament com a inactives, i no reflecteix el fet real que les dones sí treballen encara que ho fan majoritàriament en una activitat que s'ha mantingut invisible, sense reconeixement ni valoració social.



Gràfic 2. Taxes d'ocupació en Treball Familiar Domèstic corregides per edat i sexe



Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Si es creua la informació sobre els diferents nivells d'ocupació en el treball de mercat amb els nivells d'ocupació en el treball familiar domèstic, hi ha algunes dades a destacar que permeten reflexionar sobre el treball global (taula 3). En primer lloc, dels homes no ocupats mercantils, el 21,3%, a més, són no ocupats domèstics, la qual cosa significa que aquest percentatge de població masculina no fa cap feina, per tant, es tracta de població realment dependent. Per a les dones de les mateixes categories, el percentatge es redueix notablement i arriba al 7,3%, la qual cosa novament revela un component de sexe determinant en la realització de treball familiar domèstic.⁵³ En segon lloc, en tots els nivells d'ocupació mercantil, els homes es troben majoritàriament en els dos primers nivells d'ocupació familiar domèstica, la qual cosa ja és un símptoma que el repartiment del treball no es regeix per criteris de temps de treball, símptoma que es corrobora en observar que aquest comportament –la baixa participació a la llar– es manté també en les categories més baixes d'ocupació mercantil: des de la no ocupació fins a l'ocupació a temps parcial.

En canvi, el comportament femení respon més a allò que la lògica diria si no hi hagués un lloc per a la ideologia: en les tres primeres categories d'ocupació mercantil, les dones s'agrupen majoritàriament (més del 60%) en les dues darreres categories de treball familiar domèstic (ocupació a temps complet i sobreocupades), és a dir, quan participen poc al mercat, dediquen molt temps al treball familiar domèstic. I quan les dones estan ocupades al mercat a temps complet o sobreocupades, el nivell d'ocupació al treball familiar domèstic resta més repartit en les categories intermèdies.

⁵³ En aquestes dades està inclosa tota la població de referència. Però si es considera només la població de 16 anys i més, la situació no canvia gaire: hi ha el 19,5% d'homes no ocupats en ambdós treballs i el 5,3% de dones en la mateixa situació.

Taula 3. Nivells d'ocupació en treball familiar domèstic i treball mercantil per sexe

Nivells d'ocupació en TM		Nivell d'ocupació TFD					Total
		no ocupació	sub-ocupació	oc. temps parcial	oc. temps complet	sobre-ocupació	
Homes	no ocupació	21,3%	29,6%	21,9%	18,5%	8,7%	100,0%
	subocupació	17,4%	18,0%	38,0%	10,1%	16,5%	100,0%
	oc. temps parcial	19,9%	36,9%	28,3%	13,9%	1,0%	100,0%
	oc. temps comp.	22,9%	33,1%	27,4%	15,1%	1,5%	100,0%
	sobreocupació	40,6%	38,9%	17,2%	3,3%	0,0%	100,0%
	Total	26,8%	32,8%	21,7%	13,5%	5,1%	100,0%
Dones	no ocupació	7,3%	13,0%	13,5%	25,7%	40,5%	100,0%
	subocupació	5,1%	14,6%	12,7%	26,4%	41,2%	100,0%
	oc. temps parcial	5,2%	8,7%	16,9%	43,0%	26,2%	100,0%
	oc. temps comp.	9,2%	18,9%	30,6%	37,3%	4,1%	100,0%
	sobreocupació	17,7%	35,0%	31,7%	15,6%		100,0%
	Total	8,4%	15,6%	17,5%	27,3%	31,2%	100,0%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Però a més, dels homes que estan ocupats a temps complet o sobreocupats al mercat, aproximadament el 7,3% està ocupat a temps complet o sobreocupat en el treball familiar domèstic, un percentatge que augmenta fins al 30% quan es tracta de les dones, la qual cosa constitueix un indicador que la doble presència en les situacions més crítiques continua sent femenina.

En resum, l'anàlisi no fa altra cosa que reflectir que la divisió del treball per sexe es manté, que la referència continua sent el mercat per als homes i la llar per a les dones. A més a més, les dones assumeixen més quantitat de treball global: estant ocupades amb una mateixa jornada de treball mercantil, continuen realitzant més treball familiar domèstic. Això ens torna a la idea de la doble presència com a model femení de participació en els treballs, la qual cosa confirma la necessitat de mantenir una visió global per a l'anàlisi del treball i planteja seriosos dubtes sobre els estudis de l'estructura de la força de treball i el mercat laboral que se centren només en el volum i les característiques de l'ocupació.

En definitiva, amb la construcció d'aquestes noves categories poblacionals no es pretén un joc de definicions. La rellevància de les dades està en el fet que, en recuperar una activitat normalment invisible, aquestes reflecteixen una idea molt diferent del funcionament social, de les necessitats de treball que requereix una sostenibilitat de la vida humana i de la participació de dones i homes en els processos. En conseqüència, les dones ja no se'ns presenten com el grup de població "inactiu i dependent" davant dels homes que són els qui "treballen", sinó que existeix una altra activitat on fonamentalment són ells els inactius i dependents.



III.2 ELS TEMPS DE TREBALL

L'anàlisi dels temps de treball –i no únicament de l'ocupació– és una informació cada cop més rellevant per estudiar la qualitat de vida de les persones i les diferències en l'activitat de dones i homes. Encara que l'ús del temps no és l'objecte d'estudi d'aquest informe, sembla interessant oferir una primera visió global de la distribució del temps de dones i homes en les diferents activitats que inclou el diari d'activitats. A continuació, ens aturarem en allò que és el nostre interès: els temps de treball. Aquí l'objectiu és doble: analitzar les diferències entre dones i homes pel que fa al temps de dedicació als diferents treballs i observar el temps total que la població dedica a cada treball.

Una primera visió global: l'ús del temps de dones i homes

Una primera visió global de les diferències entre dones i homes en les diferents activitats permet conèixer, abans d'aturar-nos en l'anàlisi del treball, les característiques generals pel que fa a l'ús del temps de la població. Els resultats que es presenten a la taula 4 en general coincideixen amb altres estudis d'aquesta naturalesa realitzats a Barcelona ciutat o a la regió de Barcelona. Els aspectes més remarcables són, en primer lloc, en relació amb els temps de treball. Els homes dediquen al treball de mercat una mica més d'una hora diària més que les dones tant en temps social com en temps participant.⁵⁴ En canvi, en el treball familiar domèstic la relació és la contrària: elles dediquen més que els homes, i el temps total de treball de les dones és superior al dels homes (taula 5). Les dones també dediquen una mica més de temps que els homes tant a l'estudi com al voluntariat. Aquest menor temps que els homes dediquen al treball en terme genèric (treball mercantil, treball familiar domèstic, treball voluntari i estudis) el destinen a activitats més lúdiques: vida social, esports, activitats a l'aire lliure, aficions i jocs i mitjans de comunicació. En total, el temps de treball (en termes genèrics) de les dones és una hora diària més que el dels homes (7 hores i 17 minuts i 6 hores i 14 minuts, respectivament), una hora que els homes destinen a activitats lúdiques (4 hores i 3 minuts i 4 hores i 59 minuts, respectivament). Aquesta diferència en l'estructura d'ús del temps entre dones i homes no és cap ximpleria: representa que, al mes, les dones treballen com a mitjana 30 hores més que els homes, i que ells destinen aquestes 30 hores a activitats lúdiques.

Una segona gran diferència entre homes i dones en l'estructura d'ús del temps és en les activitats considerades sota el terme de "llar i família" –terme que utilitza l'INE i que aquí s'ha anomenat treball familiar domèstic. També a l'interior de la llar els treballs tenen sexe. Tot el que s'anomena "treball domèstic tradicional" –cuina, manteniment de la llar, roba–, particularment aquesta darrera, així com les tasques de cura, són activitats absolutament feminitzades. En canvi, a la jardineria, a la cura d'animals, a les gestions o a les reparacions, ells dediquen més temps que les dones. A més, en aquestes darreres activitats les diferències són menys importants que a les primeres. Això coincideix amb els resultats d'altres estudis

⁵⁴ S'anomena temps mitjà social quan la mitjana es calcula en relació amb tota la població de referència, i s'anomena temps mitjà per participant quan la mitjana es calcula només en relació amb la població que ha participat de la societat.

que mostren que la integració dels homes al treball domèstic ha estat sobretot en activitats considerades tradicionalment com a activitats masculines o en activitats més socials.⁵⁵

Taula 4. Participació i temps dedicat a diferents activitats per sexe (hores i minuts diaris)

	% Participació		Temps social		Temps participant	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Cures personals						
dormir	99,9	100,0	8:49	8:49	8:49	8:49
menjars i begudes	99,9	99,8	1:60	1:55	2:00	1:55
altres cures personals	95,4	96,5	0:40	0:43	0:42	0:44
Treball de mercat						
treball principal	44,6	29,6	3:49	2:05	8:32	7:03
treball secundari	0,7	0,9	0:01	0:02	2:03	3:28
activ. relacionades treball	4,6	2,0	0:02	0:01	0:48	0:27
Estudi						
de l'escola a la universitat	9,2	10,7	0:31	0:37	5:40	5:47
estudi temps lliure	2,2	3,7	0:02	0:05	1:44	2:06
Treball familiar domèstic						
cuina	50,7	83,8	0:27	1:40	0:54	1:59
manteniment llar	28,7	69,0	0:15	0:56	0:52	1:21
compres	30,2	47,9	0:20	0:35	1:07	1:13
roba	3,3	33,3	0:01	0:26	0:39	1:18
jardineria-animals	12,5	11,2	0:14	0:07	1:50	1:06
construcció, reparacions	6,3	2,0	0:06	0:02	1:40	1:22
gestions llar	1,0	0,8	0:01	0:00	1:28	0:33
cura menors	12,6	17,6	0:12	0:24	1:31	2:18
cura adults	2,0	3,6	0:02	0:04	2:01	1:40
Treball voluntari i reunions						
treball organització	0,6	0,2	0:01	0:00	2:35	2:48
ajuda informal altres llars	4,1	6,9	0:06	0:11	2:23	2:32
activitats participatives	2,7	3,9	0:02	0:03	1:20	1:19
Vida social i diversió						
vida social	42,0	41,5	0:47	0:39	1:53	1:34
diversió i cultura	5,1	5,2	0:07	0:07	2:16	2:16
oci passiu	25,4	27,9	0:22	0:24	1:25	1:27
Esports i activitats a l'aire lliure						
exercici físic	40,7	35,7	0:55	0:40	2:15	1:52
exercici productiu	0,4	0,2	0:01	0:00	5:04	2:42
activ. relacionades esport	2,2	1,3	0:01	0:00	0:28	0:33
Aficions i jocs						
aficions artístiques	2,6	1,7	0:03	0:02	2:04	1:31
aficions	10,9	6,4	0:11	0:05	1:41	1:11
jocs	10,3	5,0	0:12	0:05	1:57	1:35
Mitjans de comunicació						
lectura	23,8	20,7	0:17	0:13	1:12	1:03
televisió vídeo	82,2	80,7	1:59	1:46	2:24	2:12
ràdio i música	5,5	4,2	0:04	0:02	1:10	0:50
Trajectes i temps no especificat						
trajectes general	62,4	67,5	0:47	0:51	1:15	1:16
trajectes treball	1,2	0,8	0:01	0:01	1:22	1:03
trajectes anada-tornada treball	42,4	28,1	0:30	0:18	1:10	1:05

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

⁵⁵ Per exemple, han augmentat la seva dedicació a compres perquè ara la família va en conjunt a les grans superfícies.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Temps de treball i temps total de treball

El primer que s'ha de remarcar en relació amb els temps de treball és que les dones a Catalunya treballen (en treball familiar domèstic i treball de mercat) diàriament com a mitjana social quasi una hora més que els homes, és a dir, aproximadament el 15% més (taula 5). I, en segon lloc, el temps social mitjà diari dedicat per tota la població és el mateix per al treball familiar domèstic que per al treball de mercat. Aquest fet assenyala que actualment a Catalunya s'estan dedicant les mateixes hores a cadascun dels dos treballs,⁵⁶ i posa en qüestió la idea que el treball familiar domèstic és una activitat marginal i sense importància.

Taula 5. Temps total de treball (hores i minuts diaris)

	Homes		Dones		Mitjana social total
	Temps social	Temps participant	Temps social	Temps participant	
Treball familiar domèstic	1:39	2:15	4:14	4:37	2:58
Treball de mercat	3:52	8:26	2:07	7:07	2:58
Total treball	5:31		6:21		5:53

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Ara bé, en la distribució del temps entre els diferents treballs existeixen importants diferències. En relació amb el temps dedicat al treball familiar domèstic, les dones dediquen 2 hores i 35 minuts (aproximadament el triple) més que els homes com a mitjana diària. Al mercat de treball, en canvi, la diferència és a favor dels homes, que dediquen com a mitjana social 1 hora i 45 minuts més que les dones diàriament. Per tant, considerant el temps total de treball, d'una banda, es trenca la idea que les dones treballen menys que els homes o que moltes dones “no treballen” i, de l'altra, que les diferències entre dones i homes pel que fa a la dedicació als diferents treballs és encara considerable. La menor diferència en el treball mercantil que en el treball familiar domèstic entre dones i homes novament permet entreveure el canvi de model social de treball que s'està produint: el model més tradicional “homes proveïdors de diners/dones mestresses de casa” s'estaria substituint per un altre no més igualitari, on els homes continuen realitzant el treball de mercat com a principal activitat, però les dones mantenen la doble presència i treballen més que ells.

El gràfic 3a representa la distribució percentual del temps mitjà social diari dedicat als diferents treballs desagregat per sexe. El gràfic està basat en un d'anàleg que va publicar el PNUD a l'Informe sobre desenvolupament humà a l'any 1995 amb dades mundials. El gràfic 3b, obtingut d'aquest informe, representa la distribució percentual del temps total dedicat als diferents treballs desagregat per sexe, corresponent a 13 països industrialitzats.⁵⁷

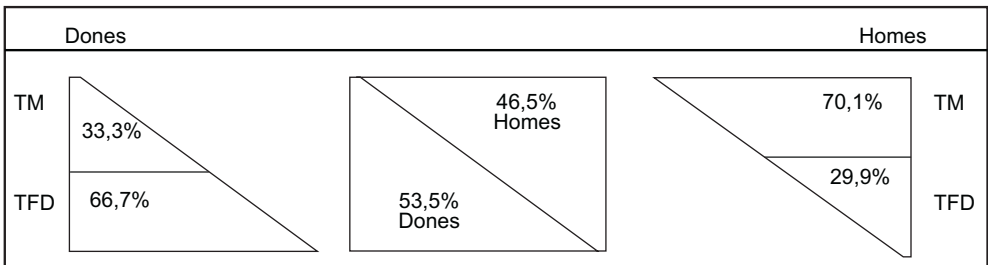
⁵⁶ En analitzar el temps de cura, veurem que està molt mal recollit i, per tant, menysvalorat. Per això, si es recollís tot el temps de cura, augmentaria el temps de treball familiar domèstic de les dones en relació amb els homes, i també augmentaria el total del treball familiar domèstic en relació amb el treball de mercat.

⁵⁷ L'Informe no parla de treball familiar domèstic i treball de mercat, sinó que, en termes més generals, es refereix a treballs inclosos al Sistema de Comptabilitat Nacional i a treballs exclosos d'aquest sistema de comptes.

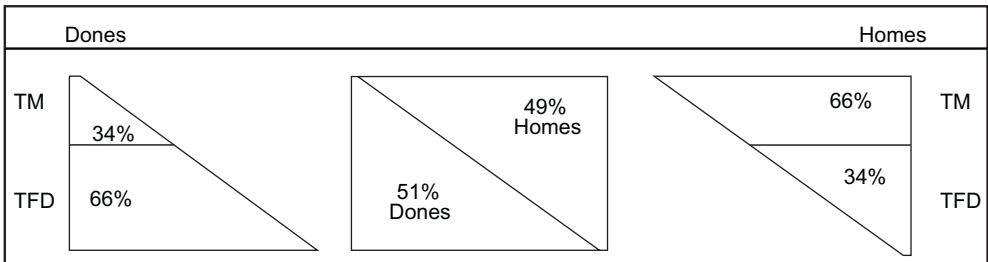
Malgrat que la informació d'ambdós gràfics es basa en fonts diferents i, a més, que la de Catalunya es refereix al temps diari i la del PNUD a temps total,⁵⁸ destaca l'estreta similitud que guarden els percentatges d'ambdós gràfics, tant en la distribució dels treballs entre dones i homes com en la distribució entre treball familiar domèstic i treball de mercat.

En definitiva, l'anàlisi del temps global de treball posa de manifest una major càrrega global de treball per a les dones en relació amb els homes, la qual cosa es tradueix en més temps d'activitats d'oci per a ells. I, a més, es constata la importància social i econòmica del treball familiar domèstic en relació amb el treball de mercat, que planteja seriosos dubtes sobre la "centralitat" d'aquest últim.

Gràfic 3a. Distribució percentual del temps mitjà social diari dedicat als diferents treballs per sexe. EUT



Gràfic 3b. Distribució percentual del temps total dedicat als diferents treballs per sexe. PNUD, 1995



Font: elaboració pròpia a partir de l' EUT, 2002/2003 i PNUD, 1995.

III.3 PARTICIPACIÓ I TEMPS DE TREBALL SEGONS VARIABLES SIGNIFICATIVES

A continuació, s'estudien els temps de treball segons algunes variables significatives com són l'edat, l'estat civil, la tipologia de la llar, el nivell educatiu, l'ocupació i els nivells de renda. Les tres primeres variables ens aproximen a l'anàlisi del cicle vital, tema crucial perquè les necessitats de treball –particularment de treball de cura– són molt diferents al llarg de la vida. La resta de les variables, en conjunt, constitueix el que podríem anomenar nivell social

⁵⁸ Tenint en compte que la població total femenina i la població total masculina són bastant anàlogues, la comparativa en percentatges no representa una errada important.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?

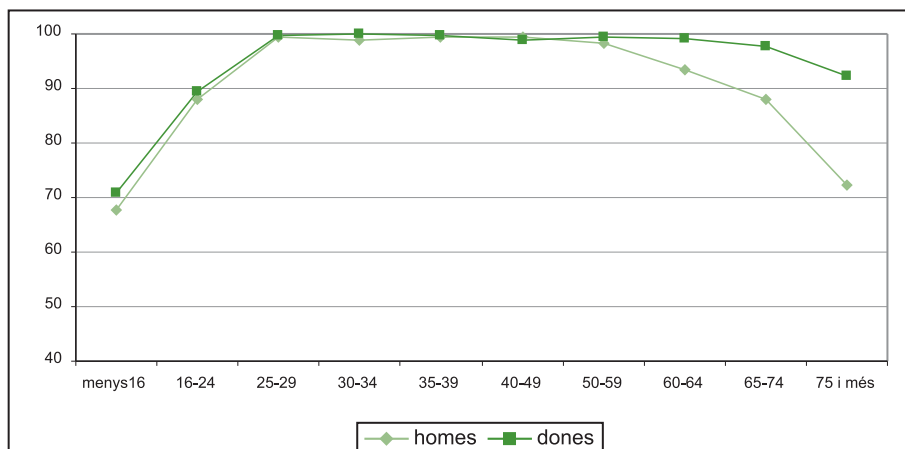


o socioeconòmic. L'anàlisi segons el nivell social ens pot mostrar si aquestes variables són rellevants en la dedicació de dones i homes als diferents treballs i si existeixen desigualtats entre les mateixes dones.

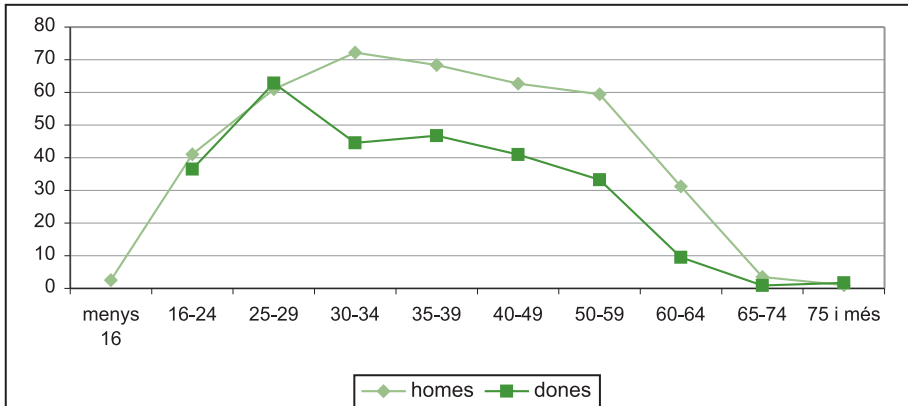
Participació, temps de treball i cicle vital

Tal com s'ha esmentat anteriorment, les variables considerades en el cicle vital són l'edat, l'estat civil i la tipologia de la llar. En primer lloc, en relació amb l'edat, cal destacar que les taxes d'ocupació es mantenen elevades per a totes les edats (gràfic 4a) i no solament durant l'etapa considerada "activa" per al treball al mercat. En particular, les dones de més de 65 anys (edat de jubilació) i, en especial, les de més de 75 anys, segueixen mantenint taxes de participació més elevades, per sobre del 92%, ja que continuen fent el treball familiar domèstic. Això reflecteix un dels aspectes diferenciadors entre ambdós treballs: l'activitat mercantil té bastant definides les jornades, els horaris, les èpoques de l'any i les etapes de la vida en què cal realitzar-lo, no així el treball familiar domèstic, que s'ha de fer tots els dies, sense descans setmanal ni anual i sense jubilació. Aquesta diferència planteja ja una idea que la trajectòria de treball és bastant més complexa de la que suggereixen les anàlisis que només consideren el mercat laboral, ja que l'activitat global no es regeix per la norma mercantil.

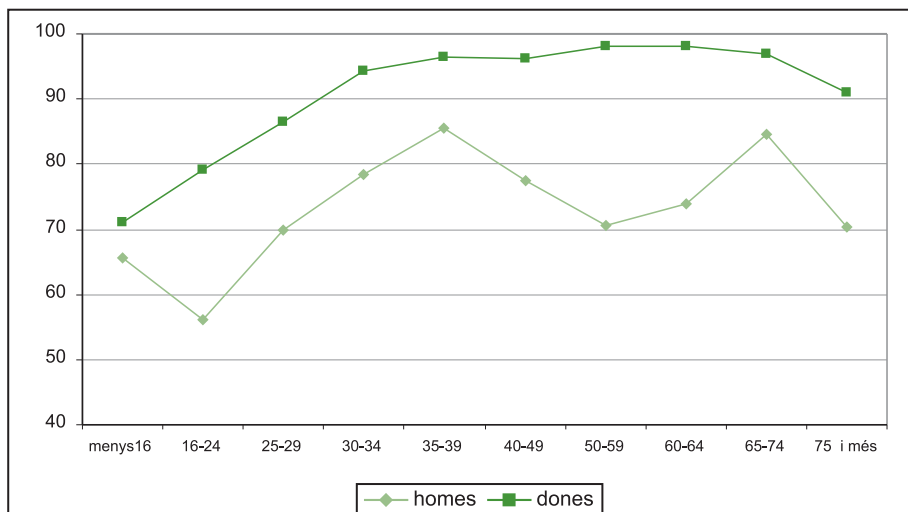
Gràfic 4a. Participació en l'activitat global per edats i sexe



Gràfic 4b. Participació en el treball mercantil per edats i sexe



Gràfic 4c. Participació en el treball familiar domèstic per edats i sexe



Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

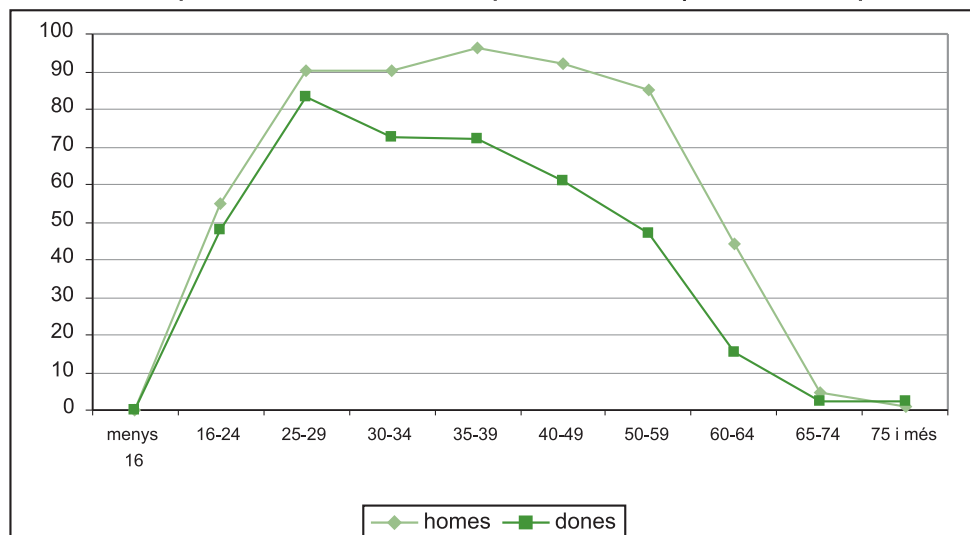
L'ocupació en els diferents treballs per edats segueix la pauta de les taxes globals: en general, les taxes de participació mercantil són més baixes per a les dones i les del treball familiar domèstic són més baixes per als homes. Ara bé, per a l'anàlisi de l'ocupació mercantil és necessari observar –a més de la informació que ofereix el diari d'activitats– la que ofereix el qüestionari (gràfic 5). D'acord amb aquest darrer, les diferències menors entre l'ocupació masculina i la femenina tenen lloc a les edats més joves (entre les i els menors de 30 anys, la diferència és d'aproximadament 7 punts percentuals), unes diferències que s'accentuen a partir dels 30 anys, però no tant perquè augmenti l'ocupació masculina, sinó perquè dismi-

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



nueix la femenina.⁵⁹ Això estaria assenyalant que l'etapa juvenil és un període de transició a l'etapa adulta, on les diferències observades en els menors de 30 anys es consoliden en assumir responsabilitats familiars.

Gràfic 5. Participació en el treball mercantil per edats i sexe (informació del qüestionari)



Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

L'ocupació femenina presenta una caiguda d'11 punts percentuals a partir dels 30 anys, una altra d'anàloga a partir del 40 anys i finalment una reducció fins i tot superior a partir dels 50, per acabar en un valor molt reduït (15,5%) en el darrer tram de 60 a 65 anys. En canvi, l'ocupació masculina es manté per sobre el 90% entre els 25 i els 50 anys, disminueix lleugerament a partir dels 50 i es redueix de manera destacada en el darrer tram d'edats, encara que sempre està per sobre de l'ocupació femenina. Segons la informació oferta pel diari d'activitats, la tendència a l'ocupació per edats de dones i homes és anàloga a la que ofereix el qüestionari, encara que amb valors bastant menors per les raons ja exposades.

La tendència que segueix l'ocupació femenina ens està assenyalant que el punt d'inflexió que representava la ruptura entre dues generacions de dones amb pautes de comportament totalment distintes s'està situant actualment al voltant dels 55-60 anys.⁶⁰ Les dones menors d'aquesta edat representen les noves generacions que van trencant amb el model tradicional familiar "home proveïdor de diners/dona mestressa de casa". El reduït 15,5% de dones ocupades d'entre 60 i 64 anys ens assenjala la dedicació massiva en exclusiva a la llar d'aquesta generació de dones.

⁵⁹ Aquestes diferències es refereixen a l'efecte edat. L'efecte generacional mostra que la taxa d'ocupació de les dones continua augmentant.

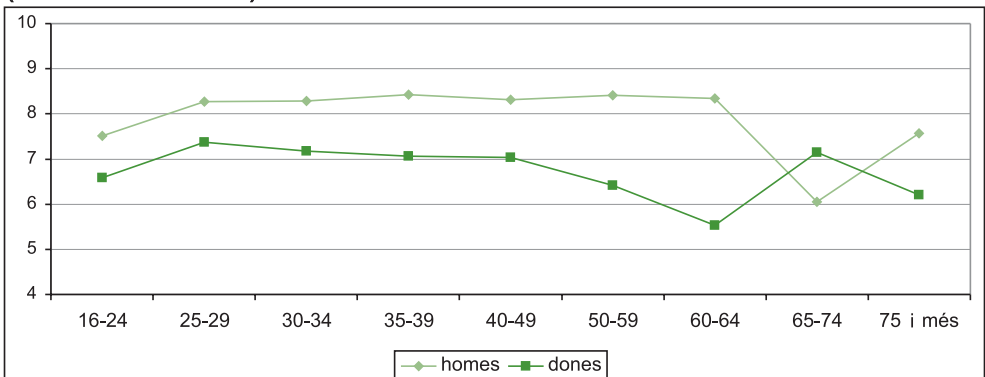
⁶⁰ Luis Garrido, en un text del 1993, "Les dues biografies de la dona a Espanya", mostrava que existien a Espanya dues generacions de dones amb pautes de comportament bastant diferents en relació amb els estudis, la participació laboral, la fecunditat, i situava el punt d'inflexió a la generació de dones que en aquell moment tenia al voltant dels 45 anys.

En relació amb les taxes d'activitat domèstica (gràfic 4c), les taxes de les dones són superiors a les dels homes per a totes les edats, la qual cosa mostra que la inactivitat domèstica és una situació bàsicament masculina. I, per a ambdós sexes, les taxes més baixes tenen lloc en els trams d'edats més joves (fins a 24 anys), la qual cosa estaria assenyalant la importància del "rol familiar": el treball domèstic és una responsabilitat de les dones adultes, però no dels homes adults o dels o de les més joves.

Ara bé, l'estudi de la participació es completa amb l'anàlisi del temps de dedicació a cada treball. En relació amb el temps dedicat al treball de mercat (gràfic 6), la major dedicació de les dones correspon precisament a la franja d'edats entre 25 i 29 anys (edats en les quals habitualment no es tenen encara responsabilitats familiars). Aquest temps de dedicació es redueix en la franja d'edats següent, i es manté bastant estable fins als 49 anys, des d'on continua reduint-se gradualment fins als 59 anys i presenta una caiguda espectacular entre els 60 i 64 anys. Aquestes variacions en el temps de dedicació es corresponen amb la tendència vista per a les taxes d'ocupació (gràfic 4b).

El temps que dediquen els homes al treball de mercat segueix una trajectòria exactament contrària a la que segueix el temps dedicat al treball domèstic familiar: és més elevat que el de les dones en totes les franges d'edat. La menor diferència es presenta en la franja entre 25 i 29 anys, diferència que augmenta de forma important en les franges posteriors, característica anàloga a la que segueixen les taxes d'ocupació.

Gràfic 6. Temps mitjà per participant de dedicació al treball mercantil per edats i sexe (hores i minuts diaris)



Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

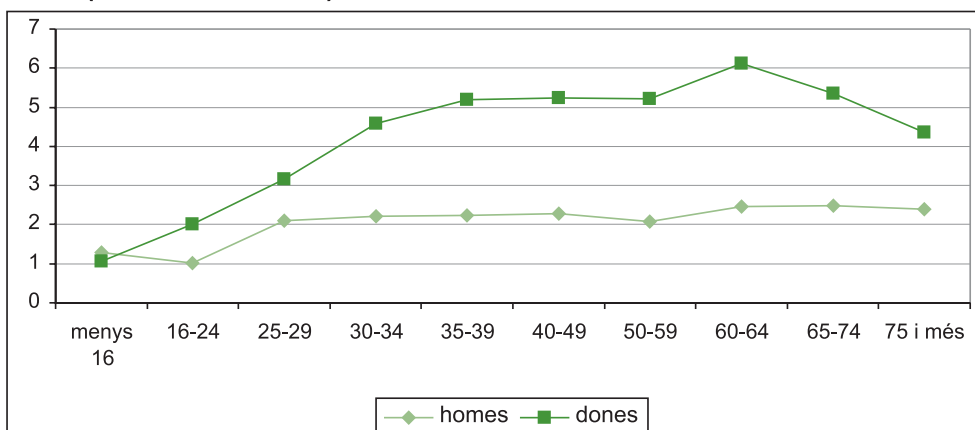
En relació amb el temps de dedicació al treball familiar domèstic, el de les dones (gràfic 7), tant social com per participant, és sempre més gran que el dels homes a excepció dels i de les menors de 16 anys, en què hi ha una petita diferència en favor dels homes. A més, les dones amb l'edat augmenten contínuament la seva dedicació a aquest treball que només disminueix a partir dels 65 anys, i existeix en la franja d'edats de 30 a 34 anys –precisament quan moltes dones passen a viure en parella o tenen el seu primer fill o filla– un increment espectacular (del 70% aproximadament). També hi ha un increment important en la franja

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



d'edats de 60 a 64 anys, i són aquestes dones les que com a mitjana fan més hores de treball familiar domèstic. La raó pot estar en el que s'esmentava anteriorment: al voltant dels 55-60 anys hi ha el punt d'inflexió que separa les dues generacions de dones, que mantenen pautes de comportament bastant diferents; per això, entre els 60 i els 65 anys una part important de les dones són "mestresses de casa a temps complet". A més, és possible que les dones amb filles i fills adults estiguin assumint la cura dels néts/es o de persones grans o malaltes.

Gràfic 7. Temps mitjà per participant de dedicació al treball familiar domèstic per edats i sexe (hores i minuts diaris)



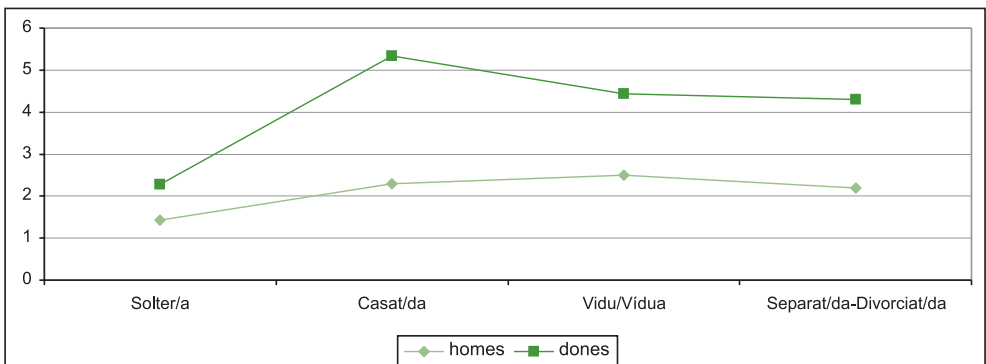
Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Es pot afirmar que aquesta dedicació en augment de les dones al treball familiar domèstic reflecteix que, a mesura que es van incorporant a la vida adulta, assumeixen la cura de les persones dependents, fet que respon al que podem entendre com un comportament humà (d'humanitat): les persones adultes sense problemes específics de salut assumeixen les tasques de la població que requereix atencions especials.

Tanmateix, en el cas dels homes el procés no funciona així. La seva dedicació al treball familiar domèstic segueix una trajectòria anàloga a la de les dones (encara que amb valors més baixos) fins als 30 anys. A partir d'aquí es presenten diferències importants. La dedicació dels homes es manté bastant estable fins als 60 anys –època en què la dedicació de les dones augmentava notablement– i augmenta lleugerament entre els 60 i els 74 anys (edats de jubilació). Destaca que, a la franja d'edats entre 25 i 29 anys, el temps dedicat pels homes és el 54% del temps dedicat per les dones, relació que, curiosament, es redueix fins al 39% en les dues franges següents (entre 30 i 39 anys), edats habituals de presència de menors. El fet que els homes entre 60 i 74 anys augmentin el seu treball familiar domèstic està indicant que dediquen més temps a aquest treball quan ja no han de combinar-lo amb cap altre, és a dir, substitueixen un treball per un altre. Això no representa cap problema de "conciliació". Precisament, el conflicte de temps que pateixen moltes dones (en edats acti-

ves) és el resultat de no tenir opció de substituir el treball familiar domèstic, en la forma en què ho fan els homes i d'haver de desenvolupar diverses estratègies per poder dur a terme dos treballs simultàniament.

Gràfic 8. Temps mitjà per participant de dedicació al treball familiar domèstic per estat civil i sexe (hores i minuts diaris)



Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

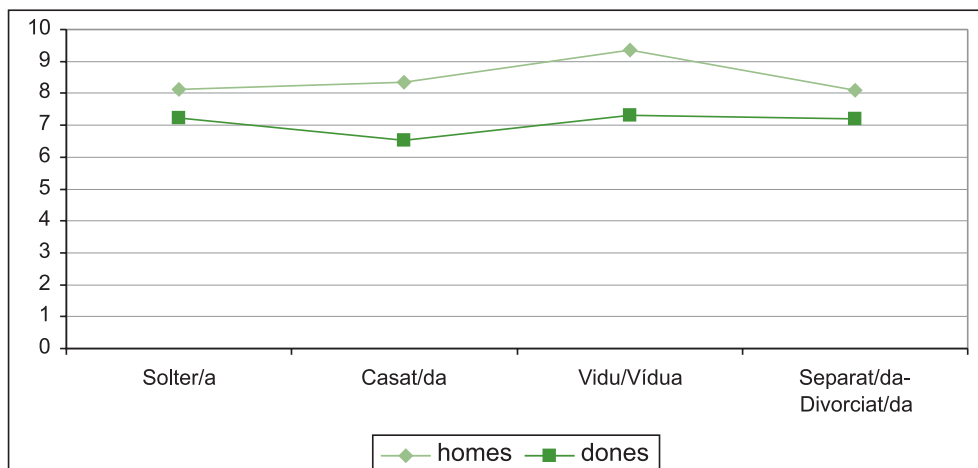
Si es considera ara l'estat civil (gràfic 8), a més que el temps de treball familiar domèstic de les dones en termes absoluts en cada categoria és molt més elevat que el dels homes, cal destacar també l'increment notable del temps d'aquest tipus de treball de les dones quan canvien de solteres a casades (3 hores 34 minuts), mentre que l'increment dels homes en aquesta mateixa situació és solament de 50 minuts. Aquest fet reflecteix com el canvi de situació en el cicle vital afecta notablement més el comportament de les dones que el dels homes. A més, tant les dones vídues com les separades també tenen una dedicació bastant més gran al treball familiar domèstic que els vidus i els separats. En el cas d'aquests últims, a causa del fet que les dones separades majoritàriament viuen amb els fills/es, i en el cas de les vídues és possible que aquestes dones estiguin exercint d'àvies i dediquin temps a la cura dels nés/es.

En el treball de mercat succeeix exactament el procés contrari (gràfic 9). En passar de solteres a casades les dones redueixen el seu temps de participació com a mitjana social (23%) i com a mitjana per participant (7%). Els homes, en canvi, augmenten els dos temps de dedicació (17% com a mitjana social i 5% com a mitjana per participant). En el cas de les persones separades, el temps de dedicació al mercat de dones i homes és més anàleg, la qual cosa s'explica per la superior necessitat de les dones en aquesta condició de participar en el treball de mercat.⁶¹ Tot en conjunt corrobora la idea que les dones continuen responsabilitzant-se de tot el treball de la llar i que el seu rol en aquesta mediatitza la seva presència i dedicació al treball de mercat.

⁶¹ Les persones vídues són majoritàriament persones jubilades, per la qual cosa la seva participació mercantil és poc significativa.



Gràfic 9. Temps mitjà per participant de dedicació al treball mercantil per estat civil i sexe (hores i minuts diaris)



Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Una altra variable interessant de considerar en la realització de treball familiar domèstic és la presència de menors en la llar. Les dades reflecteixen que aquesta situació afecta de manera clara i important les dones, que són la persona principal femenina de la llar. En primer lloc, els homes persona principal masculina dediquen al treball familiar domèstic menys de la meitat del temps que hi dediquen les dones, amb independència de l'edat dels o de les menors (taula 6).⁶² En segon lloc, el temps de treball familiar domèstic, tant de dones com d'homes (mantenint la relació anterior), es redueix de manera sostinguda a mesura que augmenta l'edat dels i les menors. En tercer lloc, si es compara la mitjana social de totes les dones amb la de les dones amb menors de 3 anys a la llar, s'observa com l'existència de menors augmenta el treball familiar domèstic en 2 hores i 43 minuts. En el cas dels homes, la presència de menors a la llar també suposa un augment del temps de treball, tot i que menor que el de les dones, 1 hora i 24 minuts. En tot cas, destaca que hi ha el 10% d'homes (i el 0% de dones) que no fa treball a la llar precisament en aquelles llars on hi ha menors de 3 anys.

⁶² Les dades d'homes i dones corresponen a les persones principals masculines i femenines respectivament, en llars compostes per parella amb fills/es i en llars monomarentals i monoparentals.

Taula 6. Temps mitjà de dedicació al treball mercantil i al treball familiar domèstic per presència de menors, edat dels menors i rol a la llar (hores i minuts diaris)

llars amb menors	rol	Social		Participant	
		TM	TFD	TM	TFD
menor de 3 anys	ppmasculina	5:30	3:03	8:41	3:24
	ppfemenina	2:21	6:57	6:36	7:00
menor de 3 a 10 anys	ppmasculina	6:08	2:02	8:33	2:23
	ppfemenina	3:04	5:27	7:05	5:32
menor d'11 a 18	ppmasculina	5:22	1:39	8:20	2:16
	ppfemenina	2:35	5:20	6:30	5:23

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En la realització de treball de mercat segons presència de menors, solament cal destacar que la participació femenina en relació amb la masculina en aquest tipus de llars és més baixa que la mitjana social del total de dones i homes, encara que la relació es manté bastant estable qualsevol que sigui l'edat dels i les menors. Això podria estar assenyalant que el factor determinant en la participació mercantil femenina és més el fet de tenir o no tenir fills/es que l'edat d'aquests darrers.

Finalment, en relació amb la tipologia de llar, la taula 7 resumeix la informació sobre temps dedicat a treball familiar domèstic, treball de mercat i temps total de treball de dones i homes segons tipologia de llar.⁶³ Les dades de la taula 7 mostren la importància d'analitzar el treball familiar domèstic desagregat per tipus de llar. Seria lògic pensar que el nombre d'hores de dedicació hauria d'incrementar-se d'acord amb el nombre de persones de la llar segons les seves condicions d'edat i salut. En conseqüència, haurien de ser les llars unipersonals les que requeririen –o, més aviat, realitzarien– menys treball d'aquestes característiques. Tanmateix, els resultats revelen que la quantitat de treball familiar domèstic realitzada no depèn solament del nombre de persones que componen la llar, sinó que existeix un component important de gènere que determina els resultats. Per verificar aquesta afirmació, es comparen primer les llars de persones que no viuen en parella i a continuació les llars de persones que viuen en parella.

⁶³ Els resultats s'expressen tant en termes de mitjana social com en mitjana per participant. Aquesta darrera informació és rellevant per al treball de mercat, no així per al treball familiar domèstic, ja que una part important de la població és participant (recordem que participar significa realitzar "almenys una hora a la setmana") i, per tant, els valors d'ambdues mitjanes són anàlegs. Ara bé, solament hi figura la suma de les mitjanes socials, ja que no té sentit sumar mitjanes per participants perquè les persones participants no han de correspondre necessàriament a les mateixes llars. Per a les llars on hi ha presència de fills/es s'ha diferenciat entre el temps de treball de les persones principals (dones i homes) i el temps dels fills/es, per no distorsionar el temps de les persones principals.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Taula 7. Temps mitjà de dedicació al treball mercantil, al treball familiar domèstic i al treball total social per tipus de llar, rol a la llar i sexe (hores i minuts diaris)

Tipus de llar		TM social	TFD social	total social	TM part.	TFD part.	
unipersonal -65	homes	3:24	2:05	5:29	8:23	2:17	
	dones	3:14	3:35	6:49	7:22	3:41	
unipersonal +65	homes	0:03	2:54	2:57	8:10	3:10	
	dones	0:02	4:20	4:22	10:30	4:27	
parelles -65	homes	4:56	1:42	6:38	8:27	2:07	
	dones	3:45	3:23	7:08	7:32	3:38	
parelles +65	homes	0:47	2:07	2:54	8:57	2:34	
	dones	0:13	5:03	5:16	6:14	5:20	
parella+avi/àvia	homes	3:31	2:43	6:14	8:26	4:17	
	dones	0:54	4:32	5:26	8:34	5:14	
parella amb fills/es i avi/àvia	homes	3:46	1:15	5:01	8:50	1:39	
	dones	1:31	4:06	5:37	7:41	4:29	
altres tipus de llars	homes	4:30	1:05	5:35	8:50	1:46	
	dones	2:15	4:20	6:35	7:27	5:01	
Tipus de llar	Rol llar	TM social	TFD social	total social	TM part.	TFD part.	
parelles menor 11	ppmasculina		5:52	2:27	8:19	8:35	2:48
	ppfemenina		2:41	6:07	8:48	6:49	6:10
	altres persones	homes	0:28	1:07	1:35	4:01	1:40
		dones	0:20	0:49	1:09	3:46	1:10
parelles menor 11-17	ppmasculina		5:25	1:40	7:05	8:17	2:16
	ppfemenina		2:30	5:32	8:02	6:32	5:36
	altres persones	homes	1:22	0:41	2:03	7:59	1:10
		dones	0:36	1:04	1:40	6:11	1:26
parelles fills/es tots/es 18 i més	ppmasculina		3:47	1:36	5:23	8:32	2:21
	ppfemenina		1:43	5:50	7:33	6:16	6:01
	altres persones	homes	4:43	0:53	5:36	8:21	1:36
		dones	4:03	1:29	5:32	7:38	1:56
monoparental	ppmasculina		2:46	1:41	4:27	7:56	2:19
	altres persones	homes	5:18	0:30	5:48	7:60	0:46
		dones	4:16	2:23	6:39	9:59	2:50
monomarental menor 11	ppfemenina		5:03	4:17	9:20	8:39	4:34
	altres persones	homes	-	0:40	0:40	-	1:22
		dones	-	2:12	2:12	-	3:12
monomarental menor 11-17	ppfemenina		2:16	4:40	6:56	6:47	4:43
	altres persones	homes	1:25	0:50	2:15	8:09	1:16
		dones	2:01	0:59	3:00	7:02	1:22
monomarental tots 18 i més	ppfemenina		4:28	4:05	8:33	8:17	4:09
	altres persones	homes	4:05	1:05	5:10	7:08	2:04
		dones	3:26	2:21	5:47	7:08	2:44

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En relació amb les llars unipersonals, la informació es presenta desagregada en funció de si la persona és menor o major de 65 anys. La diferència és important perquè l'edat estarà assenyalant en general situacions diferents del cycle vital: les persones més joves, de les quals moltes encara no han format un altre tipus de llar, i les persones grans que, en general, seran persones vídues. En tots dos casos, les dones dediquen aproximadament una hora i mitja diària més que els homes al treball familiar domèstic, i són els valors absoluts superiors per ambdós sexes en persones de més de 65 anys, situació lògica atès que es tracta de persones jubilades. Tanmateix, la diferència més gran a favor de les dones de totes les edats pot respondre a diferents raons: les dones tenen més cura de si mateixes que els homes, els homes compten amb algun tipus d'ajuda d'altres dones de la família (mares, germanes, etc.), o les discriminacions del mercat laboral, que estableixen més ingressos salarials per als homes estan reforçant el biaix de gènere a la llar i permeten a aquests últims adquirir més béns i serveis en el mercat i fer menys treball domèstic.⁶⁴

En les llars monomarentals,⁶⁵ amb independència de l'edat dels fills/es,⁶⁶ la persona principal femenina fa més del doble del treball familiar domèstic del que fa la persona principal masculina en les llars monoparentals. És probable que en les llars monomarentals hi hagi més treball a causa que, en cas de separació o divorci, els fills i filles menors normalment es queden amb les mares, i d'altra banda, la decisió de tenir fills/es sense parella –tot i que és un fenomen minoritari– es presenta quasi exclusivament en les dones. En tot cas, qual-sevol d'aquestes situacions estaria revelant un biaix de gènere. També cal destacar una altra situació desigual: en les llars monoparentals, la contribució de les filles en el treball familiar domèstic és superior a la del pare, situació que no es dona en les llars monomarentals ni tan sols quan hi ha filles majors de 18 anys. Ara bé, si es compara el temps dedicat al treball familiar domèstic per la persona principal femenina en llars constituïdes per parella i fills/es i la persona principal femenina de llars monomarentals, aquestes últimes mostren una dedicació bastant menor que les primeres (aproximadament dues hores diàries com a mitjana social). Aquest fet pot indicar que les dones de llars monomarentals redueixen la dedicació a la llar, privilegien el temps de treball mercantil (probablement per estricta necessitat) i mostren així que el fet de prendre decisions soles sobre l'organització de la llar augmenta la seva flexibilitat per reduir el treball familiar domèstic.

⁶⁴ Les dades mostren que en les llars unipersonals de persones de menys de 65 anys, que és quan en general no es necessiten ajudes per raons d'edat, el 22,9% dels homes té contractats serveis domèstics; en canvi, aquest percentatge es redueix al 12,6% si es tracta de llars unipersonals femenines.

⁶⁵ El terme "monomarental", de fet, no existeix oficialment. S'utilitza família "monoparental" per referir-se tant a pares com a mares amb fills o filles. Segons el Maria Moliner, el terme parental prové del llatí "parens", derivat del "pátere" (parir), o sigui, que etimològicament es refereix a la línia materna. No obstant això, en la definició de parental recollida en el Diccionari de l'Acadèmia això es difumina i passa a ser: "pertanyent als pares o parents; allò que es refereix a un o ambdós progenitors". Per tant, sembla justificat utilitzar el terme "marental" justament per evitar incloure les "mares" en el genèric "pares", esborrar les diferències i recuperar al mateix temps el sentit original de parents com els i les parits per una progenitora comuna. Per aquesta raó, sembla adequat distingir les famílies i reservar monoparental només per a aquelles famílies constituïdes per pares amb fills/es, i anomenar monomarental aquelles formades per mares i fills/es. (Agraïm a Mireia Bofill aquesta informació.)

⁶⁶ La mida de la mostra i el reduït nombre de llars monoparentals existents no va permetre desagregar aquest tipus de llars per edat dels fills/es.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Si s'observen ara les persones que viuen en parella⁶⁷ sense fills/es, seria raonable pensar que el treball familiar domèstic realitzat per cada membre de la parella hauria de disminuir en relació amb les llars unipersonals, atès que en la nova situació existirien economies d'escala. En les persones de menys de 65 anys aquest fet es verifica, tot i que la reducció del temps dels homes és superior a la de les dones (18% i 6%, respectivament). Malgrat això, en les persones de més de 65 anys, l'home que viu en parella redueix el seu temps de treball a la llar en relació amb les llars unipersonals, però la dona l'augmenta. Tot en conjunt assenyala que, en viure en parella, les dones assumeixen part del treball familiar domèstic que en principi feien els homes.

En les parelles amb fills/es és lògic pensar que el treball familiar domèstic augmenti de forma important en relació amb les parelles sense fills/es de menys de 65 anys. Això ocorre efectivament, però amb més força en les dones que en els homes. Les dones amb fills/es menors d'11 anys fan 2 hores i 44 minuts més diàries de treball familiar domèstic que quan no tenien fills; en canvi, els homes en la mateixa situació només augmenten el seu treball en 45 minuts. En cas d'haver-hi fills/es de més d'11 anys, el treball familiar domèstic és menor per a tots dos sexes, però el de les dones es manté novament molt per sobre del dels homes (més del triple).

En relació amb el treball de mercat, hi ha alguns aspectes rellevants. En primer lloc, el temps mitjà social de dones i homes de llars unipersonals és bastant similar, malgrat que en parelles de menys de 65 anys les dones dediquen una hora menys que els homes a aquesta activitat. Però el temps per participant és anàleg en ambdós tipus de llars, la qual cosa indica la major participació dels homes en el mercat quan es canvia de situació familiar. Ara bé, les diferències augmenten si es tenen en compte les parelles amb fills/es. En aquests casos, les dones (persona principal femenina) disminueixen tant el seu temps de treball com la seva participació a l'activitat, al revés dels homes (persona principal masculina), que les augmenten. La diferència més important es dona precisament en les llars amb presència de, com a mínim, un/a menor d'11 anys (3 hores i 11 minuts més a favor dels homes). Aquestes diferències que es presenten en el treball de mercat són precisament les contràries de les que s'observen en el treball familiar domèstic i ens tornen a confirmar l'assignació de rols diferenciats per sexe.

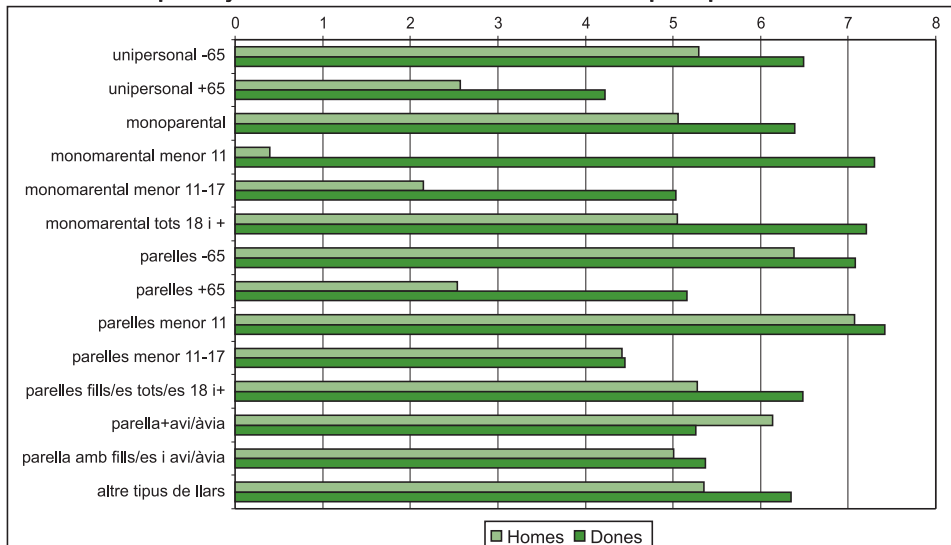
Finalment, en relació amb el treball total (taula 7 i gràfic 10), pràcticament en tots els tipus de llar⁶⁸ les dones treballen més hores que els homes. La diferència és màxima en les llars formades per una parella de més de 65 anys (elles fan el doble que ells: 5 hores i 16 minuts i 2 hores i 54 minuts, respectivament). Una relació similar, tot i que una mica menor, també es presenta en les llars unipersonals de persones de més de 65 anys. Aquests resultats no criden l'atenció, tenint en compte que ells s'han jubilat del que és "el seu treball" i elles continuen fent l'altre treball que no té jubilació.

⁶⁷ Quan es parli de "parella" sempre s'estarà referint a parelles heterosexuales. La mida de la mostra no permet analitzar altres situacions.

⁶⁸ L'excepció són les dones que viuen en llars compostes per una parella i una persona gran. Aquesta persona gran, en el 72% de les situacions, és una dona, amb la qual cosa, en calcular la mitjana de temps de treball d'ambdues dones, aquesta disminueix per la menor participació de la persona gran.

En les llars formades per parelles amb fills/es, la diferència de temps de treball a favor de la persona principal femenina augmenta a mesura que ho fa l'edat –i amb això el temps de treball– de fills i filles, la qual cosa fa suposar que són aquests/es últims/es els qui assumeixen responsabilitats que anteriorment assumia el pare. També les persones principals femenines de llars monomarentals fan aproximadament 3 hores més de treball total que les persones principals masculines del mateix tipus de llar. Això reflecteix, d'una banda, la menor necessitat de treball en les llars monomarentals a causa que normalment els fills/es quan són petits viuen amb la mare, i de l'altra, la major necessitat de treball global de les dones de llars monomarentals en ser la responsable de cobrir totes les necessitats de la llar.

Gràfic 10. Temps mitjà social de dedicació al treball total per tipus de llar i sexe



Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En definitiva, l'anàlisi de les variables relacionades amb el cicle vital ens assenyalen que persisteixen marcadament dos models de participació en els diferents treballs en funció del sexe: a mesura que dones i homes s'incorporen a la vida adulta, elles s'integren quasi totalment en el treball familiar domèstic assumint la responsabilitat de la cura de les persones i parcialment –amb més dificultats–, en el treball de mercat, mentre que ells fan el procés contrari, s'integren gairebé totalment en el treball de mercat i de forma molt marginal en el treball familiar domèstic. Els homes no augmenten proporcionalment la seva dedicació al treball de la llar a mesura que augmenten les necessitats de cura, la qual cosa reflecteix, d'una banda, que tenen assumit que aquesta activitat correspon a les dones, i de l'altra, que el seu interès principal se centra en el treball de mercat. A diferència de l'actitud dels homes, les dones augmenten notablement la seva participació i el seu temps de dedicació al treball domèstic i de cura en el cas de presència de persones dependents a la llar. Per tant, novament es pot concloure que les dones distribueixen el seu temps de treball seguint les necessitats del cicle vital, i es reflecteix d'aquesta manera un comportament més "natural", més d'acord amb les necessitats bàsiques de la vida humana.



Cap a una igualació creixent?

Els resultats de l'anàlisi per cicle vital inviten a una observació més detallada del procés d'incorporació de les dones en el mercat laboral. Tota la informació analitzada –tant per edat com per estat civil o tipus de llar– fa pensar que dones i homes joves són una mica “més iguals” en relació amb la realització dels treballs i que existeix un punt d'inflexió, que estaria situat al voltant dels 30 anys, que determina notablement les diferències i desigualtats. A partir d'aquesta edat, que correspon amb el canvi d'estat civil de solteres a casades i amb la presència de menors de 3 anys a la llar, hi ha un canvi important en el comportament de les dones, però no així en el dels homes. Elles, en general, disminueixen tant la seva participació mercantil com el nombre d'hores que dediquen a aquest treball i, en canvi, augmenten la seva participació en el treball domèstic familiar. En canvi, ells augmenten la seva participació de mercat i, encara que també augmenten la seva participació a la llar, curiosament, en relació amb el treball domèstic de les dones, la seva participació disminueix.

La caiguda d'11 punts percentuals que s'observa en les taxes d'ocupació en el tram d'edats entre 30 i 34 anys⁶⁹ reflecteix un comportament de les dones que també es manifesta en les respostes a les preguntes en relació amb “l'aclapament i la manca de temps”.⁷⁰ Les diferències més grans entre dones i homes (a favor de les dones), en relació a si se senten amb freqüència aclaparats/des per les tasques, tenen lloc a partir dels 30 anys i fins als 59. Casualment –o no– en les edats actives mercantils. I, en relació amb la manca de temps, el salt important per a les dones també es dona en la franja de 30 a 34 anys en què les respostes positives augmenten 15 punts percentuals i se situen, a partir d'aquesta edat i fins als 40 anys, en més del 50% el nombre de dones que sent que li falta temps per fer les tasques que ha de fer. Els percentatges masculins que manifesten manca de temps són sempre menors que els femenins, i curiosament, són més elevats per a la franja d'edats de 40 a 50 anys que per a la franja de 30 a 40, quan se suposa que aquestes últimes són edats en les quals s'acostuma a tenir nens o nenes petits.

En relació amb la presència de menors a la llar, també destaquen aspectes rellevants en relació amb l'ocupació.⁷¹ En cas de presència de, com a mínim, un menor de 10 anys, l'ocupació de la persona principal masculina és, aproximadament, del 96%, i la taxa d'ocupació masculina general és del 90,4% i del 96,3% per a les franges d'edats de 30 a 34 i 35 a 39 anys, respectivament. És a dir, la presència del o la menor sembla que no té efectes en l'ocupació dels homes. En canvi, en el cas de les dones passa el contrari. En llars amb algun menor de 10 anys, la taxa d'ocupació de la persona principal femenina és del 64,5%, i la taxa

⁶⁹ D'acord amb la informació de l'EPA, la caiguda en les taxes d'ocupació femenina en aquests trams d'edats és del 6 % i no de l'11 %, com reflecteix la informació de l'EET. La manera diferent de recollir la informació i les diferències en la mostra fan que no siguin dades comparables.

⁷⁰ Aquestes preguntes corresponen a la 36 i 37 i textualment diuen: amb quina freqüència diria que se sent aclaparat per les tasques que ha de fer normalment? Pensa sovint que el temps que utilitza per fer les activitats diàries és massa curt per tot el que ha de fer? Malgrat l'interès que tenen aquest tipus de qüestions, creiem que fer preguntes directes no és la millor forma de captar aquesta informació. Potser serien preferibles preguntes més concretes que demanin a les persones com solucionen situacions familiars no habituals concretes.

⁷¹ Algunes qüestions relacionades amb el temps de treball s'han vist a l'apartat anterior.

d'ocupació femenina general és del 73,4% i del 72% per a les franges d'edats de 30 a 34 i de 35 a 39 anys, respectivament, la qual cosa indica un comportament diferent del dels homes en cas de presència d'un o una menor a la llar.

Però, a més, aquestes diferències s'aguditzen si s'observen les diferents situacions de presència de menors (taula 8). L'ocupació de la persona principal masculina no es veu afectada en cap d'aquestes situacions. En tots els casos, les seves taxes d'ocupació estan per sobre del 95%. En canvi, per a la persona principal femenina, hi ha una situació que es presenta determinant: la presència de més d'un menor de 10 anys a la llar. Precisament en les situacions on hi ha presència a la llar de més d'un o una menor de 10 anys, la taxa d'ocupació de la persona principal femenina està per sota del 60% i quan només hi ha un o una menor, l'ocupació està entre el 65% i el 70%. Això indica novament que el tema de la cura es considera assumpte de dones i són elles les qui han de buscar solucions en la cura dels/les menors. Les dades reflecteixen que, quan només hi ha un/a menor a la llar, les dones semblen disposar de més facilitats per desenvolupar estratègies per participar en el mercat de treball, però que aquestes estratègies són més complicades en el cas que hi hagi dos menors

Taula 8. Ocupació en el treball mercantil segons presència de menors i rol a la llar (informació del qüestionari)

Rol	Presència de menors llar	Ocupació en TM
ppmasculina	menor 3 anys + un altre de 3 a 10 anys	95,9%
	sols 1 menor de 3 anys	95,8%
	més d'1 menor de 3 a 10 anys	99,0%
	sols 1 menor de 3 a 10 anys	95,5%
ppfemenina	menor 3 anys + un altre de 3 a 10 anys	57,8%
	sols 1 menor de 3 anys	69,8%
	més d'1 menor de 3 a 10 anys	54,6%
	sols 1 menor de 3 a 10 anys	67,4%

Font: elaboració pròpia a partir de l' EUT, 2002/2003.

Tot en conjunt ens fa pensar que potser el canvi de comportament de les dones està arribant a un límit difícil de superar en les actuals condicions d'estructura social i productiva. Entrar a la vida adulta i assumir responsabilitats de la llar i d'atenció tindria com a conseqüència que les dones no poden mantenir la dedicació als diferents treballs que mantenen de més joves.

La informació que ofereix l'EPA dels últims anys reflecteix que les taxes d'activitat i ocupació femenines continuen augmentant, però que es manté la caiguda d'ambdues taxes en la franja d'edat de 30 a 34 anys. Això acostuma a interpretar-se com un procés i només cal deixar que passi el temps perquè la participació femenina en el treball de mercat iguali la masculina. Però la informació anterior, encara que no sigui suficient per afirmar-ho, ens permet insinuar que potser està sorgint un nou "sostre de cristall" a la llar per a les generacions del



canvi.⁷² El fet que, després de totes les importants transformacions culturals experimentades, les dones continuïn assumint quasi en exclusiva la responsabilitat de la cura, fet que condiciona la seva participació en el mercat, obliga a pensar que potser les dones estan esgotant les “flexibilitats” (reducció de la fecunditat, mercantilització d’un major nombre de béns i serveis, creixent utilització de llars d’infants, col·laboració de les àvies, etc.) que el sistema permet per incorporar-se al mercat laboral. Fa l’efecte que els possibles mecanismes anomenats de “conciliació” s’estiguin acabant. Si això és així, el procés d’integració mercantil femenina difícilment podrà mantenir-se creixent, tant en participació com en temps de dedicació, si no comencen a produir-se profunds canvis socials estructurals i transformacions reals en el comportament social i laboral dels homes. La importància del tema mereix un tractament d’observació continuat i un seguiment en el futur.

Temps de treball i nivell social

Les variables que s’han considerat en el nivell social són el nivell educatiu, la categoria socioeconòmica⁷³ i el nivell de renda. En relació amb el nivell educatiu, en primer lloc cal destacar que se segueix la tendència bàsica general: per a tots els nivells, les dones fan més treball familiar domèstic i els homes fan més treball de mercat, com a mitjana social i com a mitjana per participant (taula 9). Allò interessant ara és comparar dones i homes entre ells. Si s’observen primer les dades relatives al treball familiar domèstic, les dones dediquen menys temps a aquest treball a mesura que augmenta el seu nivell educatiu; la diferència entre el menor nivell i el nivell universitari és d’1 hora i 39 minuts com a mitjana social. En canvi, els homes, a excepció de la categoria més baixa en què fan una mica més de treball a la llar, el temps de la resta de nivells es manté estable, sense que afecti el nivell educatiu en la realització d’aquest tipus de treball. D’altra banda, la dedicació al treball de mercat de les dones novament segueix la trajectòria del nivell educatiu:⁷⁴ a nivells més elevats, més dedicació al treball de mercat; la diferència entre els grups extrems és d’1 hora i 25 minuts a favor de les dones amb titulació universitària. Per als homes, la situació és anàloga a la del treball familiar domèstic: es manté bastant estable sense que es noti un efecte clar del nivell educatiu sobre el temps de dedicació a aquest treball. A més, en relació amb la taxa de participació mercantil, per a ambdós sexes és creixent amb el nivell educatiu en els quatre primers trams, però amb una diferència important en el cinquè tram corresponent a persones amb estudis universitaris: les dones experimenten un increment important de 8 punts percentuals, en canvi, els homes disminueixen lleument la seva participació en 1,7 punts percentuals.

⁷² Les dones que avui tenen entre 30 i 50 anys i que corresponen a les generacions que van adoptar noves pautes de comportament pel que fa als estudis, incorporació al mercat laboral i fecunditat.

⁷³ A l’inici del capítol s’ha explicat com s’ha construït la categoria socioeconòmica.

⁷⁴ Per a l’anàlisi del treball de mercat s’ha considerat la mitjana per participant, ja que reflecteix millor les diferents situacions en el mercat laboral.

Taula 9. Participació i temps de dedicació al treball mercantil i al treball familiar domèstic segons nivell educatiu i sexe (percentatge de participació i hores i minuts diaris)

Nivell educatiu		participació TM	participació TFD	TM social	TFD social	TM part.	TFD part.
no escolarització	homes	15,0%	78,0%	1:17	2:10	8:33	2:47
	dones	5,3%	95,0%	0:18	4:59	5:46	5:15
primari incomplet	homes	28,3%	67,7%	2:26	1:29	8:35	2:11
	dones	12,4%	90,5%	0:50	4:23	6:45	4:50
primari	homes	47,7%	71,6%	4:06	1:38	8:37	2:17
	dones	30,1%	91,8%	2:10	4:33	7:13	4:58
secundari	homes	59,0%	74,3%	4:58	1:38	8:25	2:11
	dones	45,9%	89,5%	3:17	3:48	7:10	4:14
universitari	homes	57,3%	80,5%	4:39	1:39	8:07	2:02
	dones	54,1%	93,1%	3:53	3:20	7:11	3:35

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En conjunt, aquesta informació assenyalava que, per als homes, la realització dels diferents treballs és una opció independent del seu nivell educatiu; en canvi, per a les dones, el nivell educatiu és una variable significativa que determina un comportament diferent entre les mateixes dones: a major nivell educatiu es canvia treball familiar domèstic per treball de mercat: per a aquestes dones, el “cost d’oportunitat” de romandre a la llar és més elevat.⁷⁵

En relació amb la categoria socioeconòmica, també es manté la mateixa tendència general que presenta la variable nivell educatiu: en tots els casos, les dones fan més treball domèstic i els homes fan més treball de mercat (taula 10). Ara bé, en relació amb el treball familiar domèstic, totes les dones mantenen una dedicació important (sempre més de tres hores diàries) i bastant estable entre les diferents categories, a excepció de l’última (treballadores no qualificades), en què la dedicació al treball familiar domèstic augmenta de manera important respecte a la resta de categories socioeconòmiques. També la participació de les dones no qualificades és la més gran de totes les categories (95,8%). En el cas dels homes, la dedicació al treball familiar domèstic, així com la seva participació, presenten els valors més elevats en els trams intermedis, i més específicament en el tram de llicenciats i diplomats. Segurament, l’explicació cal buscar-la en les parelles d’aquests homes, que majoritàriament deuen ser dones professionals amb nivells d’ingressos mitjans/alts, la qual cosa els atorga “més poder de negociació” en la distribució de tasques de la llar.

⁷⁵ El “cost d’oportunitat” assenyalava un cost no comptable de l’alternativa no escollida. En aquest cas, es refereix al fet que el salari que deixen de percebre les dones de nivell educatiu alt si dediquen més temps a la llar i menys al mercat és superior al de les dones de nivell educatiu baix.



Taula 10. Participació en treball familiar domèstic i temps de dedicació al treball mercantil i al treball familiar domèstic segons categoria socioeconòmica i sexe (percentatge de participació i hores i minuts diaris)

Categoria socioeconòmica		Part. TFD	TM social	TFD social	TM part.	TFD part.
direcció-gerència (CA)	homes	68,5%	6:51	1:10	8:56	1:43
	dones	89,4%	6:08	3:14	8:04	3:37
tècnics/ques llicenciatures-diplomatures (CMA)	homes	83,4%	5:02	1:51	7:56	2:13
	dones	93,6%	4:35	3:17	7:15	3:30
empleats/des administratius/ves (CM)	homes	78,7%	5:08	1:46	8:10	2:14
	dones	89,7%	4:50	3:13	7:05	3:35
treballadors/es qualificats/des (CMB)	homes	68,7%	6:20	1:29	8:43	2:09
	dones	90,3%	5:15	3:22	7:26	3:44
treballadors/res no qualificats/des (CB)	homes	68,1%	6:02	1:21	8:44	1:59
	dones	95,8%	4:06	4:09	6:23	4:20

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Alguna cosa semblant a això ocorre amb la dedicació de les dones i els homes al treball de mercat.⁷⁶ La dedicació femenina tendeix a disminuir amb la categoria socioeconòmica; la més baixa és la de les dones treballadores sense qualificació; entre aquestes, la diferència entre els temps de treball de dones i homes és la més àmplia (2 hores i 21 minuts). En canvi, novament ocorre que la dedicació dels homes al treball de mercat no segueix una trajectòria definida, i els nivells més baixos de dedicació estan en les categories intermèdies, és a dir, aquells homes que mostraven més participació en el treball familiar domèstic.

Aquests resultats d'alguna manera indiquen que les diferents participacions en el mercat dels homes estan causades precisament per raons de mercat: són els tipus de treballs els que determinen la seva major o menor participació. En canvi, en el cas de les dones, la clara tendència a disminuir la seva participació en el mercat segons la categoria socioeconòmica assenyalava una desigualtat entre les mateixes dones: un salari més elevat dona possibilitats de mercantilitzar més béns i serveis i allibera més temps per al treball mercantil. En qualsevol cas, aquesta diferència entre dones i homes respecte a la manera com la situació de mercat determina la seva participació en el treball familiar domèstic reflecteix també que es continua mantenint la concepció que el treball de la llar és un assumpte de dones i que si aquesta vol sortir al mercat ha de "deixar resolt el tema de la llar".

Aquests resultats poden significar que la categoria socioeconòmica en general no és una variable determinant en el temps dedicat a cada treball i que el que marca la diferència torna a ser fonamentalment el rol social, a excepció de les treballadores no qualificades, en què segurament a causa dels seus baixos salaris és millor estratègia de vida dedicar més temps al treball de la llar i menys temps al mercat (el seu "cost d'oportunitat" de dedicar-se al treball

⁷⁶ Novament, per al treball de mercat s'ha considerat la mitjana per participant. D'altra banda, tal com s'ha construït la categoria socioeconòmica –a partir de les persones que sí estaven ocupades–, no té sentit analitzar la participació.

familiar domèstic és menor). Aquesta qüestió confirma la substitució de béns domèstics mercantilitzables per béns de mercat quan la qualificació, i per tant, el nivell de renda, augmenta.

Finalment, en relació amb els nivells de renda, s'ha pres en consideració tant els ingressos personals com els ingressos mitjans de la llar,⁷⁷ atès que l'efecte sobre els treballs pot ser diferent si la renda és guanyada per la mateixa persona o si es tracten de rendes del cònjuge. En relació amb la participació en el treball familiar domèstic, els resultats són anàlegs tant si es tracta d'ingressos personals com d'ingressos de la llar. Els homes participen aproximadament entre el 75% i el 85% en quasi tots els nivells de renda excepte per als dos nivells més elevats, en què la seva participació disminueix fins al 55% i el 65%. La participació de les dones és molt superior a la dels homes: per als nivells més baixos, la participació és del 90% al 95%, però per als restants la participació és del 100%. Possiblement, en els nivells més baixos de rendes es troben dones més grans amb problemes de salut i dificultats per desenvolupar activitats domèstiques. No obstant això, si s'observa el nombre d'hores de dedicació al treball familiar domèstic, en general les dones de rendes més baixes dediquen més temps a les activitats de la llar que les de rendes més altes,⁷⁸ un resultat lògic atès que les dones de rendes més elevades poden contractar més servei domèstic: només el 9,7% de les llars de rendes inferiors a 1.000 euros mensuals tenen servei domèstic; percentatge que augmenta fins al 63,5% quan es tracta de llars de rendes superiors a 5.000 euros.

En relació amb el treball de mercat, els homes no mostren una tendència clara, tot i que augmenta lleugerament la participació en les rendes més elevades. Les dones, en canvi, presenten una trajectòria més definida: la seva participació laboral és baixa per a les rendes baixes, però augmenta notablement per a rendes superiors a 2.500 euros. Tanmateix, les diferències en temps dedicat al treball de mercat no són rellevants. Això pot ser un reflex de la baixa proporció existent de treballs amb jornada a temps parcial en relació amb els treballs a temps complet.

Es pot concloure que, per als homes, el nivell educatiu, la categoria socioeconòmica i el nivell de renda no són variables determinants en la realització dels treballs, mentre que sí ho són per a les dones. El treball familiar domèstic es considera un assumpte de dones, per tant, els homes –independentment del seu nivell educatiu, la seva categoria socioeconòmica o el seu nivell de renda– participen poc en aquesta activitat. En canvi, en el cas de les dones, les mateixes variables són determinants: les dones de nivells més alts participen més en l'ocupació i poden adquirir part del treball familiar domèstic en el mercat i reduir el propi.⁷⁹ Probablement els resultats que presenten les dones de baixa qualificació, educació i renda serien diferents si existís una oferta acceptable (més adequada a la demanda) de serveis públics de cura i si s'implantessin polítiques més redistributives, atès que les llars no esta-

⁷⁷ S'ha treballat amb els trams de rendes originals que utilitza l'EUT.

⁷⁸ El temps dedicat al treball familiar domèstic és un indicador de desigualtat entre dones de diferents nivells socials, però també el contingut de l'activitat desenvolupada a la llar, és a dir, els aspectes més qualitatius del treball poden ser un indicador significatiu.

⁷⁹ En tot cas, és important fer un aclariment: la part de treball familiar domèstic que es traspasa al servei domèstic remunerat no és cap solució al problema de gènere global, senzillament unes dones estan traspasant el seu treball a altres, però el continuen assumint les dones com a grup humà.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



rien obligades a dependre quasi exclusivament dels seus ingressos per adquirir serveis necessaris per a la cura i la subsistència. En qualsevol cas, el problema de fons persistiria, ja que, tal com s'ha assenyalat a la introducció, la part més bàsica del treball familiar domèstic no és substituïble.

III.4 EL TEMPS DE CURA

El treball de cura, com s'ha advertit a l'inici, és una activitat complexa que incorpora tant aspectes objectius com subjectius. Inclou tasques concretes que s'han de fer, però també activitats de gestió i organització per a les quals no existeix un temps específic i, sobretot, té a veure amb aspectes relacionals i de suport emocional. Des d'aquesta perspectiva, totes les persones necessiten cures i no únicament aquelles incloses en la definició de "persones dependents".

Tot i així, fins i tot les cures requereixen activitats i temps específics; en particular, la cura de menors i de persones grans o malaltes se'ns presenten com un dels aspectes més crítics del treball familiar domèstic i que repercuteix amb més força en l'organització del temps de treball i en la vida de les persones, particularment en la vida de les dones. Es tracta d'un treball que requereix la preocupació –quan no la presència– més o menys constant d'una persona adulta. A més, aquest tipus de cures es caracteritzen perquè presenten fortes rigideses pel que fa als temps i horaris. Aquests motius són suficients per dedicar-los un apartat específic.

També aquest tipus d'activitats de cura presenta grans dificultats per recollir-les, tant en una enquesta com en un diari d'activitats, problemes que ja van ser discutits a l'inici d'aquest informe en el capítol dedicat a aspectes metodològics i, en concret, en comentar l'Enquesta d'Ús del Temps. Tenint presents totes les limitacions assenyalades –encara més, precisament perquè existeixen aquestes limitacions–, s'intenten aquí altres formes d'aproximació que ofereixin noves possibilitats per captar el temps dedicat a la cura.

Primer s'analitza la informació de temps de cura per sexe obtinguda del diari d'activitats, la qual cosa permet observar les necessitats de cura en diferents situacions i com són assumides per dones i homes. A continuació es discuteix el tema de la invisibilitat del temps de cura i es recuperen els temps "d'estar vigilant".⁸⁰ En tercer lloc, s'analitza la percepció subjectiva de les persones en relació amb la "manca de temps". Finalment –i a diferència de l'anterior–, l'interès se centra en el treball de cura requerit per la llar. En aquest cas, la informació s'extreu del qüestionari a partir de les respostes a algunes preguntes sobre cura de menors i persones amb problemes de salut.

⁸⁰ Allò que per a l'EUT és "estar amb els menors".

El temps de cura de les persones “dependents”⁸¹

Per captar de forma més específica les necessitats de cura, es van considerar aquelles llars on resideix alguna persona “dependent” i es van comparar amb aquelles altres sense persones dependents. A més, es van considerar tots els temps de cura, tant els que s’assenyalaven com a activitat principal com els que figuraven com a activitat secundària (taula 11).⁸² Els resultats mostren, en primer lloc, un fet que ja s’ha comentat i que acostuma a ocórrer: quan no es tracta d’activitats concretes, les cures tendeixen a “desaparèixer”. Això explica que, d’una banda, el temps de cura sigui relativament baix i, de l’altra, que quasi no varii quan s’inclou el temps de cura com a activitat secundària. El temps mitjà social dedicat per dones i homes a la cura és de 2 hores i 12 minuts diaris, temps que més aviat podria correspondre a l’atenció directa de necessitats bàsiques com menjar, però no a altres tipus de cura. Tenint en compte que habitualment durant el cap de setmana les persones “dependents” no assisteixen a institucions, el temps de cura hauria d’augmentar de manera important, qüestió que, segons els resultats de l’enquesta, no succeeix. Si s’observa el temps per participant, aquest naturalment augmenta, tot i que continua sent baix en relació amb les cures que cal cobrir. En qualsevol cas, la diferència entre el temps de cura, quan només es considera l’activitat principal i quan s’inclou com a activitat secundària, continua sent molt petita (9 minuts per als homes i 16 minuts per a les dones).

Taula 11. Temps de cura segons presència de persones dependents a la llar i sexe (hores i minuts diaris)

persones dependents		Temps de cura activitat principal social	Temps de cura total social	Temps de cura activitat principal participant	Temps de cura total participant
no	homes	0:03	0:04	1:35	1:37
	dones	0:06	0:07	1:25	1:29
sí	homes	0:40	0:45	1:36	1:45
	dones	1:18	1:27	2:29	2:45

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En segon lloc, cal destacar que malgrat que el temps de cura és difícil de captar i segurament està infravalorat, hi ha una diferència important entre les llars amb o sense presència de persones dependents (2 hores diàries de diferència com a mitjana social total).

⁸¹ En aquest cas es van considerar persones “dependents” les menors de 10 anys i les persones de 75 i més anys. El criteri de l’edat és arbitrari. Es va optar per aquest criteri perquè, pel que fa als menors, és l’edat en què comencen a ser més autònoms i no requereixen la presència constant d’una persona adulta i, per tant, disminueixen les restriccions en els horaris. Però, naturalment, en cap cas no significa que els i les nenes o adolescents no requereixin temps de cura. En relació amb l’edat de les persones grans, es va optar per establir el límit inferior en 75 anys, perquè es va considerar que és a partir d’aquesta edat en què s’agreugen notablement els problemes de salut.

⁸² Recordem que si una persona fa més d’una activitat de forma simultània (planxar i tenir cura dels infants) es demana que registri –segons el seu criteri– una com a activitat principal i l’altra com a activitat secundària.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Finalment, les diferències entre dones i homes mantenen la tendència habitual del treball familiar domèstic: elles fan el 45% més de temps en activitats de cura que ells.

Un segon tipus d'informació s'ha obtingut creuant les respostes a la pregunta sobre l'estat de salut de les persones de la llar⁸³ i el temps de treball de les diferents persones de la llar. Encara que és clar que les respostes a aquest tipus de preguntes són en part subjectives, precisament per això són interessants, perquè reflecteixen com les persones que responen perceben la seva situació. Els resultats, en relació amb el treball familiar domèstic, són particularment notables (taula 12).

En aquelles llars on viuen persones de 65 i més anys amb problemes de salut, crida l'atenció que els homes sense problemes de salut fan pràcticament el mateix treball familiar domèstic que aquells de 65 i més anys amb problemes de salut, tant com a mitjana social com a mitjana per participant.⁸⁴ Segurament aquests últims tenen problemes que no els impedeixen fer algunes tasques al llarg del dia. Però és encara més notable la participació de les dones en relació amb els homes. En primer lloc, aquí la relació entre les dones, amb problemes de salut o sense, no és la mateixa que la dels homes: les dones, diguem-ne sanes, fan una mica més d'una hora diària respecte a aquelles amb problemes de salut. En segon lloc, les dones sense problemes de salut fan com a mitjana social més del triple de treball familiar domèstic que els homes en les mateixes condicions, proporció més alta que quan analitzàvem tota la població (com a mitjana social de treball familiar domèstic, les dones fan 2,6 vegades el que fan els homes). Però comparant la població amb problemes de salut –dones i homes–, la relació entre el treball que desenvolupen elles en comparació del d'ells és anàloga a la de tota la població (2,7 vegades més elles que ells). Finalment, el que és veritablement sorprenent és que les dones de 65 anys i més amb problemes de salut fan 2,6 vegades més de treball familiar domèstic diari que els homes sense problemes de salut (4 hores i 14 minuts elles, i 1 hora i 38 minuts ells). La informació anterior està reflectint que el treball familiar domèstic és un treball de dones i que aquestes, encara que sigui amb problemes de salut, el duen a terme durant tota la vida mentre tinguin alguna possibilitat de fer-lo. També ens indica la necessitat de satisfer aquestes demandes domèstiques i encara que s'estigui malalta es fan, senzillament perquè algú ha de fer-les. Aquesta situació torna a destacar la “dependència masculina”: fins i tot en llars on conviuen dones amb problemes de salut i homes sans, aquests últims continuen dependent de les primeres.

⁸³ Aquestes preguntes corresponen a les 34 i 35 del qüestionari individual. Les persones considerades amb “problemes de salut” són aquelles que contesten afirmativament la pregunta 34 (Té alguna malaltia crònica física o mental, o alguna incapacitat o deficiència crònica?) i que responen més de “sí” (intensament o fins un cert punt) la pregunta 35 (Alguna malaltia crònica física o mental, o aquesta incapacitat o deficiència li impedeix desenvolupar la seva activitat diària?). Amb aquesta informació es van desagregar les llars en tres categories: aquelles en què hi ha persones de 65 i més anys amb problemes de salut, aquelles en què hi ha persones de menys de 65 anys amb problemes de salut i aquelles llars on no es declaren persones amb problemes de salut.

⁸⁴ No considerem les persones majors de 65 anys amb problemes de salut que viuen en aquestes llars perquè representen un percentatge molt baix en relació amb el total de persones (5%).

Taula 12. Temps de treball familiar domèstic social segons presència de persones amb dependència de salut a la llar, persona amb la dependència de salut i sexe (hores i minuts diaris)

llars amb persones amb dependència salut	persones amb dependència salut		Temps TFD social
llar dependència salut 65 i més	dependència salut 65 i més anys	homes	1:32
		dones	4:14
	no dependència salut	homes	1:38
		dones	5:25
llar no dependència salut	no dependència salut	homes	1:38
		dones	4:11

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

L'anàlisi del treball familiar domèstic a les llars amb persones amb problemes de salut de menys de 65 anys presenta alguns inconvenients que dificulten la interpretació dels resultats. Així com els problemes de salut de les persones de més de 65 anys acostumen a estar relacionats amb l'envelliment, cosa que significa un quadre problemàtic general, els problemes de salut de les persones més joves generalment estan associats a alguna malaltia crònica (com per exemple la diabetis) que no els impossibilita fer les tasques i els treballs habituals de la vida quotidiana. De fet, de conformitat amb la informació de l'enquesta, la participació en el mercat laboral de les persones amb problemes de salut en relació amb les persones sense problemes de salut és el 71% per a les dones i el 78% per als homes, uns percentatges bastant elevats que indiquen que, per a la major part de les persones menors de 65 anys que declaren tenir problemes de salut, aquests problemes no els impedeixen tenir una activitat en el mercat. Per això no s'analitza per a aquestes llars el treball familiar domèstic, atès que el més probable és que les diferències que es puguin donar en relació amb aquest treball no estiguin relacionades directament amb els problemes de salut, sinó amb altres variables.

Finalment, cal destacar una diferència entre dones i homes que no presenten problemes de salut però que viuen en llars diferents: on hi ha persones amb problemes de salut i on no n'hi ha. A diferència de les dones sanes que augmenten com a mitjana social el seu temps dedicat al treball familiar domèstic en 1 hora i 13 minuts quan viuen amb persones amb problemes de salut, els homes fan pràcticament el mateix treball en les dues situacions. Novament aquesta informació confirma allò que en altres apartats ja s'observava: les dones assumeixen la responsabilitat dels treballs de cures segons les necessitats que es presentin, mentre que a ells, en canvi, els afecta relativament poc la situació de la llar, la seva dedicació al treball familiar domèstic no ve determinada pels requeriments de les cures, sinó que es manté bastant estable davant situacions diferents del cicle vital.

En definitiva, el treball de cura és una activitat totalment feminitzada i que augmenta notablement el temps global de treball familiar domèstic. L'escàs temps dedicat a la llar pels homes quan es conviu amb persones amb problemes de salut, davant l'important temps de

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



les dones –precisament amb problemes de salut– ratifica la idea que el treball familiar domèstic és un “treball de dones” i que la resta de variables que poden afectar aquesta activitat són bastant menys significatives que senzillament “ser dona”.

La invisibilitat del temps de cura

La desaparició del temps de cura destacada a l'apartat anterior ens porta a recuperar alguns dels problemes comentats en el capítol 1 sobre les dificultats per recollir aquest temps, dificultats que no solament són de caràcter tècnic/metodològic, sinó, fonamentalment, de caràcter conceptual. En general, quan no es fa una activitat específica de cura –com donar menjar a un nen o a una persona malalta– i senzillament es fan activitats de “vigilància” necessària, no es té consciència que s'està tenint cura, els nens i les nenes estan a casa i s'assumeix com una situació natural.⁸⁵ I, encara que és possible que s'estigui a casa precisament perquè hi són els nens, aquesta activitat habitualment no es reconeix com a activitat principal. Però ni tan sols queda recollida com a activitat secundària. Quan les activitats de cura es fan de forma simultània amb una altra activitat –com acostuma a ocórrer, per exemple, tenir cura d'una nena i al mateix temps fer el sopar–, els temps de cura tendeixen a “desaparèixer”. Com a activitat principal es registrarà “fer el sopar” i, o no figura cap activitat secundària, o figura alguna altra activitat com “escoltar la ràdio”. Però en qualsevol cas, el més greu de tota aquesta situació –com també es va comentar en el capítol 1–, és que la mateixa enquesta, a través d'un exemple en el diari d'activitats, indueix a no considerar aquestes activitats de vigilància com a treball de cura.

Per tenir una idea del temps de treball de cura que no queda recollit a l'enquesta, es va considerar tot el temps de diferents activitats on les persones manifestaven que els i les menors de 10 anys estaven presents mentre es feia l'activitat. En aquest temps, naturalment, s'inclou el que es refereix a activitats específiques de cura de menors, però també inclou totes les altres activitats no considerades cura, però en les quals els i les menors estaven presents. En qualsevol cas, quan els i les menors de 10 anys estan presents, normalment, ja sigui per activa o per passiva, d'alguna manera se n'està tenint cura.⁸⁶

Els resultats assenyalen que els dies laborables, els homes participants fan activitats en presència de menors durant 4 hores i les dones durant 6 hores i 19 minuts, un temps que augmenta notablement els caps de setmana fins a 7 hores i 19 minuts per a ells i fins a 9 hores i 8 minuts per a elles. Aquesta informació, naturalment, no permet afirmar sense més que tot aquest temps sigui temps de cura, encara que sí permet fer-hi algun comentari. En primer lloc, les dades es corresponen millor amb la realitat, tant per la magnitud total del

⁸⁵ Ja s'ha comentat anteriorment que es tractaria d'un treball “d'estar vigilant” semblant a molts treballs de mercat: bombers; en alguns casos, infermeres; etc.

⁸⁶ En comparar el temps total de presència de menors i el temps de cura específic a menors s'entén que el primer hauria de ser superior al segon, atès que l'inclou. Curiosament en un cert percentatge de les llars això no passava, i el resultat de la resta era negatiu. Aquest fet assenyalava alguna cosa que ja hem esmentat: en aquestes llars no hi ha nens/es menors de 10 anys i, per tant, el temps de presència de menors és zero. No obstant això, hi havia temps de cura específic dedicat a un nen/a major de 10 anys, d'on apareix el valor negatiu de la resta. Amb això, el que interessa destacar és que els infants majors de 10 anys també necessiten atencions específiques.

temps de cura com pel salt important entre dies laborables i caps de setmana. En segon lloc, les diferències entre dones i homes són significatives, atès que assenyalen la major dedicació d'elles a aquestes activitats; però a més, precisament per aquesta major dedicació, es pot afirmar que moltes vegades duen a terme l'activitat en solitari, una situació que, amb la informació disponible, no queda clar en el cas dels homes. Seria important comptar amb informació que permetés saber, en aquelles situacions en què la presència de menors es comparteix amb més d'una persona adulta, qui realment es fa responsable de les tasques de cura dels i les menors, atès que la presència no és suficient quan és compartida.

Malgrat que la informació disponible no ens permet indagar molt més, volem insistir en la dificultat de captar tota la problemàtica del temps de cura, que es mostra esmunyedís quan sobrepassa les fronteres de la mera atenció física als altres. Conseqüentment, és urgent desenvolupar altres formes de recollir la informació sobre aquesta activitat tan bàsica.

La percepció d'“aclapament i manca de temps”⁸⁷

Un altre tipus d'informació que permet l'enquesta és una percepció subjectiva de les persones en relació amb el seu “aclapament i manca de temps”. Les preguntes 36 i 37 fan referència a aquest aspecte. Es van creuar aquestes preguntes amb algunes situacions de la llar que requereixen més treball de cura: llars amb presència de menors i llars amb persones amb problemes de salut. En cap cas les respostes no reflecteixen situacions extremes d'aclapament de temps, encara que sí hi ha algunes diferències entre dones i homes.

En el primer cas, llars amb presència de menors (taula 13), tant el percentatge de dones com el d'homes que responen que gairebé mai no se senten aclaparats augmenta –com era d'esperar– a mesura que ho fa l'edat dels i les menors, i es presenta el percentatge més alt en aquelles llars sense presència de menors (aproximadament hi ha 20 punts percentuals de diferència entre les dues situacions extremes). En qualsevol cas, els percentatges de respostes “molt freqüentment” i “algunes vegades” són superiors en les dones amb relació als homes per a totes les edats de menors. En canvi, els homes, per a totes les situacions presenten percentatges de respostes més elevats en l'opció “quasi mai”. Una cosa anàloga succeeix amb la pregunta respecte a la manca de temps: novament el percentatge de respostes positives és més elevat per a les dones en totes les situacions. En tot cas, crida l'atenció que un percentatge elevat d'homes respongui afirmativament (per exemple, el 46,8% en llars amb menors de 3 anys). Seria necessari algun tipus de metodologia més qualitativa per investigar d'on prové la sensació de manca de temps de dones i d'homes, atès que és possible que no sigui necessàriament el treball familiar domèstic el responsable de la manca de temps; quan es tracta d'ells poden ser també llargues jornades laborals en el mercat.

⁸⁷ Volem assenyalar que aquestes preguntes, tal i com s'han preguntat en el qüestionari de l'EUT, no recullen de la millor manera la percepció subjectiva sobre l'ús del temps de les persones.



Taula 13. Freqüència amb la qual se senten aclaparats/des i percepció de falta de temps segons llars amb menors i sexe

		Freqüència sentir-se aclaparat/da			Percepció falta de temps	
		Molt freqüent	Algunes vegades	Quasi mai	Sí	No
llars amb menors						
homes	menor de 3 anys	8,7%	44,9%	46,4%	46,8%	53,2%
	menor de 3 a 10 anys	10,9%	39,1%	50,0%	40,5%	59,5%
	menor d'11 a 18	10,5%	35,6%	53,9%	34,1%	65,9%
	no menor	7,7%	27,4%	64,9%	25,7%	74,3%
dones	menor de 3 anys	15,7%	53,2%	31,0%	64,9%	35,1%
	menor de 3 a 10 anys	18,7%	44,0%	37,3%	53,4%	46,6%
	menor d'11 a 18	13,9%	43,1%	42,9%	36,7%	63,3%
	no menor	12,1%	34,4%	53,5%	29,8%	70,2%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En les llars amb persones amb problemes de salut, les diferències entre dones i homes respecte a "l'aclapament i la manca de temps" no varien gaire en comparació de les respostes anteriors (taula 14). Els homes que quasi mai no se senten aclaparats representen 12 punts percentuals més que les dones en la mateixa situació. Però sorprèn que, tant les dones com els homes que responen que molt freqüentment se senten aclaparats representen percentatges molt semblants, tant si viuen en llars amb persones amb problemes de salut com si viuen en llars sense persones amb aquests problemes (aproximadament 4 punts percentuals de diferència). No obstant això, curiosament, davant la pregunta en relació amb la manca de temps, el percentatge de persones (tant dones com homes) que diuen no tenir "manca de temps" és més gran entre aquells que viuen en llars amb persones amb problemes de salut que entre els que viuen en llars on no hi ha persones amb aquests problemes (aproximadament 20 punts percentuals de diferència).

Taula 14. Freqüència amb la qual se senten aclaparats/des i percepció de falta de temps segons llars amb persones amb dependència de salut i sexe

		Freqüència sentir-se aclaparat/da			Percepció falta de temps	
		Molt freqüent	Algunes vegades	Quasi mai	Sí	No
homes	Sí, persones 65 i més anys	11,9%	20,5%	67,5%	10,7%	89,3%
	Sí, persones menys 65 anys	11,9%	33,2%	54,9%	37,2%	62,8%
	No	7,7%	32,6%	59,7%	32,0%	68,0%
dones	Sí, persones 65 i més anys	15,8%	29,1%	55,1%	14,7%	85,3%
	Sí, persones menys 65 anys	20,6%	43,9%	35,4%	43,4%	56,5%
	No	11,8%	38,8%	49,3%	38,6%	61,4%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En definitiva, les preguntes de percepció d'aclapament o manca de temps no assenyalen diferències notables –com es podria haver esperat– entre les persones que viuen amb persones de les quals cal tenir cura per diverses raons de salut o edat, encara que sí existeixen diferències (no extraordinàriament notables) entre les respostes de dones i homes. Això corrobora el nostre suggeriment anterior d'interrogar sobre aquestes qüestions amb un altre tipus de preguntes.

III.5 ELS REQUERIMENTS DE TREBALL DE LES LLARS

En aquesta part de l'anàlisi interessa, en primer lloc, la informació sobre les necessitats totals de cura en els diversos tipus de llar i, en segon lloc, les necessitats de temps de treball global que requereixen les llars. Així, en ambdós casos, l'interès se centra en els treballs de la llar i no en una comparació de la realització de treball entre homes i dones.

En el primer cas, la informació s'extreu del qüestionari de la llar, en concret de les respostes a les preguntes sobre els diversos tipus de cura que reben els i les menors i ve donada en hores setmanals. Aquesta informació es presenta desagregada per tipus de llar, ja que es considera que és una de les variables bàsiques per a l'anàlisi dels temps de cura a menors.

Dels diversos tipus de llar, només són significatius aquells formats per una parella i menors d'11 anys i les llars monomarentals amb menors d'11 anys (taula 15). Els diversos tipus de llar amb presència de menors d'11 a 18 anys presenten un temps social de treball de cura molt insignificant, la qual cosa corrobora la idea que quan els i les menors tenen una edat en què no requereixen la presència continuada d'una persona adulta es percep que ja no necessiten cura. Per la seva banda, ja s'ha dit que la mostra de llars monomarentals és poc representativa.

Taula 15. Temps de treball per participant de diversos tipus de cura que reben els i les menors de 10 anys segons tipus de llar (hores i minuts setmanals)

	Parelles amb menors 11 anys	Monoparental	Monomarental menor 11 anys
familiars de la llar	66:20	37:08	50:24
persones no remunerades alienes a la llar	18:21	12:00	20:09
persones remunerades	25:05	-	-
guarderia	33:03	-	27:31

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Tant a les llars constituïdes per parella i menors com en les monomarentals amb menors, el temps de cura realitzat per les persones de la llar representa el 46% del total del treball de cura. Aquesta informació reflecteix que la cura de menors és una activitat que es realitza fonamentalment des de la llar i dóna una idea de la càrrega de treball de les dones, en particular, de llars monomarentals.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



De la resta dels temps de cura (les no realitzades per persones de la llar), cal fer notar la important diferència entre els temps mitjans socials i els temps mitjans per participant, que d'alguna manera representen diverses estratègies de cura: assistència a guarderia i/o cura per persones alienes a la llar, amb remuneració o sense. Entre aquestes últimes alternatives, a les llars constituïdes per parella i menors destaca l'alt percentatge de llars on es realitza treball de cura per persones alienes a la llar sense remuneració (33,3%) –probablement àvies– en relació amb les persones amb remuneració (11,4%). No obstant això, a les llars monomarentals, en les quals es podria esperar que augmentés la col·laboració familiar, el percentatge de llars que rep treball de cura realitzat per persones alienes a la llar sense remuneració és inferior (23,5%), però endemés no apareix temps de cura de persones remunerades, segurament per la major falta de recursos d'aquest tipus de llars, la qual cosa remet, novament, a la idea de la càrrega de treball de les dones de llars monomarentals.

Per completar l'anàlisi, s'estudien els requeriments de temps de treball necessaris per cobrir les necessitats de la llar. Es refereix als treballs realitzats a l'interior de la llar ja siguin per persones de la llar o per persones alienes a la llar (remunerades o no remunerades) i a l'assistència a guarderies. És a dir, es tracta d'analitzar tots aquells treballs dirigits a satisfer directament les necessitats dels membres de la llar. Les dades es presenten separades segons si els treballs són remunerats o no, la qual cosa permet observar la importància de les ajudes familiars i les necessitats que la llar pot cobrir amb els seus ingressos (taula 16).⁸⁸

⁸⁸ L'única manera d'elaborar aquesta informació és combinant dades del qüestionari i del diari, la qual cosa pot presentar problemes, ja que és informació recollida per mètodes diferents. La informació del diari és temps per dia i la del qüestionari és temps setmanal. Per unificar, s'ha ponderat la informació del diari per expressar-lo com a temps setmanal.

Taula 16. Requeriments de temps mitjans socials de treball per tipus de llar (hores i minuts setmanals)

Tipus de llar	TFD total membres de la llar	Temps persones no remunerades alienes llar cura menors 10 anys	Temps cura adults	total1	Temps persones remunerades cura menors 10 anys	Temps servei domèstic	Temps guarderia	total2	total3 (total1 + total2)
parelles -65	35:14	-	0:05	35:19	-	0:27	-	0:27	35:46
parelles +65	48:01	-	1:05	49:06	-	2:13	-	2:13	51:19
parelles menor 11	60:22	5:23	0:01	65:43	2:23	3:05	14:11	19:39	85:13
parelles menor 11-17	56:08	-	0:02	56:10	-	1:15	-	1:15	57:25
parelles fills/es tots/es 18 i més	58:11	-	0:04	58:15	-	1:13	-	1:13	59:28
parella+avi/àvia	70:19	-	3:04	73:23	-	1:16	-	1:16	74:39
monoparental	20:16	0:12	-	20:28	-	2:17	-	2:17	22:45
monomarental menor 11	36:15	4:07	-	40:22	-	0:13	13:19	13:32	53:54
monomarental menor 11-17	42:04	-	-	42:04	-	0:20	-	0:20	42:24
monomarental tots 18 i més	44:19	-	-	44:19	-	1:01	-	1:01	45:20
altre tipus de llars	57:25	0:19	0:22	58:06	1:22	3:00	-	4:22	62:28
parella amb fills/es i avi/àvia	78:11	0:26	0:01	78:38	0:10	1:17	-	1:27	80:05
unipersonal -65 home	15:01	-	-	15:01	-	1:05	-	1:05	16:06
unipersonal -65 dona	25:07	-	-	25:07	-	0:20	-	0:20	25:27
unipersonal +65 home	20:20	-	0:04	20:24	-	2:07	-	2:07	22:31
unipersonal +65 dona	30:05	-	0:29	30:34	-	1:06	-	1:06	31:40

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Dels resultats destaca, en primer lloc, que el treball familiar domèstic és, amb diferència, el primer component en magnitud del temps global requerit a la llar, i el temps remunerat de treball domèstic i de cura (total 2) és una part molt petita del temps no remunerat (total 2) en tots els tipus de llars. En segon lloc, entre les llars que requereixen més temps no remunerat i més temps total (total 3), hi ha aquelles que estan formades per parella i menors d'11 anys i aquelles altres on viu una persona gran. Aquesta informació ja és un indicador del que comença a significar en temps de treball domèstic i de cura l'envelliment demogràfic de la població.

Una altra dada que destaca és la situació de les llars monomarentals amb menors d'11 anys. En apartats anteriors ja s'havia observat que el temps dedicat a treball familiar domèstic és quasi la meitat del que es dedica a aquest tipus de treball a les llars formades per una parella amb menors d'11 anys. Malgrat que en aquestes últimes llars hi ha dues persones adultes i, per tant, segurament més treball per fer, també la informació permet interpretar que les dones de llars monomarentals redueixen el seu treball a la llar com a única estratègia possible, ja que també han de participar al treball de mercat.⁸⁹ Endemés, la major falta de recursos monetaris d'aquestes dones queda reflectida en la notable diferència en temps remunerat de cura de menors en relació amb les llars de parelles amb menors (0 hores i 2 hores i 23 minuts respectivament). També crida l'atenció que el temps de cura de menors per persones alienes a la llar no remunerat sigui superior en llars formades per parelles que en llars monomarentals, quan la lògica podria indicar el contrari.⁹⁰

En el temps de guarderia només s'han considerat dos tipus de llar: les parelles amb algun menor de 3 anys i les famílies monomarentals amb algun menor de 3 anys. La resta de llars no manifesta utilitzar guarderia. En els dos casos considerats, el temps d'ús com a mitjana social és relativament petit, la qual cosa constitueix un indicador de l'escassa implicació del sector públic en aquest servei i, per tant, de la necessitat de les dones de desenvolupar altres estratègies de cura (àvies, xarxes de dones, etc.).

En relació amb el servei domèstic, no és d'estranyar que els qui més contractin siguin les parelles amb menors d'11 anys. Són parelles joves, amb necessitats de treball familiar domèstic i, actualment en molts casos, amb doble ingrés. No obstant això, crida l'atenció que el tipus de llar que, en segon lloc, disposa de servei domèstic siguin les llars monoparentals, bastant més que les monomarentals. Malgrat que la dimensió de la mostra indica cautela, aquest fet corrobora quelcom que ja s'havia comentat: els homes de llars monoparentals disposen en general de salaris més elevats que les dones en la mateixa situació, la qual cosa els permet reduir el seu propi treball a la llar i contractar més serveis. I, en qualsevol cas, la informació assenyala la diferència de gènere en la realització dels treballs que s'ha anat repetint a l'anàlisi dels temps de treball.

⁸⁹ En altres estudis en què s'han fet entrevistes en profunditat a dones de llars monomarentals, aquestes han expressat que, des que no viuen amb el marit, el seu treball familiar domèstic s'ha reduït de manera significativa, particularment, en les feines de rentar i planxar la roba (camises), preparar menjar a determinades hores, etc. (Carrasco et al., 1997)

⁹⁰ Segons els resultats d'altres investigacions realitzades a dones amb fills/es petits de tres tipus de llars diferents: formats per parelles amb fills/es, monomarentals resultat de divorcis i monomarentals per viduïtat, els primers i els últims compten amb més ajuda i solidaritat familiar i, endemés, les dones vídues compten amb més suport del sector públic que les mares divorciades.

Els resultats de les llars unipersonals s'han comentat en altres apartats: a totes les llars qualssevol que siguin les edats, elles realitzen més treball familiar domèstic (aproximadament el 70% més) i contracten menys servei domèstic (aproximadament entre el 36% i el 68% menys segons l'edat) que ells.

En definitiva, l'anàlisi dels requeriments de treball de la llar permet incidir en dos aspectes rellevants. D'una banda, en l'escassíssima participació de les institucions al treball de cura, la qual cosa és un indicador del limitat desenvolupament dels serveis públics de cura i el paper fonamental que té la família en aquest país per atendre les persones dependents; i, en segon lloc, la importància determinant que té el treball familiar domèstic per a la subsistència de les persones i el sentit enganyós que té el concepte de "salari de subsistència" en voler reflectir l'existència d'un salari que, en teoria, permet la "subsistència de la família" sense necessitat d'altres treballs, la qual cosa, com s'ha vist, no respon a la realitat.

III.6 DOBLE PRESENCIA I CONDICIONS D'OCUPACIÓ

En aquest apartat es tracta de buscar resposta a la pregunta de si la "doble presència" afecta les condicions d'ocupació de dones i homes.⁹¹ En primer lloc, s'analitzen les possibles diferències existents entre les persones amb ocupació mercantil utilitzant la variable de la *doble presència*. Aquesta variable permet distribuir la població en funció d'una doble categorització del treball (elaborada a partir del diari) –tenint en compte si no fan cap treball (Res DP), si es dediquen en exclusiva al treball mercantil (Només TM), si es dediquen en exclusiva al treball familiar domèstic (Només TFD) o si realitzen ambdós treballs (DP)– amb l'objectiu d'acotar el model de treball que segueix la població mercantil ocupada i determinar les possibles relacions existents entre certs fenòmens –com la feminització del temps parcial o la segregació ocupacional per sexe– i la manera de treballar (diferent i desigual) de dones i homes, en particular amb el fet que ells no facin pràcticament treball familiar domèstic i que, quan en fan, no tendeixin a seguir el model de participació femení. Per a això, un segon apartat se centrarà en qüestions relatives a la jornada i els horaris de treball, i un tercer apartat en el tema de la segmentació per sexe del mercat de treball.

En segon lloc, s'analitza la relació entre el règim d'ingressos de la llar i la major implicació dels homes al treball familiar domèstic. Per a això, al quart apartat es divideixen les llars segons tinguin una única font d'ingressos o dues, en funció de qui percep els ingressos (home o dona) i, per a les llars amb dos salaris, en funció de si l'ingrés femení és superior al masculí. Es tracta d'observar què succeeix quan les dones aporten ingressos a la llar i, més concretament, si augmenta la seva capacitat negociadora per aconseguir un repartiment del treball familiar domèstic més equitatiu.

⁹¹ El concepte de doble presència va ser plantejat per Balbo, 1978.



El model de treball de la població ocupada

En consonància amb allò vist als primers apartats d'aquest capítol, el model de treball dominant entre les persones ocupades és el de la doble presència, especialment per a les dones ocupades. La doble presència és també majoritària entre els homes ocupats, però recordem que aquesta variable mesura participació (i no temps de dedicació) i que és suficient a dedicar una hora setmanal a qualsevol de tots dos treballs per ser classificada com a persona ocupada. Aquest fet ens ha portat a definir una altra variable –l'anomenada doble presència corregida (DPC)– per distingir entre aquelles persones que fan 10 o més hores setmanals de treball i aquelles que no arriben a aquest mínim.⁹² En funció de la doble presència corregida, la classificació de la població resultant és: població que no fa cap treball o està subocupada (Res DPC), la dedicada en exclusiva al treball mercantil almenys a temps parcial (Només TMC), la dedicada en exclusiva al treball familiar domèstic almenys a temps parcial (Només TFD) i la que realitza ambdós treballs almenys a temps parcial (DPC).

En primer lloc, i atenent a la variable doble presència, la taula 17 mostra que l'ocupació mercantil en exclusiva és una manera de treballar molt minoritària entre les dones ocupades (7,8% de les ocupades), cosa que no és així entre els homes ocupats (el 27,6% dels homes ocupats). Aquesta classificació de la població ocupada femenina no experimenta alteracions substancials durant el cap de setmana.⁹³ Per al cas dels homes ocupats, tanmateix, la informació de l'EUT mostra que una part dels homes que de dilluns a dijous es dedicaven en exclusiva al treball mercantil, de divendres a diumenge passen a la categoria dels qui no fan res, fet que malgrat donar-se també entre les dones ocupades –en ser quantitativament poc important entre elles– no arriba a modificar el seu model de treball dominant, a saber, el model de la doble presència.

El model de treball dominant es veu amb més claredat quan utilitzem la variable doble presència d'una manera més restringida (DPC) per eliminar del còmput global de l'ocupació els qui estan subocupats (tant a la llar, com al mercat). La part inferior de la taula 17 presenta la distribució de la població ocupada –seguint aquest criteri de doble presència corregida– i permet validar la idea que la doble presència és, sobretot, femenina: al voltant del

⁹² En tot aquest apartat, ens interessa centrar-nos exclusivament en les persones ocupades al mercat segons el qüestionari de l'EUT –la qual cosa equival a la població que l'EPA defineix com a ocupada–, encara que no tinguessin una dedicació al treball mercantil durant el dia en el qual van emplenar el diari. Seguint aquest argument, el col·lectiu de persones ocupades que figuren com a "només TFD" s'ha sumat al d'aquelles persones que tenen "doble presència". Al mateix temps, convé aclarir que la informació sobre ocupació manejada en aquest apartat procedeix del diari. Tal com s'ha dit anteriorment, el diari no permet recollir amb tanta exactitud l'ocupació mercantil, ja que depèn del dia en què es va entrevistar la persona. No obstant això, com que la mostra és equilibrada, s'estaria cometent el mateix tipus d'error per a dones i homes i, per tant, en realitzar una anàlisi comparativa per sexe és d'esperar que es mantindrà la proporció d'ocupació entre ambdós.

⁹³ A diferència de les anàlisis fetes fins ara, en aquest primer apartat en què es combinava informació del diari amb dades sobre ocupació del qüestionari s'ha distingit –a partir de les submostres– entre aquelles persones entrevistades de dilluns a dijous i aquelles altres entrevistades de divendres a diumenge. A partir de llavors, no obstant això, s'ha optat per la primera d'aquestes submostres perquè és la més significativa per a l'anàlisi del mercat de treball.

73% de les dones ocupades segueixen el règim de la doble presència. D'acord amb la informació de l'EUT pot resultar sorprenent el fet que, durant el cap de setmana, augmenti la doble presència masculina (en 9,3 punts). Aquesta dada respon, no obstant això, al fet que hi ha una proporció d'homes ocupats que durant la setmana es dediquen en exclusiva al mercat. En canvi, a la submostra de divendres a diumenge "es reparteixen" entre les categories restants i, sobretot, es refereix a aquells homes ocupats que participen –també en exclusiva– en el treball familiar domèstic. El veritablement rellevant és que la gran majoria d'aquests homes considerats ocupats, segons criteris de l'EPA, deixen de treballar durant el cap de setmana (25,7%), amb la qual cosa es corrobora la idea que el temps de treball (masculí) es tendeix a intercanviar per oci.

Taula 17. Distribució de la població ocupada en funció de la doble presència (DP) i de la doble presència corregida (DPC)

	Homes	Dones
Res DP	2,6%	0,6%
Només TM	27,6%	7,8%
DP	69,8%	91,6%
Res DPC	4,7%	2,6%
Només TMC	58,6%	24,4%
DPC	36,7%	73,0%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

És més, les dades de l'enquesta permeten comprovar que, de dilluns a dijous, el nombre de dones ocupades en ambdós treballs és 1,6 vegades superior al dels homes en aquesta situació. Contràriament, les dones ocupades que fan un treball remunerat en exclusiva suposen, tan sols, un terç dels homes ocupats en exclusiva al mercat, i mostren que l'especialització en treball mercantil és una manera de treballar predominantment masculina.

Un repàs a les condicions en les quals es duu a terme el treball mercantil, en què es distingeix entre els qui tenen doble presència i els qui no la tenen, permetrà definir amb més exactitud el model de treball dominant a Catalunya i descobrir els obstacles que ha d'afrontar l'ocupació femenina.

Segmentació i doble presència

Aquest apartat busca la relació entre la segmentació per sexe de les ocupacions i el (des)igual model de treball que segueixen dones i homes. Per a això, la taula 18 classifica la població ocupada en funció del sector d'activitat (CNAE, 1993) i la taula 19 en funció del tipus d'ocupació (CNO, 1994).

El primer que s'observa a la taula 18 és que, en principi, les dones tenen menys oportunitats ocupacionals que els homes a causa de la segmentació per sexe del mercat de treball. En efecte, mentre que el 79% de les ocupacions femenines es troben concentrades en diver-

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



ses activitats dels serveis, els homes ocupats en aquest sector no arriben al 50% del total.⁹⁴ D'altra banda, s'aprecia que la major part dels serveis que ocupen dones tendeixen a estar molt feminitzats, en particular les llars que ocupen personal domèstic (99%), la sanitat i l'educació (entorn del 74%). Aquest és, de fet, un dels grans problemes causats per la segregació ocupacional per sexe, ja que, com apunten diversos estudis, les ocupacions en què les dones són la força del treball majoritària tendeixen a estar pitjor remunerades i a tenir menys possibilitats de promoció.⁹⁵

⁹⁴ *Malgrat els seriosos problemes que comporta la segmentació per sexe de l'ocupació, cal assenyalar que el fort creixement dels serveis durant aquests últims anys ha estimulat el creixement de l'ocupació femenina.*

⁹⁵ *Sobre això, vegeu els treballs d'England, 1992, i Ferber (ed.) 1998.*

Taula 18. Població ocupada per sector d'activitat i situació de doble presència corregida (DPC)

	Homes		Dones		Taxa femenització	Dones (només ppf)			Homes			Homes (Només ppm)					
	Res	Només	Res	Només		Res	Només	DPC	TMC	DPC	Res	Només	DPC	Res	Només	DPC	
Agricultura i pesca	3%	1%	0%	3%	20%	0%	0%	97%	0%	0%	100%	4%	65%	31%	11%	66%	24%
Extracció	0%	0%															
Indústria-fabricació	32%	18%	2%	25%	28%	0%	73%	0%	16%	83%	0%	2%	56%	41%	3%	49%	49%
Construcció	15%	1%	0%	33%	6%	0%	67%	0%	2%	98%	0%	7%	74%	19%	5%	69%	26%
Comerç	13%	18%	4%	24%	48%	4%	73%	2%	11%	87%	2%	4%	66%	30%	4%	59%	38%
Hostaleria	5%	9%	2%	24%	56%	2%	74%	0%	9%	91%	0%	4%	66%	31%	0%	55%	45%
Transport i comunicacions	8%	3%	15%	29%	19%	15%	55%	3%	13%	84%	3%	5%	60%	35%	1%	59%	40%
Intermediació financera	3%	3%	4%	12%	39%	4%	84%	6%	0%	94%	6%	0%	68%	32%	0%	67%	33%
Activitats immobiliàries i de lloguer:																	
serveis empreses	8%	12%	1%	31%	53%	1%	68%	1%	19%	80%	1%	5%	58%	36%	6%	50%	44%
Administració pública	5%	4%	0%	10%	36%	0%	90%	0%	11%	89%	0%	6%	45%	49%	1%	42%	56%
Educació	2%	9%	2%	26%	74%	2%	72%	1%	20%	80%	1%	11%	54%	35%	10%	58%	33%
Sanitat i assistència social	3%	10%	2%	25%	73%	2%	72%	3%	21%	76%	3%	3%	59%	38%	2%	41%	57%
Altres activitats socials; serveis personals	2%	5%	6%	29%	63%	6%	65%	0%	0%	100%	0%	7%	44%	49%	0%	49%	51%
Llars que empren servei domèstic	0%	5%	7%	9%	99%	7%	84%	8%	9%	83%	8%						
Organismes extraterritorials	0%	0%															
No informació	0%	1%			52%			57%	43%						0%	42%	58%
Total sectors	100%	100%	3%	24%	41%	3%	73%	2%	14%	84%	2%	4%	61%	35%	3%	55%	42%

Nota: els espais en blanc corresponen a percentatges molt petits perquè els resultats siguin significatius.

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Pel que fa a la relació entre segregació horitzontal i el model de treball, destaquen dues qüestions (part ombrejada de la taula 18). Primer, en tots els sectors persisteixen fortes diferències per sexe en el model de treball. En efecte, independentment del sector mercantil per al qual es treballi, les dones ocupades tendeixen a seguir el model de la doble presència molt més sovint que els homes. Segon, alguns sectors d'activitat semblen més favorables al model de treball basat en la doble presència. En particular, per a les dones, l'agricultura, la intermediació financera, l'administració pública i les llars que empren el servei domèstic presenten les taxes de doble presència més elevades. Contràriament, les activitats relacionades amb la construcció, el transport i les comunicacions, les activitats immobiliàries, de lloguer i serveis a empreses, altres activitats socials i serveis personals presenten taxes més baixes. Encara que aquests quatre últims sectors estiguin molt menys feminitzats que els anteriors, s'ha de tenir en compte que en conjunt absorbeixen un percentatge d'ocupació femenina superior als primers (21% davant del 13%).

Per la seva banda, els homes que proporcionalment més han assumit el model de la doble presència se situen en els sectors de sanitat i assistència social, en l'administració pública, en altres activitats socials i serveis personals i, finalment, en activitats immobiliàries, de lloguer i serveis a empreses. I els que més continuen treballant en exclusiva al mercat, en agricultura i pesca, construcció, comerç, hostaleria i intermediació financera. És a dir, el model de treball de dones i homes per sectors tampoc no sembla homogeni.

Per distingir amb més claredat les relacions entre segmentació i model de treball, la taula 18 limita l'anàlisi a les persones principals de les parelles amb fills/es (ppf, ppm). Tal com era d'esperar, tant les dones com els homes d'aquestes llars segueixen un model de treball basat en la doble presència d'una manera més freqüent (84% i 42%, respectivament) que quan es considera el conjunt de la població ocupada (73% i 35%).

D'una banda, per a les dones que viuen en parella, augmenta el nombre de sectors amb una doble presència superior a la mitjana de l'ocupació femenina, de manera que a l'agricultura, la intermediació financera, l'administració pública i les llars, s'ha d'afegir ara la construcció, el comerç, l'hostaleria, els transports i les comunicacions i altres activitats socials i serveis personals. No obstant això, tres dels sectors on s'empra al 32% de les dones presenten taxes de doble presència corregida inferiors a la mitjana (activitats immobiliàries, educació i sanitat).

D'altra banda, els homes que viuen en parella i semblen haver assumit menys el model de la doble presència es troben en els sectors d'agricultura i pesca, construcció, comerç, hostaleria, transports i comunicacions, sector d'intermediació financera i, finalment, educació. I, proporcionalment, els qui més estan seguint aquest model són els ocupats en hostaleria, en activitats immobiliàries i de lloguer i serveis a empreses, en administració pública, en sanitat i assistència social, i en altres activitats socials i serveis personals.

És més, per als homes que viuen en parella, els únics sectors en els quals el model de treball de la doble presència és dominant són l'administració pública, la sanitat i els serveis socials, sectors que ocupen tan sols el 10% de l'ocupació masculina. Per a les dones que viuen en parella, no obstant això, aquest model no solament és el predominant en tots els sectors d'ocupació sinó que, endemés, les taxes de doble presència corregides són supe-

riors a la mitjana en l'administració pública, els serveis socials, la construcció, el comerç, l'hostaleria i el sector financer. En definitiva, els sectors que afavoreixen la doble presència no són els mateixos per a dones i homes. En conseqüència, el gènere sembla un clar factor estructurador del mercat laboral, però també del model de treball.

És possible continuar explorant la relació entre doble presència i segmentació a partir de l'anàlisi de la segregació per sexe de les ocupacions. La taula 19 presenta la distribució de l'ocupació femenina i masculina en les diverses categories ocupacionals. La taxa de feminització mostra la sobrerrepresentació de les dones en els nivells baixos i mitjans de l'escala laboral, i evidencia les dificultats que existeixen perquè ascendeixin als llocs més alts de la jerarquia laboral (fenomen del “sostre de vidre”). Aquestes dades també il·lustren el que algunes autores han començat a denominar el fenomen del “terra enganxós”, etiqueta amb la qual s'intenta ressaltar –com un dels problemes més greus que ha d'afrontar l'ocupació femenina– la seva elevada concentració entre les ocupacions més baixes de l'escala ocupacional.

Pel que fa al model de treball, a partir de la taula es posa de manifest que les dones que ocupen les posicions mitjanes i baixes de l'escala laboral mantenen una situació de doble presència per damunt de la mitjana, mentre que les dones en ocupacions de direcció i gerència amb assalariats/des i les tècniques són les que menys s'han incorporat a aquesta pauta de treball. Per la seva banda, els homes que menys s'han incorporat al model de la doble presència són precisament els qui ocupen càrrecs directius i els qui ocupen les ocupacions de més baixa categoria laboral.

Novament sembla que la segregació ocupacional es recolza en un model de treball diferenciat per gènere. No obstant això, el fet que entre les dones que han traspassat el “sostre de vidre” –directives i gerents amb assalariats/des– sigui quasi tan habitual la doble presència com el treball mercantil en exclusiva fa pensar que el mercat imposa, al mateix temps, restriccions al model de treball: en concret, afavoreix el model de treball tradicional masculí.



Taula 19. Població ocupada per tipus d'ocupació i situació de doble presència corregida (DPC)

	Homes	Dones	Taxa feminització	Homes (Només ppm)			Dones (Només ppf)		
				Res DPC	Només TMC	DPC	Res DPC	Només TMC	DPC
Direcció-gerència assalariats/des	7%	3%	23%	2%	67%	31%	0%	49%	51%
Direcció-gerència no assalariats/des	2%	2%	36%	0%	73%	27%	0%	18%	82%
Tècnics/ques llicenciatures	7%	8%	46%	3%	57%	39%	3%	28%	69%
Tècnics/ques diplomatures	3%	8%	69%	0%	51%	49%	1%	14%	85%
Tècnics/ques professionals suport	14%	20%	51%	3%	53%	43%	4%	20%	77%
Empleats/des administratiu/iva	6%	10%	54%	0%	48%	52%	0%	6%	94%
Treb. restauració i serveis personals	3%	10%	69%	2%	58%	40%	0%	15%	85%
Protecció i seguretat	2%	1%	14%	2%	31%	67%	0%	0%	100%
Dependents/es comerços	4%	11%	67%	11%	61%	28%	1%	7%	92%
Treballadors/es qualificats	37%	12%	18%	4%	55%	42%	0%	10%	90%
Conductors/es	7%		4%	5%	59%	36%			
Treballadors/es no qualificats serveis	3%	13%	77%	0%	11%	89%	3%	7%	89%
Peons	5%	2%	21%	6%	70%	24%	0%	0%	100%
Totes les ocupacions	100%	100%	41%	3%	55%	42%	2%	14%	84%

Nota: els espais en blanc corresponen a percentatges molt petits perquè els resultats siguin significatius.
Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Anàlisi de la jornada en funció de la doble presència

Pel que fa a la parcialitat, les dades de l'EUT corroboren el que s'ha dit en altres estudis: la parcialitat és una modalitat d'ocupació bàsicament femenina (el 26% de les dones ocupades ho està a temps parcial, enfront només del 5% dels homes ocupats). De fet, de cada deu treballadors/es amb jornada parcial, vuit són dones, dada que mostra clarament la feminització que es dona en aquest tipus de treballs.

Els sectors que recorren a la contractació parcial són, pràcticament, els mateixos per a dones i homes: comerç, hostaleria, llars que empen servei domèstic, altres activitats socials i personals i educació, sectors als quals s'ha d'afegir el d'activitats immobiliàries i de serveis a empreses en el cas de l'ocupació femenina.⁹⁶ La diferència, no obstant això, és substancial, ja que mentre que en el cas dels homes en aquests es troben el 48% dels contractes parcials, en el cas de les dones aquests sectors representen el 75% dels contractes parcials femenins.

⁹⁶ Els sectors amb taxes de parcialitat masculina per damunt de la mitjana masculina són els de comerç (6%), hostaleria (8,3%), llars que empen servei domèstic (13%), altres activitats socials i personals (16%) i educació (25%). Per a les dones, les taxes més elevades són els de comerç (27%), hostaleria (27%), educació (27%), altres activitats socials i personals (27%), activitats immobiliàries i de serveis a empreses (30%), i llars que empen el servei domèstic (60%). Per altra banda, les taxes de parcialitat més elevades es troben, entre els treballadors no qualificats dels serveis, els treballadors administratius, a més dels tècnics de suport i els tècnics llicenciats en el cas dels homes i, en el de les dones, les treballadores de la restauració i serveis personals, així com les dependents de comerços.

Aquestes xifres estan suggerint que el recurs a la parcialitat ni és independent del gènere, ni del sector, ni de l'ocupació que es du a terme. Dones i homes s'ocupen –amb modalitats de contracte diferents– per treballar en diverses activitats i efectuar tasques diferenciades.

Podem fer una mica més de llum sobre el fenomen de la feminització de la parcialitat a partir de la variable de la doble presència. Tal com mostra la taula 20, els homes amb les taxes de parcialitat més elevades (11%) són els que –segons el criteri de doble presència corregida– no fan cap treball. Per a les dones, són les ocupades en règim de “Només TMC” les qui presenten taxes de parcialitat molt per sota de la mitjana (12%), mentre que les ocupades en règim de doble presència corregida s'hi situen per damunt (30%).

De fet, s'observa que les dones que es dediquen en exclusiva al treball mercantil (la qual cosa només és característic d'una ocupada entre cada quatre) tenen proporcionalment més contractes a temps complet que les ocupades en règim de doble presència corregida. Aquest fet concorda amb la idea que la jornada parcial facilita la compaginació de les tasques mercantils i les domèstiques.

Ara bé, el fet que la situació anterior –més temps complet entre la població “Només TMC”– no es dona entre els homes ocupats està suggerint que aquesta modalitat de contracte no sempre estimula la “famosa” conciliació de la vida laboral i familiar. És més, entre els homes, la taxa de parcialitat més elevada es troba en el col·lectiu “Res DPC”, dada que corrobora l'escassa integració masculina en el treball familiar domèstic i que insinua que aquesta jornada té més relació amb el sector de l'ocupació que amb la compaginació de treballs. La parcialitat es presenta, de fet, més com una opció d'ocupació –que permet la reincorporació al mercat laboral de dones amb nivell d'estudis baix, una vegada que les seves filles i fills comencen l'escola primària (6 anys)– que com una fórmula per compatibilitzar treballs i temps.⁹⁷ “Acceptar aquesta situació com a positiva per a les dones és acceptar una segregació femenina permanent” (Carrasco i Mayordomo, 1999:151).

Taula 20. Població ocupada en funció de la seva situació respecte a la doble presència corregida i de la seva jornada mercantil

		Població ocupada			Taxa de parcialitat
		Total	Jornada Completa	Jornada Parcial	
Homes	Res DPC	5%	4%	11%	11%
	Només TMC	59%	59%	51%	4%
	DPC	37%	37%	38%	5%
	Total	100%	100%	100%	5%
Dones	Res DPC	3%	3%	2%	24%
	Només TMC	24%	29%	12%	12%
	DPC	73%	78%	86%	30%
	Total	100%	100%	100%	26%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

⁹⁷ Sobre la implantació de la jornada a temps parcial a Espanya, vegeu CES, 1996.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



L'anàlisi de la parcialitat en funció de la doble presència corregida i del tipus de llar permet afinar més aquestes hipòtesis. La taula 21 recull la incidència de la jornada parcial entre les dones i els homes que viuen en parella (amb fills i filles) i a les llars monoparentals/monomarentals –se centra exclusivament en el treball desenvolupat per les persones principals d'aquestes llars–, ja que aquestes dues estructures familiars resulten clau a l'hora d'aclarir les relacions existents entre la feminització del temps parcial i el model de treball que segueixen les dones i els homes.

El primer que crida l'atenció d'aquestes dades és que, pel que fa a la situació en què es considerava tota la població ocupada (part inferior taula 17), tant el percentatge de persones principals de la llar (homes i dones) que no fan res com el percentatge de les persones que es dediquen en exclusiva al mercat disminueix, mentre que el percentatge de persones principals ocupades amb doble presència augmenta.

Taula 21. Població ocupada i ocupada a temps parcial que viu en parelles amb fills/es i llars monomarentals o monoparentals, en funció de la seva situació doble presència corregida

		Població ocupada		Taxa de parcialitat
		Total	Jornada parcial	
Homes (només ppm)	Res DPC	3%	0%	0%
	Només TMC	49%	46%	3%
	DPC	48%	54%	3%
	Total	100%	100%	3%
Dones (només ppf)	Res DPC	1%	0%	0%
	Només TMC	7%	4%	14%
	DPC	91%	96%	31%
	Total	100%	100%	30%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En principi, aquestes dades estan suggerint que el canvi en el model de treball té a veure amb el tipus de llar on es viu ja que, efectivament, la doble presència tendeix a ser més elevada entre les parelles amb fills/es que entre el conjunt de la població ocupada, tendències que són encara més clares quan es considera només la població ocupada a temps parcial.

Ara bé, aquesta situació no és neutral. D'una banda, les dones considerades la persona principal de la parella o de la llar monomarental presenten taxes de parcialitat molt més altes que les dels homes amb el mateix rol. D'altra banda, quan es compara el que succeeix amb la jornada parcial respecte del total de la població ocupada, no s'observen canvis substancials en el model de treball de les dones: les que treballen a temps parcial durant la setmana –de la mateixa manera que el total d'ocupades– ho fan majoritàriament en règim de doble presència (96% i 91%, respectivament); en canvi, entre els homes que viuen en parella, la proporció dels qui treballen en règim de doble presència augmenta quan considerem la jornada parcial.

En conjunt, l'anàlisi de la doble presència en aquests col·lectius –precisament els qui poden arribar a tenir problemes de compaginació de temps i horaris més aguts– indica que hi ha marcades diferències en la manera en què dones i homes usen els contractes a temps parcial, i reforça la idea que el model de treball difereix per gènere. En efecte, la contractació parcial femenina no altera els seus vincles amb el treball familiar domèstic respecte a quan estan contractades a temps complet. En canvi, als homes –encara que la modalitat de contractació a temps parcial sigui realment molt minoritària– els porta a augmentar la seva participació en el treball familiar domèstic. Es podria dir, per tant, que com a mètode per repartir tot el treball és molt més efectiu oferir contractes a temps parcial als homes, perquè això sí que els indueix a “conciliar”. En definitiva, plantejar una política per incentivar el treball de cura de les dones –però no el dels homes– significa perpetuar les tradicionals relacions de gènere jeràrquiques.

Horaris de treball mercantil i conflictes de temps

Habitualment, l'anàlisi dels horaris de treball mercantil es planteja en relació amb les condicions d'ocupació de la població ocupada. En aquest apartat, no obstant això, l'estudi dels horaris mercantils –a partir de l'horari mercantil setmanal de l'EUT– es proposa amb l'objectiu fonamental de visualitzar les dificultats per conciliar els temps de treball familiar domèstic i els d'ocupació i poder així il·lustrar la qüestió de fins a quin punt el temps de treball mercantil domina sobre qualsevol altre temps de treball i vida. Per a això, després d'un breu repàs a la qüestió de la flexibilitat horària, s'exploren aquells horaris que es poden considerar com a incompatibles o, almenys, en conflicte amb altres temps de vida i, molt en particular, amb els temps de cura. En concret, s'analitza la situació d'aquelles persones que tenen una jornada de treball mercantil que inclou dissabtes i/o diumenges a partir de diferents variables que informen sobre el cicle vital de les persones i mostren situacions crítiques respecte a la compatibilitat/incompatibilitat d'horaris (familiars i mercantils). Així mateix, s'investiga l'hora de sortida de la feina durant els dies laborables amb la finalitat d'aproximarnos a les restriccions que imposa el temps de treball mercantil.⁹⁸ Una qüestió rellevant per a l'estudi de les condicions d'ocupació és saber si el treballador o treballadora disposa d'un horari flexible, una possibilitat minoritària per a ambdós sexes (al voltant del 21%). Aquesta informació no serveix de gaire si no es completa amb dades respecte a qui té el control sobre l'horari de treball i qui imposa la flexibilitat: si l'empresa o els/les treballadors/es.⁹⁹ Lamentablement, encara que l'EUT ofereix una gran varietat i riquesa pel que fa als horaris de treball i de vida, no permet recollir aquests aspectes. Tampoc aquells altres relatius a la temporalitat de la contractació que, se suposa, afectaran directament la capacitat negociadora dels treballadors/es i, per tant, la seva capacitat d'incidir sobre la flexibilitat del seu horari laboral.

⁹⁸ Per a això s'ha agrupat els horaris de sortida de la feina en un dia laborable tenint en compte els horaris que poden restringir en treball de cura: sortida de 13 a 15 hores, de 17 a 19 hores, de 20 a 22 hores, i resta d'horaris de sortida. S'ha pres bàsicament com a criteri d'aquestes franges horàries els horaris escolars.

⁹⁹ Pel que fa a això, les dades proporcionades pel Mòdul de relacions laborals especials i de condicions i horaris de treball de l'EPA, 2001, indiquen que, per a totes les edats, el percentatge d'homes que decideixen sobre el mètode i l'horari de treball respecte del total d'ocupats homes és comparativament més nombros que el de dones en aquesta mateixa situació.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Encara que tots aquests problemes limiten enormement l'abast de la informació sobre flexibilitat, de totes maneres es poden observar algunes tendències. D'una banda, l'anàlisi sectorial mostra que les treballadores que van respondre tenir una flexibilitat superior a la mitjana, es trobaven ocupades, sobretot en el sector de la construcció (27%), educació (25%), les AAPP (37%) i el servei domèstic (38%).

Per als treballadors homes, la major flexibilitat estava relacionada amb l'hostaleria (25%), els transports (24%), el sector financer (35%), activitats immobiliàries i serveis a empreses (36%), sanitat (25%) i altres activitats socials i personals (25%) i les AAPP (25%). S'ha de tenir present que a cadascun d'aquests sectors es donen situacions ben diferents pel que fa a salaris i condicions de treball i, evidentment, al poder de negociació dels treballadors/es per decidir, entre altres coses, sobre el seu horari de treball.

Aquesta primera exploració constata que les AAPP –sector que compta amb relativament bones condicions de treball i que, tal com hem vist, té un percentatge elevat de treballadors/es en règim de doble presència– permeten un elevat grau de flexibilitat horària, més a les dones que als homes (37% enfront del 25%). Ambdós fets –doble presència i flexibilitat d'horaris– podrien estar relacionats, i suggeririen que el sector públic afavoreix el model de treball femení, encara que sense la informació a la qual ens referíem abans no és possible comprovar-ho.

Una altra qüestió que apunten les dades en relació amb la flexibilitat és que en la majoria d'ocupacions les dones tenen un horari flexible similar al de la mitjana de les ocupades o per sota d'elles: l'excepció són les qui estan a llocs de direcció i gerència i, a distància, les tècniques amb llicenciatures i les professionals de suport. Per als homes, el ventall d'ocupacions amb flexibilitat s'amplia sobretot en les categories ocupacionals altes, concretament, entre els directius, els tècnics mitjans i alts i, en menor quantitat, entre els ocupats administratius i els treballadors de la restauració i els serveis. En definitiva, seria molt important conèixer la naturalesa de la flexibilitat perquè pot estar molt relacionada amb la doble segmentació del mercat de treball, per classe i gènere.

Els caps de setmana

Pel que fa a l'ocupació en caps de setmana, en primer lloc s'observa que les dones treballen els dissabtes, lleugerament més que els homes: el 28% de les dones ocupades treballen algun dissabte enfront del 24% dels homes. Aquesta pauta es manté els diumenges, si bé les diferències per sexe es redueixen encara més (13% per a les dones, 12% per als homes) (taula 22). A l'hora d'interpretar aquesta informació no s'ha de perdre de vista l'existència de segregació ocupacional, ja que treballar en dissabte i/o diumenge estarà molt condicionat pel sector d'activitat al qual es pertany. Així doncs, les estratègies de "conciliació" que poden arribar a desenvolupar-se es veuran molt marcades per la segmentació del mercat, així com per l'etapa del cicle vital en què se situen les persones.

En relació amb l'última d'aquestes qüestions –la segregació–, els sectors que tenen un percentatge important de la seva plantilla treballant durant el cap de setmana són l'agricultura,

el comerç, l'hostaleria, la sanitat i altres activitats socials, endemés de l'administració pública en el cas dels homes. Al mateix temps, les professions que tenen un percentatge d'ocupació el cap de setmana per damunt de la mitjana són, per als homes, les de directius/ves, treballadors de restauració i serveis personals, treballadors de seguretat, dependents de comerç, peons i treballadors no qualificats dels serveis; per a les dones les categories es repeteixen excepte pel fet que pràcticament no hi ha treballadores dones que treballin el cap de setmana dins dels cossos de protecció i seguretat.

Pel que fa al cicle vital, l'anàlisi per l'edat marca, de fet, diferències molt significatives entre les ocupades (taula 22): entre les més joves –de 16 a 24 anys– el 43% treballa els dissabtes, percentatge que descendeix abruptament per als grups d'edat següents fins a assolir un mínim entre les dones d'edats compreses entre 35 i 39 anys (del 22%), i augmenta a partir de llavors a mesura que ho fa l'edat de les ocupades. Per als homes, no obstant això, l'ocupació en dissabtes afecta sobretot els ocupats de més de 60 anys i, en menor mesura, els molt joves i els homes d'edats entre 35 i 39 anys, l'únic grup d'edat en el qual el percentatge d'homes ocupats en dissabte supera el de dones. Quant als diumenges i deixant de banda la diferència de magnitud, s'ha d'especificar que, de la mateixa manera que els dissabtes, el nombre de dones ocupades durant el diumenge, de 24 anys o més, cau de manera pronunciada.

Taula 22. Població ocupada que treballa algun dissabte o diumenge, en funció de l'edat

	Homes		Dones	
	Treballa dissabtes	Treballa diumenges	Treballa dissabtes	Treballa diumenges
Total	24%	12%	28%	13%
De 16-24	26%	9%	42%	24%
De 25-29	25%	11%	29%	10%
De 30-34	22%	10%	24%	11%
De 35-39	25%	12%	22%	9%
De 40-49	22%	11%	25%	13%
De 50-59	22%	15%	29%	14%
De 60-64	29%	16%	26%	13%
De 65-74	30%	33%	39%	0%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En segon lloc i pel que fa a la relació entre treballar al mercat el cap de setmana i la presència de fills i filles a la llar, els resultats es presenten a la taula 23. La taula suggereix que treballar al mercat durant el cap de setmana està relacionat amb la presència de menors a la llar, però també amb el gènere.

En efecte, el més habitual és que tant homes com dones treballin més al mercat els caps de setmana quan no hi ha menors a la llar. Ara bé, aquesta situació només es veu afectada per l'edat dels menors en el cas de les dones, ja que elles semblen mostrar un comportament més d'acord amb les necessitats de cura, i disminueix la seva ocupació durant els caps de setmana quan els seus fills i filles són més petits.



Taula 23. Població ocupada mercantil que treballa el cap de setmana, en funció de l'edat dels menors

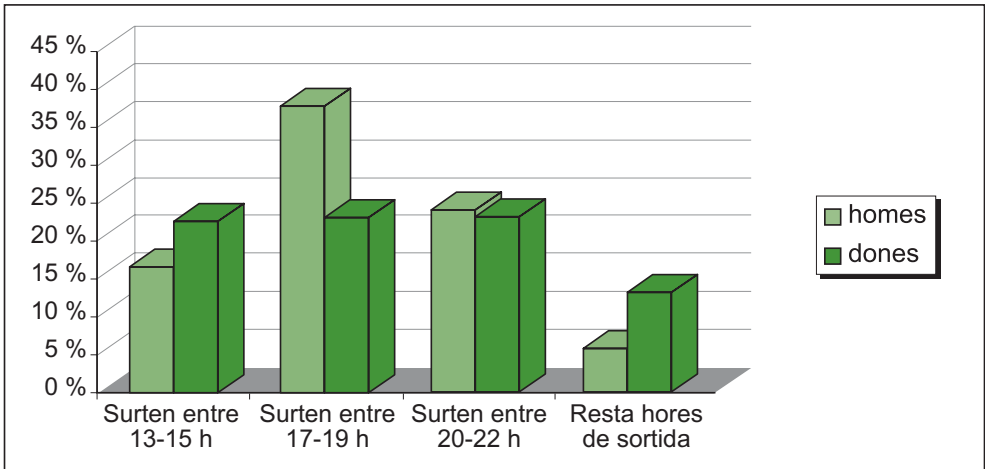
		Treball en dissabte		Treball en diumenge	
		Taxa ocupació	Distribució	Taxa ocupació	Distribució
Homes	Menor de 3	27%	12,2%	9,4%	8,7%
	Menor entre 3-10	25%	17,9%	12,4%	18,3%
	Menor entre 11-18	25,5%	16,3%	13,3%	17,4%
	No menor	22,3%	53,6%	11,3%	55,6%
	Total	24%	100%	12%	100%
Dones	Menor de 3	18,1%	6,6%	7,8%	6,3%
	Menor entre 3-10	25,7%	15,1%	10,7%	13,8%
	Menor entre 11-18	32,7%	18,2%	16,5%	20,2%
	No menor	30%	60,1%	13,5%	59,8%
	Total	28,4%	100%	13%	100%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

Horaris de sortida

Juntament amb el treball en dissabtes i diumenges, una de les qüestions de més interès és analitzar l'hora de sortida d'un dia laborable per poder aproximar-nos a les restriccions que imposa el treball mercantil i a les estratègies de compatibilització (gràfic 11).

El primer que s'observa és que els homes surten de la seva ocupació majoritàriament entre les 17 i les 19 h (42 h). El segon, que el percentatge de dones ocupades es distribueix quasi per igual entre els diversos horaris de sortida. El tercer, que el percentatge de dones que surt entre les 13 i les 15 h (27%) és superior al dels homes (19%). Aquestes proporcions s'inverteixen entre les persones ocupades que surten entre 17 i 19 h: 28% de les dones enfront del 42% dels homes. Finalment, entre les persones que surten els dies laborables entre les 20 i les 22 hores no existeixen diferències significatives entre dones i homes (28% i 29%, respectivament).

Gràfic 11. Distribució de la població ocupada en funció del seu horari de sortida

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

És important destacar que els horaris de sortida reflecteixen situacions molt diferents en funció del sector d'activitat i el tipus d'ocupació, amb la qual cosa la segregació de les ocupacions condicionarà en certa manera la diversitat d'horaris de cada gènere. Així, entre dones i homes, les persones que surten més tard de treballar –de 20 a 22 hores– són les dependents de comerç, seguides dels/les directius/ves, els/les tècnics alts, els/les treballadors/es de protecció i seguretat i els/les conductors/es. Els resultats mostren com gairebé la meitat de dones ocupades en la direcció –gerència amb assalariats o sense –, de la mateixa manera que els homes, tenen com a horaris de sortida entre les 20 i les 22 hores; mostren, doncs, que és un tipus d'ocupació amb uns horaris realment incompatibles amb el treball de cura.

Sortir de les 13 a les 15 hores es dona amb més freqüència entre les ocupades de les administracions públiques, educació i sanitat (el 35% de les ocupades d'aquests sectors). A les ocupacions de tècnics/ques llicenciats/des s'aprecien diferències significatives per sexe: el 33% d'aquestes enfront del 16,4% d'ells surten entre les 13 i les 15 hores. Però aquestes diferències de gènere no solament s'observen a les ocupacions més tècniques. També es donen entre els/les treballadors/es qualificats/des del sector industrial: el 36% d'elles enfront del 18% d'ells surten entre les 13 i les 15 hores.

Per la seva banda, l'hostaleria es caracteritza per tenir una gran dispersió en els seus horaris de sortida (la qual cosa pot suposar un problema per compatibilitzar aquest treball amb el treball de cura). El tipus d'ocupació més crític en relació amb la sortida en horaris (de 20 a 22 hores) és, juntament amb les ocupacions de direcció i gerència ja assenyalades, el de dependents de comerç, en què el 58,2% d'elles surten a aquestes hores, enfront del 67,8% dels homes del mateix tipus d'ocupació.

La diferència clau entre aquestes últimes ocupacions és la possibilitat de tenir, o no, horari flexible. Les tècniques amb llicenciatura, juntament amb les directives –gerents– són les que

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



posseeixen més flexibilitat en els seus horaris (el 35,1% i el 57,8%, respectivament) per davant de les dependents de comerç i les treballadores qualificades del sector industrial, en què tan sols el 18% i 12,3% declaren flexibilitat en les seves ocupacions. En aquestes dues últimes ocupacions l'estratègia adoptada, desitjada o no, però l'única per poder compatibilitzar els horaris dels treballs és la parcialitat: el 32,4% de les dependents de comerç tenen jornada parcial i, juntament amb gairebé la meitat de les treballadores no qualificades dels serveis (amb el 48,6%), són aquelles ocupacions amb més percentatge de parcialitat. Aquests percentatges són molt diferents dels que registren els seus companys masculins: l'1,6% dels dependents de comerç i el 13,6% dels treballadors no qualificats dels serveis tenen jornada parcial.

Com recull la taula 24, la presència de menors a la llar marca les diferències notables entre el comportament de dones i homes. En el cas dels homes, la presència de menors a la llar no suposa cap tipus de restricció a l'hora de sortida. Contràriament, els homes ocupats que viuen en llars amb menors són els qui comparativament surten més tard de la feina (el 34% dels homes amb menors de 3 anys, entre les 20 i les 22 hores).

Taula 24. Població ocupada en funció del seu horari de sortida durant un dia laborable i de la presència de menors

		Total	Menor de 3 anys	Menor de 3 a 10 anys	Menor d'11 a 18	Sense menors
Homes	Surten entre 13-15 h	19%	18%	21%	18%	18%
	Surten entre 17-19 h	42%	38%	41%	47%	42%
	Surten entre 20-22 h	29%	34%	30%	23%	29%
	Resta hores de sortida	10%	10%	7%	11%	11%
Dones	Surten entre 13-15 h	27%	46%	32%	28%	22%
	Surten entre 17-19 h	28%	25%	25%	27%	30%
	Surten entre 20-22 h	28%	11%	22%	28%	33%
	Resta hores de sortida	17%	18%	20%	17%	16%

Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

En canvi, per a les dones, s'observa que la presència de menors altera els horaris de sortida: el 46% de les dones amb menors de 3 anys té com a horari de sortida entre les 13 i les 15 hores. El percentatge de dones amb aquest horari de sortida va disminuint en passar a altres situacions familiars que impliquin menys treball de cura: des del 32% de les que tenen menors de 3 a 10 anys fins al 22% entre aquelles dones que no en tenen. La situació més problemàtica és la del col·lectiu de dones ocupades que, tot i que tenen menors de menys de 3 anys, els seus horaris laborables són difícilment compatibles amb la seva situació: el 25% que surt entre les 17-19 hores i l'11% que surt entre les 20 i les 22 hores. Segurament perquè no poden establir cap altre tipus d'estratègia possible. Per últim, cal assenyalar que, a les llars sense menors, el percentatge de dones que surt més tard –de 20 a 22 h– és superior al dels homes (33% i 29%, respectivament).

La primera idea que convé destacar és que les dones, sempre que el sector ho permeti, segueixen una pauta de sortida en els dies laborables molt més d'acord amb el cycle vital i el treball de cura. En aquest sentit, no és desenraonat afirmar que els homes no solament no segueixen uns horaris de sortida laborals més d'acord amb el seu cycle vital, sinó que accentuen la seva presència intensiva al mercat.

Règim d'ingressos i temps de treball familiar domèstic

En general, el distanciament d'una societat respecte al model home proveïdor d'ingressos/dona mestressa de casa (*male breadwinner model*) –i la seva suposada major igualtat entre dones i homes– sol calibrar-se a través del nivell d'ocupació femenina i del volum de llars en les quals hi ha dos preceptors/es d'ingressos (*dual breadwinner model*). Com que l'ocupació mercantil femenina a Catalunya és elevada, és d'esperar que també ho sigui el nombre de llars amb dos preceptors d'ingressos. Les dades de l'EUT apunten en aquesta direcció i mostren que, de fet, hi ha més llars amb dos sous que amb un (27,1% enfront del 26,7%).

Aquestes xifres han de llegir-se amb cautela. En primer lloc, no s'ha d'oblidar que les qüestions relatives als ingressos solen tenir una taxa elevada de no resposta. En segon lloc, cal tenir present que l'EUT només recull els ingressos salarials de les persones ocupades al mercat (en concret, ingressos del treball principal) i, consegüentment, deixa fora totes aquelles llars on no hi ha persones mercantilment ocupades o on els ingressos no provenen directament del treball remunerat. Endemés, quan es classifiquen les llars de dos sous –en funció de si els ingressos que aporta la dona eren superiors, menors o iguals als que proporciona l'home de la mateixa llar–, el que s'està comparant són intervals d'ingressos, perquè aquesta és la informació que proporciona l'enquesta. D'aquesta manera, pot ser que estiguem considerant llars amb el mateix ingrés quan, en realitat, un de dos preceptors se situa a la part més alta de l'interval i l'altra a la més baixa. També, s'ha de tenir en compte que aquesta primera classificació no distingeix les llars per nivells de renda, amb la qual cosa podem obtenir com a resultat que s'està assolint una "igualtat" entre ambdós preceptors, malgrat que les llars més igualitàries se situin als nivells d'ingressos més baixos. Es tractaria, per tant, d'una igualtat a la baixa.

Tenint en compte totes aquestes precisions, sembla important determinar quines són les llars sense ingressos salarials (46,3% del total), quines són les de doble ingrés (27,1%) i quines les d'únic ingrés (26,7%) per poder oferir una interpretació dels resultats més ajustada. Bàsicament, les llars que, o bé manquen d'ingressos salarials, o bé d'informació respecte a això són les unipersonals, les parelles que conviuen amb avis/àvies, les parelles de més de 65 anys (el 85% d'elles cau a la categoria de sense ingressos), les parelles amb fills/es de més de 18 anys (el 36% d'elles) i altres llars. És a dir, majoritàriament són llars de gent gran i amb fills/es més grans de 10 anys.

Quant a les llars que ingressen dos sous, es corresponen principalment amb parelles de menys de 65 anys i parelles amb fills/es. La informació disponible a l'EUT indica que, endemés, a les llars on els nens i nenes són més petits és on el règim de doble ingrés és més

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?

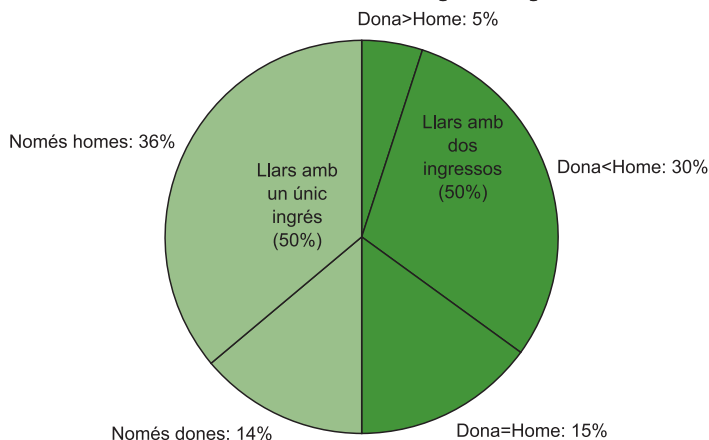


freqüent. De fet, a les llars amb fills i filles menors de 18 anys, tenir dos sous és fins i tot més freqüent que tenir-ne un, situació que sens dubte reflecteix la forta vinculació de les dones de les generacions més joves al mercat de treball.

A partir d'aquí, el gràfic 12 presenta una primera classificació de les llars que sí tenen rendes procedents del treball remunerat (principal) –per tant, s'extreuen les llars sense ingressos– en funció de si els ingressos provenen d'un únic preceptor/a o de dos preceptors/es. El primer que s'observa és que, proporcionalment, el règim dual en el qual hi ha dos preceptors/es– és idèntic al model amb un únic preceptor/a (50% cadascú).

Tal com es veu al gràfic 12, en la gran majoria d'aquestes llars els homes guanyen més diners que les dones. Efectivament, al 59% de les llars amb dos preceptors/es l'ingrés monetari que aporten els homes és superior al de les dones i, a les llars amb un únic preceptor/a, aquest sol ser habitualment un home (72%). Aquestes dades convé no perdre-les de vista, ja que si el poder relatiu d'una persona dins de la llar pot millorar quan s'aporten ingressos, la capacitat negociadora també depèn –en especial per a les parelles–, tant del diferencial d'ingressos entre els membres de la parella, com del valor absolut de les aportacions de cadascun d'ells.

Gràfic 12. Distribució de les llars en funció del règim d'ingressos



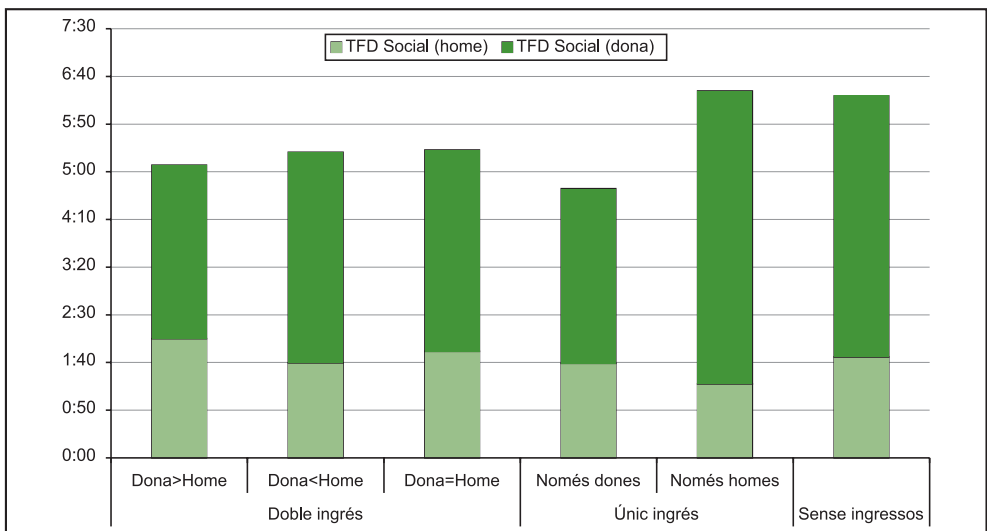
Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

La hipòtesi que s'hauria d'avaluar podria plantejar-se en els termes següents: quan les dones contribueixen amb les seves rendes (laborals) a l'economia familiar, guanyen capacitat de negociació per influir sobre el repartiment del treball familiar domèstic? Concretament, el que interessa és veure la relació entre el règim d'ingressos i el poder de les dones per alterar el temps que els diversos components dediquen al treball familiar domèstic, en particular, la ràtio del temps dedicat a aquest treball per dones i homes.

Per a això el gràfic següent recull la variació en el temps de treball familiar domèstic a les llars, i parteix de la classificació anterior respecte al règim d'ingressos (gràfic 13).

El primer fet destacable és que les llars sense ingressos, o aquelles on només hi ha un ingrés i l'aporta l'home, són les que dediquen més hores al treball familiar domèstic –més de 6 hores diàries com a mitjana social–, probablement per compensar (i/o completar) la reducció del benestar causada per la falta de recursos procedents del treball mercantil. No obstant això, les dones són les qui aporten la major part d'aquest temps de treball: del temps dedicat al treball familiar a les llars sense ingressos, el 72% és aportat per les dones, xifra que puja fins al 80% a les llars amb únic ingrés masculí. Això estaria suggerint que la relació entre ingressos i treball familiar està fortament mediatitzada per relacions de gènere. De fet, com vam veure en parlar de l'estructura de la llar, tant entre les llars amb un únic preceptor home com en què no disposen de rendes del treball, el nombre de parelles menors de 65 anys resulta quantitativament significatiu. Difícilment, per tant, es pot associar aquestes llars amb comportaments laborals més tradicionals i, segons sembla, el model tradicional encara segueix tenint certa vigència entre les noves generacions, fins i tot quan l'home no hi aporta ingressos.

Gràfic 13. Temps social dedicat al treball familiar domèstic per les persones, en funció del règim d'ingressos (hores/dia)



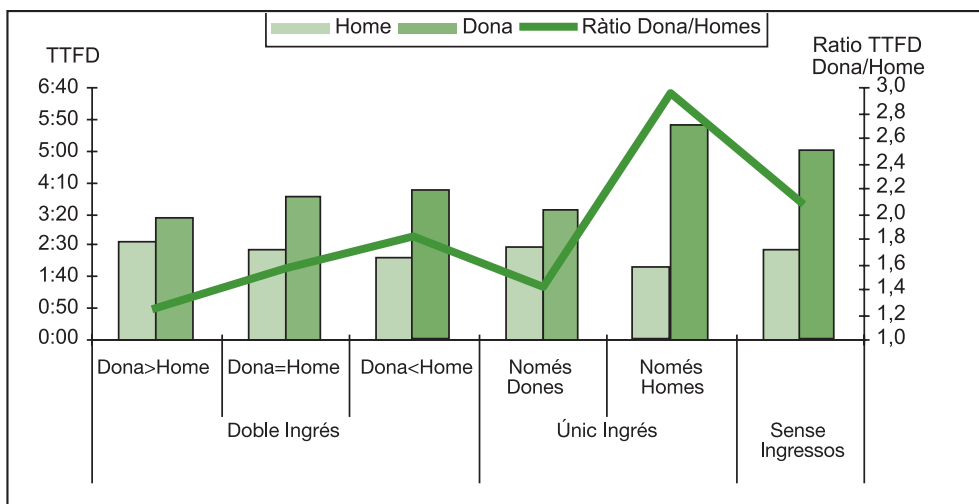
Font: elaboració pròpia a partir de l'EUT, 2002/2003.

El gràfic anterior també reflecteix clarament, com es redueix el temps dedicat al treball familiar domèstic per a la llar (en conjunt) quan les dones aporten els mateixos ingressos, bàsicament, perquè elles redueixen el seu temps de treball familiar domèstic més del que l'augmenten els homes. El cas més extrem –el de temps mínim de dedicació al treball familiar domèstic per a la llar– es troba a les llars en què elles són les úniques proveïdores d'ingressos.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Segons dades de l'EUT, les llars en què l'única proveïdora d'ingressos és dona es corresponen amb llars moromarentals (aproximadament, el 25 %) i parelles (el 75 % restant).



Gràfic 14. Temps dedicat al treball familiar domèstic, per participant, en funció del règim d'ingressos (hores/dia)



Font: elaboració pròpia a partir de l' EUT, 2002/2003.

Per aprofundir més en aquesta anàlisi, la gràfica 14 presenta el temps dedicat al treball familiar domèstic per participant en llars constituïdes per parelles amb o sense fills/es. Novament, s'observa que el temps de treball domèstic femení és superior al masculí per a tots els règims i que, curiosament, el diferencial entre el temps dedicat pels homes i el dedicat per les dones assoleix el seu nivell mínim a les llars en què els ingressos que aporten les dones són superiors als que aporten els homes. Aquesta situació reflecteix que, quan les dones treballen al mercat, tendeixen a reduir el seu temps de treball familiar domèstic més del que l'augmenten els homes.

Les dades suggereixen que aquesta reducció en el temps de treball familiar domèstic no depèn solament del fet que les dones estiguin ocupades al mercat. Sembla tan important comptar amb rendes suficients –que permetin substituir una part del treball familiar domèstic per béns domèstics adquirits al mercat– com el poder de negociació de les dones per fer que els homes assumeixin la seva quota de treball familiar domèstic. En aquest sentit, s'observa que el diferencial de treball familiar domèstic dones/homes es redueix quan les dones contribueixen amb el seu sou a l'economia familiar, especialment en aquelles situacions en què són les úniques proveïdores d'ingressos o els seus ingressos són superiors als de la seva parella.

Ara bé, fins i tot amb aquests dos règims d'ingressos –en els quals, suposadament, les dones tindran més capacitat negociadora per involucrar els seus companys en el treball familiar domèstic– el diferencial dona/home persisteix, i s'aconsegueix un mínim quan la dona guanya més que l'home. En suma, les dades estan suggerint que el poder patriarcal no es veu qüestionat pel fet que les dones facin treball (mercantil) o aportin un salari: ni tan sols quan els ingressos d'elles són superiors als d'ells el temps dedicat al treball familiar domèstic és equitatiu.

Òbviament, per interpretar aquests resultats d'una manera més ajustada i comprovar les hipòtesis sobre la capacitat negociadora de les dones, és preferible elaborar una classificació dels règims d'ingressos en funció del nivell de renda. Com que una anàlisi d'aquest tipus excedeix l'àmbit d'aquest treball, a continuació es presenta només una exploració preliminar de la qüestió. Aquest mètode, encara que en rigor no valida la nostra hipòtesi, serveix per determinar algunes regularitats empíriques i intuir quines línies d'actuació podrien servir per enfortir la capacitat de negociació femenina i quines altres dificulten els canvis en les actuals relacions de gènere.

La informació de l'EUT respecte a això indica que les llars amb un únic perceptor femení tendeixen a situar-se, sobretot, en nivells de renda baixos (62%) i mitjans baixos (34%). Per la seva banda, les llars que tenen com a únic preceptor un home s'agrupen entorn de nivells de renda mitjans baixos (21%) i mitjans (58%) i en nivells de renda alta (15%). Quant a les llars amb dos preceptors, quan ambdós membres aporten el mateix, els nivells salarials individuals tendeixen a situar-se als nivells mitjans baixos (54%) i mitjans (25%). Quan l'home guanya més que la dona, els salaris se situen, principalment, en nivells baixos i mitjans baixos. I, per últim, en els casos en què el salari de la dona és superior al de l'home, aquestes es concentren, bàsicament, en nivells mitjans i alts. No obstant això, en aquests dos/tres últims casos i amb vista a comprovar la nostra hipòtesi, el que interessa conèixer –més que a nivell de renda– és en quin tram se situen els ingressos de les dones respecte als de les seves parelles.

A partir d'aquesta informació sobre nivells de renda, hem de matisar el que hem dit anteriorment pel que fa a les llars en les quals el diferencial de treball familiar domèstic es redueix al màxim, és a dir, aquelles llars amb dos preceptors en què els ingressos laborals de la dona superen els de l'home. Efectivament, tal com mostra el gràfic 14, el menor diferencial de treball familiar domèstic en aquestes llars és degut tant a l'augment de la dedicació d'aquests homes en l'activitat familiar domèstica, com a la reducció d'aquestes dones en la seva dedicació a aquesta activitat. Donat que el temps que deixen de dedicar les dones al treball familiar domèstic no es veu compensat per la major dedicació dels seus companys homes a aquest treball, podem suposar que aquestes dones –amb una elevada capacitat adquisitiva– cobreixen les seves necessitats de cura recorrent al personal domèstic remunerat. Sembla que la relació positiva entre el poder de les dones –per “convèncer” els seus companys que facin més treball familiar domèstic– i el seu nivell de renda no fa desaparèixer les asimetries de gènere quant a la dedicació al treball familiar domèstic.



IV. ÍNDEXS I INDICADORS DE TREBALL

En aquest capítol, es proposa i es calcula un conjunt d'índexs i indicadors¹⁰¹ a partir de la informació sobre el treball de dones i homes del capítol anterior. La idea és comptar amb una informació condensada (en un sol número), que sigui de lectura ràpida, de fàcil seguiment i que permeti fer comparacions tant temporals com espacials.

Els índexs i indicadors que s'ofereixen no són els habituals en els estudis del treball. Precisament per la identificació que es fa de treball amb ocupació, els indicadors de treball tradicionalment utilitzats només es refereixen al treball mercantil. Això ens porta a recordar que les mesures estadístiques són convencions i depenen de l'enfocament analític i el marc conceptual utilitzat. En el nostre cas, la perspectiva analítica utilitzada tradicionalment per a l'estudi del treball ha invisibilitzat tota activitat que no passés pel mercat i, consegüentment, els indicadors només han donat compte del treball remunerat. Per tant, quan s'elaboren indicadors de treball (ocupació) per a les dones, se les està "mesurant" des d'un referent masculí (el treball mercantil), és a dir, no s'està analitzant les dones des d'elles mateixes, de tota l'activitat que realitzen, sinó que s'està mesurant fins a quin punt les dones s'estan integrant en el món masculí.

La idea d'elaborar nous indicadors està aleshores en la base de recuperar el món invisible, no d'agregar-lo sinó d'integrar-lo, de captar tota l'activitat que fan les persones i reflectir-la en indicadors específics que donin compte de les diferències i desigualtats entre dones i homes en el conjunt d'activitats necessàries per al desenvolupament de la vida humana.

Comptar amb nous indicadors es manifesta com una necessitat urgent per conèixer i analitzar l'evolució dels trets més característics de la nostra societat amb relació als temps i als treballs, amb la finalitat de detectar problemes específics i contribuir al disseny de polítiques públiques adients.

Ara bé, abans d'entrar en la proposta concreta és necessari comentar algun problema que té a veure amb la selecció i l'elaboració d'índexs i indicadors. El primer problema que s'ha de resoldre és precisament l'elecció dels indicadors que es consideraran més rellevants amb relació a l'objectiu que es vol assolir. L'obligació d'escollir prové de la conveniència de limitar-ne el nombre per oferir més facilitat d'interpretació i destacar els trets més significatius. Naturalment, l'elecció té un grau important d'arbitrarietat, que sempre depèn de l'aproximació teòrica i conceptual del marc d'anàlisi i dels objectius plantejats.

Un segon tipus de problemes apareix si es pretén –com en el nostre cas– construir algun índex amb els indicadors seleccionats. En aquesta situació, a més d'ésser arbitrària la

¹⁰¹ No existeix un acord universal sobre el concepte d'índex i indicador, per això és necessari especificar amb quin sentit s'utilitzaran en les properes pàgines. Els indicadors seran les unitats d'informació bàsiques, les mesures que actuen com a referències observables dels conceptes que es defineixen i que interessa conèixer. En canvi, un índex és una mesura obtinguda a partir d'operacions numèriques, de l'agrupació de diversos indicadors. Pot ser considerat, per tant, com un número estadístic que pretén resumir la informació proporcionada per un o més indicadors.

selecció, també serà arbitrària la importància relativa –la ponderació– que s’atorgui a cadascun d’ells en l’índex final. Significa decidir quins aspectes del fenomen estudiat es consideren més rellevants i, consegüentment, han de tenir més pes en l’índex.

També en la construcció d’un índex poden sorgir problemes de correlació entre els indicadors i d’estandardització d’aquests. Els problemes de correlació fan referència a la manca d’independència entre els indicadors: un mateix fet podria recollir-se amb més d’un indicador. No hi ha una solució clara pel que fa a aquesta qüestió, sobretot quan els indicadors disponibles són limitats. En qualsevol cas, és important tenir en compte el problema en la construcció de l’índex. El tema de l’estandardització es presenta perquè els diferents indicadors poden prendre valors que fluctuen en rangs molt diferents, amb la qual cosa els que es troben en rangs més elevats tindrien més pes en l’índex. Per evitar aquest problema s’estandarditzen els valors dels diferents indicadors a una escala comuna i s’utilitzen valors de referència per a cadascun.

Un tercer problema té relació amb els indicadors de desigualtat, en el nostre cas entre dones i homes en la participació en els diferents treballs. El tema té a veure amb el significat “d’igualtat o desigualtat” i allò que es considera com a nivells acceptables o òptims.¹⁰²

“Igualtat” en el treball és un concepte relatiu que exigeix definir primer “igualtat en què” i segon en “relació amb què”. Des de la nostra perspectiva no es tracta d’“igualtat” en el model masculí de treball de mercat. No és l’objectiu mesurar exclusivament la integració de les dones en el mercat laboral. Entenem la “igualtat”, més aviat, com una distribució equitativa de treballs i ingressos entre dones i homes, traduït en igualtat en la responsabilitat i la cura de la vida humana i en la participació en el treball remunerat. Per tant, això no significa que la igualtat solament es refereixi a les dones, al fet que “s’igualin als homes”, sinó que implica una nova organització social que permeti i faciliti un canvi de vida d’ambdós sexes, però fonamentalment dels homes, que són els que majoritàriament participen en un sol dels dos treballs: el remunerat.

La segona qüestió, “igualtat amb relació a què”, ens enfronta al tema dels valors absoluts. Una situació d’igualtat entre dones i homes no ofereix cap informació sobre valors absoluts. Per exemple, una situació de desocupació amb taxes del 4% per als homes i del 6% per a les dones es pot considerar pitjor, en ser més desigual, que una situació més igualitària amb una taxa de desocupació del 15% per a ambdós sexes? Per tant, no es tracta solament que dones i homes distribueixin equitativament els treballs, sinó que aquest fet representi una major qualitat de vida per a tots i totes. I això què significa traduït a indicadors? La resposta és complexa perquè implica aspectes psicològics, socials, etc. difícils de valorar i, per tant, de mesurar. En definitiva, quan es defineixen indicadors que reflecteixen desigualtats –i l’objectiu és la igualtat– no s’ha d’oblidar els aspectes referits a valors absoluts, sinó que se’ls ha de considerar d’alguna manera.

¹⁰² Aquesta problemàtica està tractada a Plantenga i Hansen (1999).

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



En qualsevol cas, els indicadors de desigualtat són quocients que comparen dues situacions “desiguals” entre si, de manera que els seus valors fluctuen entre zero i u; el zero representa la pitjor situació (la més desigual) i l'u la millor (la més igual).

Per abordar el tema dels valors absoluts, una alternativa és utilitzar de forma complementària els indicadors de desigualtat, indicadors d’“integració”. L’objectiu d’aquests últims no és expressar desigualtats, sinó posar de manifest la situació de les dones o dels homes amb relació a una altra situació que es considera més desitjable. Es tracta, en definitiva, o bé d’establir comparacions –definint valors de referència– amb situacions reals (d’altres països, regions, etc.) considerades superiors en l’indicador analitzat, o bé senzillament d’estudiar la seva evolució al llarg del temps.¹⁰³

Indicadors de treball

Tenint en compte els comentaris anteriors i les limitacions de la informació de l'EUT, s'ha construït un conjunt d'indicadors que tenen com a objectiu donar compte de les desigualtats (o diferències) entre dones i homes en els diferents treballs utilitzant diverses variables significatives. Es proposa, en primer lloc, quatre conjunts d'indicadors de desigualtat en relació amb els treballs: desigualtat en relació amb el treball global, desigualtat segons doble presència, desigualtat específica en treball familiar domèstic i desigualtat específica en treball de mercat. A continuació, un conjunt d'indicadors de diferència en el cicle vital. Les persones, d'acord amb el moment del cicle vital que els toca viure, tenen distintes responsabilitats i necessitats de treball. Aquests indicadors no reflecteixen aleshores desigualtats, sinó diferències en la participació en els diferents treballs, entre les mateixes dones o els mateixos homes, segons els diferents períodes del seu cicle vital. I en tercer lloc, un conjunt d'indicadors de desigualtat en funció del nivell social. Es tracta de reflectir en els indicadors les desigualtats en la realització dels treballs, no entre dones i homes, sinó entre persones del mateix sexe. Finalment, voldríem comentar que de moment no podem fer indicadors d'integració –de dones en el treball de mercat i homes en el treball familiar domèstic– perquè no disposem encara de la informació necessària dels altres països de la Unió Europea per poder establir comparacions.

¹⁰³ A la Unió Europea s'acostuma a comparar la variable estudiada amb dues referències: la dels tres països europeus que presenten els valors més elevats i la dels tres països que presenten els valors més baixos.

A. INDICADORS DE DESIGUALTAT

1. Indicadors de desigualtat en la realització global de treball

Nom	Definició	Fórmula	Importància	Valor
Temps global de treball. ITTG	Relació entre el temps mitjà social total de treball familiar domèstic i el temps mitjà social total de treball de mercat.	$ITTG = \frac{TTFD}{TTM}$	Permet observar la importància social del treball fet a les llars.	$ITTG = \frac{2b \ 58m}{2b \ 58m} = 1$
Desigualtat en el temps global de treball de dones i homes. IDTTG	Relació entre el temps mitjà social de treball global dels homes i el de les dones.	$IDTTG = \frac{TTG_h}{TTG_d}$	Permet comparar tot el treball que fan dones i homes, i trenca amb la imatge que les dones no treballen o que treballen menys que els homes.	$IDTTG = \frac{5b \ 31m}{6b \ 21m} = 0,87$
Desigualtat en el temps de treball global de persones de 65 i més anys. IDTTG (65 i més anys)	Relació entre el temps mitjà social de treball global realitzat pels homes i per les dones de més de 65 anys.	$IDTTG_{(65 \ i \ ms)} = \frac{TTG_{2(65 \ i \ ms)}}{TTG_{2(65 \ i \ ms)}}$	Permet observar desigualtats entre dones i homes en el temps de treball, en edats de jubilació del treball mercantil, així com contrastar la idea que les dones "es jubilen" bastant més tard que els homes o, senzillament, no es jubilen mai.	$IDTTG_{(65 \ i \ ms)} = \frac{2b \ 20m}{4b \ 57m} = 0,47$

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Els indicadors de desigualtat en la realització global de treball reflecteixen tres tipus de desigualtats diferents. El primer, una relació entre els dos treballs; el segon, una relació entre el treball global de dones i homes, i el tercer, una relació entre el treball de dones i homes en una etapa de la vida considerada no activa.

El valor 1 de l'indicador de temps global de treball està assenyalant que el temps mitjà per persona de 10 i més anys que es dedica en aquesta societat a treball familiar domèstic és idènticament igual al temps mitjà que es dedica a treball de mercat. Dit d'una altra manera, per viure amb el nivell de vida que manté aquesta societat, necessita dedicar el mateix temps a ambdós treballs, la qual cosa reflecteix la importància social del treball familiar domèstic.

El segon indicador, de desigualtat en el temps global de treball de dones i homes, presenta un valor de 0,87, la qual cosa revela que les dones treballen més que els homes; exactament, el temps que els homes dediquen a treballar equival al 87% del temps que dediquen les dones.

Finalment, el tercer indicador assenyalava que la situació anterior s'aguditza a partir de l'edat de jubilació de mercat. El valor de 0,47 representa que els homes ara dediquen al treball el 47% del temps que hi dediquen les dones, és a dir, ells es jubilen bastant abans que elles.

Els tres indicadors en conjunt assenyalen que el treball familiar domèstic no és marginal, que les dones treballen més que els homes i que elles pràcticament no es jubilen.

2. Indicadors de desigualtat segons doble presència

Nom	Definició	Fórmula	Importància	Valor
Desigualtat en la relació entre el temps de treball familiar domèstic i el temps de treball domèstic i el temps de treball mercantil, per sexe. IDTT	Relació entre el temps de treball familiar domèstic i el temps de treball de mercat per a dones i homes.	$IDTT = \frac{IDTT_b^{semt}}{IDTT_d^{semt}}$ $IDTT = \frac{TTFD_b}{TTM_d}$ on $i = d, b$	Permet observar les desigualtats entre dones i homes en la realització dels treballs.	$IDTT = \frac{IDTT_b}{IDTT_d}$ $= \frac{1b \cdot 39m}{3b \cdot 52m} / \frac{4b \cdot 14m}{2b \cdot 7m}$ $IDTT = \frac{0,43}{2} = 0,21$
Desigualtat en doble presència almenys a temps parcial. IDDDPC	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que fa els dos treballs, almenys a temps parcial.	$IDDDPC = \frac{\%DPC_b}{\%DPC_d}$	Permet observar les desigualtats entre dones i homes en les situacions més crítiques del cicle vital: persones en edats actives que realitzen els dos treballs. La interdependència d'ambdós treballs estableix com cap altre indicador la profunda desigualtat social, causa i conseqüència de l'organització de la vida quotidiana de les llars.	$IDDDPC = \frac{0,37}{0,73} = 0,5$
Desigualtat en el TFD a les llars amb dos perceptors d'ingressos salarials pertanyents al mateix tram de nivell de renda. IDDD _{quan(w_d=w_b)}	Relació entre el temps de treball familiar domèstic d'homes i el temps de treball familiar domèstic de dones (per participant), per a les llars especificades.	$IDDD_{\text{quan}(w_d=w_b)} = \frac{TTFD_{(w_d=w_b)}}{TTFD_{(w_w=w_b)}}$	Permet observar les desigualtats entre dones i homes que tenen doble presència i guanyen un salari similar, quant a la seva implicació en el treball familiar domèstic.	$IDDD_{\text{quan}(w_d=w_b)} = \frac{1b \cdot 51m}{3b \cdot 31m}$ $IDDD_{\text{quan}(w_d=w_b)} = 0,53$

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Els indicadors de doble presència recullen les desigualtats entre dones i homes quan participen en ambdós treballs. El primer és un indicador compost. El valor 0,43 de l'indicador masculí assenyala que el temps que dediquen els homes al treball familiar domèstic és un 43% del que dediquen al treball de mercat. En canvi, el valor 2 de l'indicador femení assenyala que les dones dediquen el doble de temps al treball familiar domèstic que al treball de mercat. Si ambdós sexes dediquessin la mateixa relació de temps a ambdós treballs, l'indicador compost seria 1. El valor 0,21 reflecteix l'enorme desigualtat existent entre dones i homes en relació amb la seva participació amb els treballs. Dit d'una altra manera, el valor tan baix de 0,21 expressa la divisió dels treballs per sexe.

El valor 0,5 del segon indicador assenyala que hi ha exactament el doble de dones que d'homes que fan doble presència almenys a temps parcial, és a dir, la doble presència és una forma de treballar fortament feminitzada.

El tercer indicador presenta un valor de 0,53, que assenyala que quan les dones aporten un salari similar a la llar, les diferències en temps dedicat a treball familiar domèstic segueixen essent importants, menors que en el cas general, però encara molt significatives. Si es té en compte que, en aquesta situació, dones i homes fan doble presència i aporten a la llar ingressos semblants, ja no existeix cap possible justificació per a la desigualtat en treball familiar domèstic, a excepció de la tradició patriarcal.

Els tres indicadors en conjunt assenyalen que la doble presència és una característica molt més femenina que masculina i que la integració de les dones al mercat laboral i l'aportació d'ingressos similars a la llar no ha eliminat les desigualtats en els treballs.

3. Indicadors de desigualtat en la realització de treball familiar domèstic i de cura

Nom	Definició	Fórmula	Importància	Valor
Desigualtat en l'ocupació a temps complet en TDF. IDJCTFD	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que fa treball familiar domèstic, almenys a temps complet.	$IDJCTFD = \frac{\%JCTFD_h}{\%JCTFD_d}$	Mesura desigualtats entre els qui realment tenen assumida aquesta activitat com a no com una simple "ajuda".	$IDJCTFD = \frac{18,6}{58,5} = 0,32$
Desigualtat en temps de TFD per a persones principals entre 30 i 39 anys que viuen en parelles amb fills/es. IDTTFD _{parelles(30-39)}	Relació entre el temps mitjà social dedicat al treball familiar domèstic per dones (només la persona principal) i homes (només la persona principal) de 30 a 39 anys, per a les llars especificades.	$IDTTFD_{parelles(30-39)} = \frac{TTFD_{(m)(30-39)}}{TTFD_{(f)(30-39)}}$	Permet observar les desigualtats entre dones i homes en edats crítiques del cicle vital: quan se sol tenir fills/es menors.	$IDTTFD_{parelles(30-39)} = \frac{2h\ 28m}{6h\ 05m}$ $IDTTFD_{parelles(30-39)} = 0,4$
Desigualtat en temps de TFD a llars amb persones amb problemes de salut. IDTTFD _{problemes salut}	Relació entre el temps mitjà social dedicat al treball familiar domèstic entre homes i dones que no manifesten problemes de salut, però que viuen a llars on hi ha almenys una persona que manifesta problemes de salut.	$IDTTFD_{problemes\ salut} = \frac{TTFD_{(m)}}{TTFD_{(f)}}$	Permet observar les desigualtats entre dones i homes en situacions on existeixen necessitats específiques de cura.	$IDTTFD_{problemes\ salut} = \frac{1h\ 38m}{5h\ 25m}$ $IDTTFD_{problemes\ salut} = 0,30$

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Els indicadors de desigualtat en la realització de treball familiar domèstic recullen tres aspectes distints de l'activitat. El primer es refereix a percentatges de participació almenys a temps complet. El valor 0,32 d'aquest indicador assenyalava que, en les condicions assenyalades, la participació masculina és solament el 32% de la femenina.

El segon indicador recull la desigualtat en temps dedicat a treball familiar domèstic entre dones i homes en l'etapa del cicle vital en què normalment s'assumeixen responsabilitats de cura de menors. El valor 0,4 assenyalava que ells dediquen el 40% del temps que dediquen elles a aquesta activitat.

Finalment, el tercer indicador recull una altra situació del cicle vital: l'atenció a persones amb problemes de salut. El valor 0,30 reflecteix una desigualtat més gran que en el cas anterior, la qual cosa corrobora la idea que els homes s'impliquen una mica més en la cura dels menors, però menys en les cures de persones amb problemes de salut, majoritàriament, grans.

En conjunt, aquests tres indicadors estan reflectint que la realització de treball familiar domèstic i de cura és segurament un dels aspectes clau en les desigualtats entre dones i homes.

4. Indicadors de desigualtat en la realització de treball de mercat

Nom	Definició	Fórmula	Importància	Valor
Desigualtat en ocupació a temps complet a llars on hi ha menors. IDJCTM _(menors)	Relació entre el percentatge de dones i el percentatge d'homes que està ocupada/at, almenys a temps complet, al mercat i hi ha presència de menors (de 10 anys o menys) a la llar.	$IDJCTM_{(menors)} = \frac{\%JCTM_{(menors)}}{\%JCTM_{(homes)}}$	Permet observar les desigualtats entre dones i homes en la participació en el treball de mercat, considerant dos aspectes rellevants interrelacionats: un de la llar, la presència de menors, i un altre de l'ocupació, el tipus de jornada.	$IDJCTM_{(menors)} = \frac{22,8}{49,3} = 0,46$
Desigualtat en l'ingrés. ID _w	Relació entre el salari (en euros) de dones i homes. ¹⁰⁴	$ID_w = \frac{\%I_w}{\%O_w}$	Permet observar la desigualtat salarial entre dones i homes.	$ID_w = \frac{923,66}{1214,93} = 0,76$
Desigualtat en ocupació a temps parcial per a les persones principals d'entre 30 i 39 anys, que viuen en parelles amb fills/es. IDJPTM _{parelles (30-39)}	Relació entre el percentatge d'homes i dones entre 30 i 39 anys que viuen en parella i treballen a temps parcial.	$IDJPTM_{parelles(30-39)} = \frac{\%JPTM_{(30-39)}}{\%JPTM_{(30-39)}}$	Permet observar les desigualtats entre dones i homes en la forma en què participen en el mercat de treball, en edats crítiques del cicle vital en què se sol tenir fills/es menors.	$IDJPTM_{parelles(30-39)} = \frac{3,3}{30,5} = 0,11$

¹⁰⁴ Aquests salaris s'han calculat a partir de la mitjana dels trams de guany.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Els indicadors de desigualtat en el treball de mercat recullen tres aspectes de la participació laboral: desigualtat en l'ocupació, l'ingrés i la jornada a temps parcial. El primer recull dos aspectes de l'ocupació que reflecteixen els problemes de "conciliació", particularment quan es presenten de forma simultània: la presència de menors i la participació a temps complet. El valor 0,46 reflecteix que, en aquestes condicions, l'ocupació femenina és menys de la meitat que la masculina.

El tercer indicador, d'alguna manera, és complementari del primer, ja que considera la desigualtat en jornada a temps parcial en les edats en què habitualment hi ha presència de menors a la llar. El valor 0,11 assenyala que, si la jornada a temps parcial és una situació feminitzada, en l'etapa vital en què té lloc, aquesta situació s'aguditzava. Un valor tan reduït expressa que la jornada a temps parcial en aquestes edats és una situació quasi exclusivament femenina, i que es manifesta una enorme desigualtat entre sexes.

El segon indicador recull desigualtats en l'ingrés. El valor 0,76 assenyala que, com a mitjana, els ingressos de les dones són aproximadament el 76% dels ingressos masculins, una desigualtat anàloga a l'assenyalada en altres estudis.

En conjunt, els tres indicadors assenyalen la forta interacció –particularment per a les dones– entre les condicions de la llar i la participació en el treball de mercat, i com les desigualtats i discriminacions en ambdós espais es reforcen.

B. INDICADORS DE DIFERÈNCIA I DESIGUALTAT DONES I HOMES ENTRE SI

1. Indicadors de diferència segons el cicle vital

Nom	Definició	Fórmula	Importància	Valor
Diferència en ocupació en TM per edats (25 a 29 i 30 a 34). $IdTM_{(30-34/25-29)}$	Relació entre el percentatge d'ocupades/ats en el treball de mercat de 30 a 34 anys i el percentatge d'ocupades/ats de 25 a 29 anys.	$IdTM_{(30-34/25-29)} = \frac{\%TM_{(30-34)}}{\%TM_{(25-29)}}$ $i = d, b$	Mostra les diferències entre persones (dones o homes entre ells) més joves (habituament sense responsabilitats familiars) i persones més adultes (habitualment amb responsabilitats familiars).	$IdTM_{i=d} = \frac{72,4}{83,2} = 0,87$ $IdTM_{i=b} = \frac{90,4}{90,2} = 1$
Diferència en ocupació en TM per a les persones principals de les parelles amb fills/es i les parelles sense. $Id_{(parelles\ amb\ fills/es)}$	Relació entre el percentatge d'ocupades/ats en el treball de mercat per a les persones que viuen en parella amb fills/es i el percentatge d'ocupades/ats en TM per a les persones principals de les parelles sense fills/es.	$IdTM_{(parelles\ amb\ fills/es)} = \frac{\%TM_{(parelles\ amb\ fills/es)}}{\%TM_{(parelles\ sense\ fills/es)}}$ $i = pbf, ppm$	Permet observar la influència que té en la participació en el treball de mercat la presència de filles/s a la llar en persones que viuen en parella.	$IdTM_{ppm} = \frac{53,1}{68,8} = 0,77$ $IdTM_{pbf} = \frac{82,3}{84,3} = 0,98$
Diferència en temps TFD per edats (25 a 29 i 30 a 34). $IdTTFD_{(30-34/25-29)}$	Relació entre el temps mitjà social dedicat a treball familiar domèstic de les persones (dones o homes entre si) de 25 a 29 anys i el de les persones de 30 a 34 anys.	$IdTTFD_{(30-34/25-29)} = \frac{TTFD_{(30-34)}}{TTFD_{(25-29)}}$ $i = d, b$	Permet observar els possibles canvis en el temps dedicat a treball familiar domèstic quan habitualment s'assumeixen responsabilitats familiars.	$IdTM_{i=d} = \frac{2b\ 50m}{4b\ 41m} = 0,6$ $IdTM_{i=b} = \frac{1b\ 31m}{1b\ 50m} = 0,83$

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Els indicadors de diferència segons el cicle vital recullen, com es va advertir, diferències entre dones i homes entre si i no desigualtats entre sexes. Es tracta de veure les diferències al llarg del cicle vital, és a dir, que les situacions considerades tinguin a veure amb trams d'edat i amb la presència o no de menors a la llar. El primer assenyalava les diferències en ocupació en el treball de mercat en trams d'edats significatius en relació amb el treball familiar domèstic i amb les activitats de cura. Els valors de 0,87 per a les dones i d'1 per als homes assenyalen les diferències de comportament d'uns i altres al llarg del cicle vital. El 0,87 de les dones representa que aquestes redueixen la seva ocupació quan comencen a assumir responsabilitats a la llar; en canvi, el valor 1 dels homes representa que la seva activitat mercantil no es veu afectada pel cicle vital.

El segon indicador recull el possible canvi de comportament mercantil davant de la presència de fills/es. Novament, l'indicador dels homes és pràcticament 1, en canvi el d'elles és bastant menor, 0,77. Aquest fet revela que les dones ocupades que viuen en parella amb fills/es són un 77% de les ocupades que viuen en parella sense fills/es, i, a ells, de forma anàloga al cas anterior, la presència de fills/es no els afecta en la seva participació mercantil.

El tercer indicador recull la diferència en el treball familiar domèstic en els mateixos trams del primer indicador: edats on es canvia habitualment de situació en el cicle vital. Els valors es corresponen amb els anteriors: el d'elles està bastant per sota del d'ells. El valor 0,6 per a les dones representa que en les edats més joves dediquen un 60% del temps del que dediquen en les edats posteriors al treball familiar domèstic; en canvi, per a ells aquest valor és del 83%.

Els tres indicadors en conjunt assenyalen que el treball de les dones –mercantil i familiar domèstic– es veu bastant afectat pel cicle vital; en canvi, en el cas dels homes, encara que el seu treball familiar domèstic pugui presentar algun increment, aquest fet no afecta la seva participació en el treball de mercat.

2. Indicadors de desigualtat segons nivell social

Nom	Definició	Fórmula	Importància	Valor
Desigualtat en l'ocupació en TM segons nivell d'estudis per a persones d'entre 25 a 64 anys. $IDTM_{(estudis)}$	Relació entre ocupades i ocupats en treball de mercat de persones entre 25 a 64 anys, amb nivell d'estudis baix i nivell d'estudis alt. ¹⁰⁵	$IDTM_{(estudis)} = \frac{\%TM_{(formulharies)}}{\%TM_{(estudisalt)}} \quad i = d, b$	Permet observar si les diferències en nivell d'estudis, a partir de l'edat en què aquests ja es donen per acabats, són un factor rellevant en la participació (de dones o homes entre si) en el treball de mercat.	$IDTM_{(estudis)} = \frac{48,5}{85,5} = 0,57$ $IDTM_{(estudis)} = \frac{83,9}{90,7} = 0,92$
Desigualtat en ocupació de TM segons nivell de renda. $IDTM_{(renda)}$	Relació entre el temps dedicat al treball mercantil per les persones amb nivell de renda baix i les persones amb nivell de renda alt. ¹⁰⁶	$IDTM_{(renda)} = \frac{TTTM_{(rendabaixa)}}{TTTM_{(rendaalt)}} \quad i = d, b$	Permet observar si les diferències en el nivell de renda són un factor rellevant en la participació (de dones i homes) en el treball de mercat.	$IDTM_{(renda)} = \frac{4b \ 45m}{6b \ 51m} = 0,69$ $IDTM_{(renda)} = \frac{5b \ 53m}{6b \ 02m} = 0,97$
Desigualtat en temps de TFD segons categoria socioeconòmica. $IDTTFD_{(es)}$	Relació entre el temps mitjà social dedicat al treball familiar domèstic de les persones de categoria socioeconòmica alta i les de categoria socioeconòmica baixa. ¹⁰⁷	$IDTTFD_{(es)} = \frac{TTFD_{(calt)}}{TTFD_{(cbaixa)}} \quad i = d, b$	Permet observar quina influència té la categoria socioeconòmica en la realització de treball familiar domèstic per a dones i per a homes.	$IDTTFD_{(es)} = \frac{3b \ 14m}{4b \ 09m} = 0,78$ $IDTTFD_{(es)} = \frac{1b \ 10m}{1b \ 21m} = 0,86$

¹⁰⁵ Es considera una persona amb nivell d'estudis baix la que té l'ensenyament primari complet o incomplet i, amb nivell d'estudis alt, la que disposa d'estudis universitaris.

¹⁰⁶ Per a aquest indicador, s'han agrupat les persones amb ingressos salarials de fins a 999,99 euros en el nivell de renda baix. I les persones amb ingressos per sobre de 2.500 euros, en el nivell de renda alt.

¹⁰⁷ S'ha considerat que les categories socioeconòmiques baixes comprenen les ocupacions no qualificades, i les categories altes, les ocupacions de direcció i gerència i les/els empresàries/is amb o sense assalariats/des.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Els indicadors de desigualtat segons nivell social recullen possibles desigualtats entre dones i entre homes, entre si, segons el nivell social. El primer assenyalava la desigualtat en l'ocupació de mercat segons el nivell d'estudis, a partir d'edats en què se suposa que la majoria de les persones ja han completat els seus estudis. Els valors dels indicadors mostren una clara diferència de comportament entre dones i homes. Per a elles, el nivell d'estudis es presenta com un factor bastant determinant en la seva participació laboral mercantil: un valor de 0,57 representa que les dones amb nivell baix d'estudis que participen en el mercat són solament el 57% de les dones de nivells d'estudis alts, ocupades en el mercat. La situació d'ocupació dels homes –tal com assenyalava un valor de l'indicador de 0,92– pràcticament no es veu afectada pel nivell d'estudis.

El segon indicador assenyalava desigualtat en el temps de dedicació al treball de mercat. Novament hi ha diferències entre dones i homes, encara que no tan marcades com les anteriors. El valor 0,69 de les dones representa que el temps que dediquen les dones de nivells de renda baixos al treball de mercat és un 69% del temps que dediquen les dones de nivells de renda alts, la qual cosa revela que el nivell de renda també és un aspecte significatiu en la dedicació a treball de mercat de les dones. En el cas dels homes, l'indicador de 0,97 assenyalava que la seva dedicació al treball de mercat és independent del seu nivell de renda.

Finalment, el tercer indicador assenyalava desigualtat en el temps de treball familiar domèstic segons la categoria socioeconòmica. També en aquest cas hi ha diferències entre dones i homes, però menors que les anteriors, tant perquè les dones disminueixen la seva desigualtat com perquè els homes l'augmenten. En tot cas, cal veure que els valors absoluts d'unes i altres són ben diferents. Elles es diferencien en més d'una hora de treball, mentre que per a ells la diferència és d'11 minuts.

Els tres indicadors de desigualtat segons el nivell social assenyalen que entre les dones es presenten desigualtats importants segons el nivell social: les de nivell més baix participen menys en el mercat de treball i dediquen més temps al treball familiar domèstic. En canvi, aquestes desigualtats no es perceben entre els homes. Tot en conjunt estaria assenyalant que el treball familiar domèstic se segueix considerant com un assumpte de dones i que, a més, crea desigualtats entre les mateixes dones: les de nivells socials més alts tenen més possibilitats de mercantilitzar-lo i, així, més possibilitats de participar en el mercat.

Índex de desigualtat en la realització dels treballs

A partir dels indicadors anteriors, es proposa construir un índex de desigualtat entre dones i homes en la realització dels treballs; el seu objectiu és poder reflectir en un nombre (l'índex) el nivell de desigualtat i fer-ne un seguiment mitjançant aquest índex. Per a l'elaboració de l'índex se seguirà la metodologia dels diagrames radials.¹⁰⁸

Per construir l'índex es van seleccionar sis indicadors (tots amb la mateixa ponderació) que donessin compte particularment d'aquelles situacions que impliquen, d'una banda, treballs de cura absolutament necessaris de realitzar per al sosteniment de la vida humana i, de l'altra, problemes d'organització de temps per fer ambdós treballs. La taula 1 recull els indicadors seleccionats, els seus corresponents valors i el valor de l'índex construït a partir dels valors de dits indicadors. El valor de l'índex es recull també en el gràfic 1.

Taula 1. Índex de desigualtat en la realització dels treballs, EUT 2003

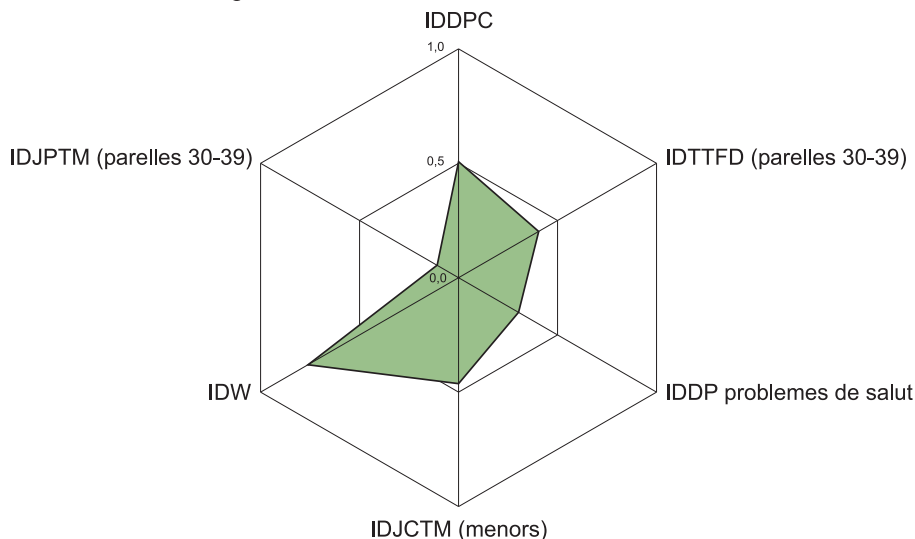
	Dones	Homes	Indicador
Desigualtat en doble presència almenys a temps parcial	0,73	0,37	0,51
Desigualtat en temps de TFD per a persones principals entre 30 i 39 anys que viuen en parelles amb fills/es	365,0	147,0	0,40
Desigualtat en temps de TFD a llars amb persones amb problemes de salut	325,0	98,0	0,30
Desigualtat en l'ocupació a temps complet a llars amb menors	22,8	49,3	0,46
Desigualtat en l'ingrés	923,66	1214,93	0,76
Desigualtat en l'ocupació a temps parcial per a persones principals de 30 a 39 anys que viuen en parelles amb fills/es	30,5	3,3	0,11
Índex de desigualtat	Valor 0,41	Valor normalitzat (0-1) 0,16	

¹⁰⁸ Vegeu l'annex 1.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



Gràfic 1. Índex de desigualtat en la realització dels treballs, EUT 2003



Els resultats mostren un valor de l'índex molt petit, 0,16 a escala de 0 a 1, la qual cosa reflecteix una forta desigualtat entre dones i homes en la participació i el temps de dedicació a ambdós treballs. Tal com mostren el quadre i el gràfic anteriors, els punts més crítics es troben, d'una banda, en una segregació del treball de mercat que associa la jornada a temps parcial amb l'ocupació de les dones i, de l'altra, en el temps de dedicació al treball familiar domèstic. És a dir, situacions de desigualtat diferents en els diferents espais, però que, com s'ha vist, es reforcen mútuament. Som conscients d'haver construït l'índex amb indicadors que assenyalen situacions crítiques; precisament són aquelles situacions a les quals s'haurien de dirigir les polítiques amb l'objectiu d'una major equitat. En qualsevol cas, el valor de l'índex és preocupant i planteja la necessitat de fer un seguiment per veure'n l'evolució.

CONCLUSIONS

Per acabar, es presenten algunes conclusions. En primer lloc, es plantegen recomanacions metodològiques orientades a millorar les enquestes de treball i poder disposar en un futur de millors fonts d'informació estadística sobre les activitats que fan les persones. En segon lloc, es resumeixen les principals conclusions i resultats obtinguts amb l'objectiu de donar resposta a les preguntes plantejades en el capítol 1.

Recomanacions metodològiques

L'estudi ha confirmat les limitacions metodològiques de les fonts estadístiques tradicionals per a l'estudi del treball i ha posat de manifest la necessitat de comptar amb fonts que podríem anomenar "enquestes de treball". Aquestes últimes són enquestes dirigides, en particular, a l'anàlisi del treball de mercat i del treball familiar domèstic, que permeten estudiar les seves característiques i les seves interrelacions. En l'àmbit conceptual, atorguen la mateixa valoració a diferents treballs, i consideren ambdues activitats com a necessàries per al desenvolupament i la sostenibilitat de la vida humana. L'estructura d'aquest tipus d'enquestes consta de qüestionaris –de la llar i individuals– i de diaris d'activitat. Els qüestionaris individuals inclouen preguntes sobre ambdós treballs i permeten recollir informació sobre aspectes i característiques del treball familiar domèstic que no poden obtenir-se a través d'un diari d'activitats.

L'Enquesta de Població Activa és una enquesta d'ocupació que permet obtenir molta informació sobre el treball de mercat, però presenta un biaix important en no incloure informació sobre el treball familiar domèstic. L'anàlisi de l'Enquesta de l'Ús del Temps que es presenta al capítol 3 ratifica la idea de la necessitat de captar tota l'activitat de les persones si es vol obtenir informació que pugui orientar polítiques més adequades en relació amb els treballs. Els resultats que s'ofereixen en aquell capítol, a més d'assenyalar les situacions de desigualtat entre dones i homes en els diferents àmbits de treball, també mostren com aquestes desigualtats es reforcen i les unes condicionen les altres, i corrobora la idea que no es tracta d'àmbits separats i independents sinó tot el contrari, ambdós treballs i, per tant, els seus temps de dedicació són absolutament interdependents els uns dels altres.

Ara bé, l'Enquesta de l'Ús del Temps no és exactament una enquesta de treball, ja que no ofereix informació sobre el treball familiar domèstic més enllà de la que ofereix el diari d'activitats. No obstant això, la seva capacitat informativa és superior a una enquesta que només reculli informació de l'ocupació.

Seria interessant corregir en aquest sentit el qüestionari individual de l'EUT, incloure-hi preguntes sobre aspectes més qualitius del treball familiar domèstic i, al mateix temps, repensar una altra manera més concreta de preguntar per tots els aspectes referits a tensions provocades pels conflictes d'organització del temps, atès que els resultats mostren que la realitzada no sembla la més adequada.

En relació amb el diari d'activitats, ja s'ha esmentat el seu problema fonamental: la invisibilitat dels temps de cura en general i dels temps "d'estar atent/a", en particular. Aquest

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



aspecte sembla absolutament necessari de corregir si no es vol arribar a resultats esbiaixats per la disminuïda dedicació a la cura que es dedueix del diari i que no s'ajusta a la realitat. Aquests resultats poden induir polítiques que tendeixin a millorar condicions de treball, particularment de les dones, que resultin poc adequades precisament perquè no empren una informació més completa sobre el temps real de cura necessari.

Finalment, volem insistir en la necessitat de fer l'EUT (en la mesura que sigui possible amb les recomanacions assenyalades) de forma periòdica (una periodicitat de 5 anys seria adequada). És l'única possibilitat d'observar els possibles canvis en els temps de treball, les estratègies de les dones per a la realització dels dos treballs i la manera com es duen a terme les activitats de cura; en definitiva, és l'única possibilitat d'analitzar els possibles canvis en el model de treball i d'avaluar els resultats de les polítiques que es puguin anar implantant.

Resultats generals

L'objectiu general de l'estudi era analitzar la situació de dones i homes en relació amb els treballs i els temps de treball a Catalunya; en concret, es pretenia esbrinar fins on s'estaria desenvolupant el model "unipresència masculina / doble presència femenina". Amb aquest objectiu ens vam plantejar una sèrie de preguntes a les quals s'ha intentat respondre a través de l'anàlisi de l'Enquesta de l'Ús del Temps.

Els resultats dels diversos apartats del capítol 3 ens permeten donar compte de situacions específiques que ens aproximen a l'objectiu general. En primer lloc, l'anàlisi de la informació confirma la necessitat de mantenir una visió global per a l'estudi del treball en comptes d'enfocaments centrats exclusivament en l'ocupació. En recuperar una activitat normalment invisible –el treball familiar domèstic–, s'observen clarament les necessitats de treball que requereix la societat en el seu conjunt, la diferent participació de dones i homes en aquests processos i les interrelacions entre ells. En relació amb els temps de treball, la dedicació equitativa al treball familiar domèstic i al treball de mercat per la població de Catalunya permet constatar la importància social i econòmica del primer respecte a l'últim i qüestiona la "centralitat" del mercat.

Pel que fa a la participació, les dones presenten una activitat global més elevada que els homes, la qual cosa trenca la imatge d'aquestes com a persones inactives, però la divisió tradicional del treball es manté: tant la taxa d'ocupació com el temps de dedicació al treball familiar domèstic és més gran en les dones i, en canvi, la taxa d'ocupació i el temps de dedicació al treball de mercat és més gran en els homes. A més, són les dones les qui majoritàriament presenten nivells més alts d'ocupació en ambdós treballs, cosa que ja configura la idea de "doble presència" com a model femení de treball.

L'anàlisi per cicle vital –segons les variables d'edat, estat civil i tipologia familiar– assenyalava que persisteixen marcadament dos models de participació en els diferents treballs diferenciats per sexe: en les edats més joves existeixen diferències encara que no gaire notables, però a mesura que dones i homes s'incorporen a la vida adulta, elles s'integren gairebé totalment en el treball familiar domèstic i assumeixen la cura de les persones i, parcialment i amb més dificultats, en el treball de mercat; mentre que ells fan el procés contrari, s'integren gairebé total-

ment en el mercat de treball i de forma molt marginal en el treball familiar domèstic. A partir dels 65 anys, encara que ells augmentin una mica la seva dedicació al treball familiar domèstic, la dedicació de les dones es manté sempre molt per sobre de la dedicació masculina.

També es constaten diferències entre dones i homes en la seva trajectòria al llarg del cicle vital. La participació dels homes, tant en el treball de mercat com en el treball familiar domèstic, es manté bastant contínua al llarg de tot el cicle de vida. No pas així la de les dones, que presenta dos punts d'inflexió rellevant. Un té lloc al voltant dels seixanta anys i representa l'existència de dues generacions de dones amb pautes de comportament totalment diferents: les de més de 60 anys mantenen el model tradicional de treball, i la majoria d'elles són mestresses de casa a temps complet. Les de menys de 60 anys són les generacions "del canvi", les que van trencar amb les pautes culturals del model tradicional i van començar a reintegrar-se massivament al mercat de treball. L'altre punt d'inflexió té lloc en el tram d'edats compreses entre els 30 i els 34 anys. En aquestes edats –encara que, a causa de l'efecte generació, continuen augmentant les taxes d'ocupació mercantil de les dones–, l'efecte edat o cicle vital continua provocant una caiguda d'aquestes taxes. La presència de fills/es, en particular quan són més d'un/a, afecta la taxa d'ocupació femenina com a conseqüència de la seva superior assumpció de responsabilitats domèstiques i les dificultats d'organització. La informació disponible no permet arribar a afirmacions més concloents, però podria passar que el procés d'integració femenina, tant en participació com en temps de dedicació, estigués arribant a un límit difícil de superar si no comencen a produir-se profunds canvis socials estructurals i transformacions reals en el comportament social i laboral dels homes.

L'anàlisi per àmbit social –segons les variables d'educació, categoria socioeconòmica i renda– permet concloure que per als homes aquestes variables no són determinants en la realització dels treballs, mentre que sí ho són per a les dones. Les dones de nivell social més elevat participen més en l'ocupació i redueixen el seu treball familiar domèstic en la mesura que tenen més possibilitats de mercantilitzar-lo. Cal fer notar que recórrer al servei domèstic remunerat –absolutament feminitzat– no resol el problema de les dones com a grup social, sinó que senzillament el desplaça a grups de dones amb inferiors recursos econòmics. A més, els resultats que presenten les dones de nivell social més baix podrien canviar si existís una oferta adequada de serveis públics de cura i s'implantessin polítiques més redistributives. En qualsevol cas, malgrat que les dones de nivells més alts puguin recórrer més fàcilment al mercat, tot en conjunt assenyala que el treball familiar domèstic es continua considerant un assumpte de dones, amb independència del nivell social.

L'anàlisi del temps de cura confirma que aquesta és una activitat totalment feminitzada i que –malgrat que en l'enquesta queda poc recollit– representa una part important del temps dedicat al treball familiar domèstic, particularment en aquelles llars on viuen persones dependents per raons d'edat o de salut. Les dones, en totes les situacions, presenten una dedicació molt superior als homes en les diferents activitats de cura, fins i tot en aquells casos en què elles declaren tenir problemes de salut, la qual cosa qüestiona la tradicional "dependència femenina" i permet concloure una "dependència masculina" en la cura de les dones.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



També en relació amb el temps de cura, s'observa l'escassa participació de les institucions i el paper fonamental de la família –llegiu dones– en l'atenció a les persones dependents, així com el sentit enganyós de la idea de “salari de subsistència”, atès que les dades mostren que per subsistir les llars necessiten fer una gran quantitat de treball impossible d'adquirir –per a la major part de la població– a través del salari.

Finalment, en relació amb l'anàlisi de les condicions de treball i, en particular, a la informació sobre les persones que habitualment presenten doble presència i sobre la de llars de dos perceptors/es d'ingressos, els resultats suggereixen que el model més tradicional ha perdut pes a favor de diferents formes d'organització del treball (mercantil i familiar domèstic) que impliquen, sobretot, una doble presència femenina, i majoritàriament, una unipresència masculina en l'àmbit mercantil. Aquesta situació està repercutint negativament sobre l'ocupació femenina: fomenta les segmentacions del mercat de treball per classe i sexe, i estimula el recurs a la parcialitat femenina, entesa aquesta última com una forma d'integració de les dones al mercat de treball per facilitar-los una possible “conciliació” amb les seves responsabilitats familiars. En definitiva, tot apunta que aquesta diferenciació per sexe en el model de treball provoca que l'ocupació femenina sigui de pitjor qualitat que la masculina.

En resum, els resultats en conjunt assenyalen que la creixent participació de les dones en el món de l'ocupació a Catalunya no ha reduït de manera significativa el nivell de segregació per sexe en el treball familiar domèstic; que la doble presència és una condició femenina; que es continua suposant que el treball familiar domèstic i, en particular, les activitats de cura són assumpte de dones, fet que es manifesta en dedicacions molt distintes als diferents treballs per sexe al llarg del cicle vital; que es manté una desigual relació amb els temps entre dones i homes: per a aquests últims la columna vertebral de la seva activitat continua sent el mercat, mentre que elles integren un segon eix –el de la cura– amb totes les tensions que això representa; que la diferència entre sexes en el model de participació en els diferents treballs repercuteix en una major precarietat femenina en el treball de mercat, i, finalment, que existeix una doble segregació femenina tant en el mercat com a la llar.

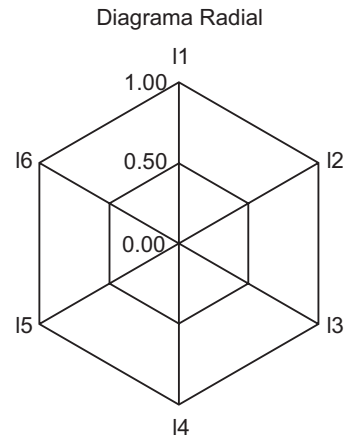
Tot en conjunt ens porta a concloure que efectivament el model que s'estaria desenvolupant (i consolidant?) a Catalunya seria el denominat “unipresència masculina / doble presència femenina”, amb les desigualtats que implica entre dones i homes, tant en l'activitat mercantil com en el treball familiar domèstic. Per tant, si es pretén una societat més igualitària, justa i eficient, les polítiques que s'haurien d'implantar, d'una banda, no haurien d'adequar-se a la divisió tradicional del treball –donant per fet que el treball familiar domèstic és assumpte de dones– mentre que, en canvi, haurien de desafiar el model d'ocupació masculí tradicional a temps complet (perquè és impossible de generalitzar a tota la població) per establir les bases per a una responsabilitat compartida d'ambdós treballs. D'altra banda, haurien d'orientar-se cap a un profund canvi en la nostra cultura de l'organització del temps i del treball que rebutgi la valoració del sobretemps en el mercat i permeti de veritat apostar per la qualitat de vida de les persones.

ANNEX I

METODOLOGIA DELS DIAGRAMES RADIALS¹⁰⁹

Un diagrama radial és una forma gràfica de presentació de dades que té l'avantatge de mostrar de manera simple, visual i intuïtiva un conjunt d'indicadors i l'índex construït a partir d'aquests (vegeu gràfic adjunt).

Consisteix en una figura formada per una sèrie d'eixos¹¹⁰ integrats en forma radial, en què cada un representa un determinat indicador. Per presentar els diferents indicadors en el mateix diagrama es transformen a una escala comuna amb valors entre 0 i 1, de tal manera que el 0 representa la pitjor situació i l'1 la millor. Si s'uneixen en la figura els valors de cada un dels indicadors, s'obté una àrea la mesura de la qual serà el valor de l'índex, anomenat en anglès índex SMOP ("mesura de la superfície del resultat total") que resumeix el conjunt dels indicadors. Aquest tipus de gràfics són molt útils per fer comparacions, sia transversals (per exemple, entre diferents països en un mateix moment de temps) o temporals (una mateixa regió en diferents moments del temps).



La construcció d'un diagrama radial no està exempta de problemes. A més dels problemes generals de selecció d'indicadors assenyalats més amunt, n'hi ha de més específics. Un d'ells, rellevant, és el de la construcció gràfica, ja que la seqüència en què s'ordenen els indicadors en els eixos afecta l'àrea resultant. Per tant, encara que les diferències en general no són gaire importants, s'ha de mantenir sempre la mateixa seqüència per poder establir comparacions.

En termes gràfics, un índex que reflecteixi igualtat total o integració total vindrà representat per l'àrea total de l'hexàgon que és 2,6 unitats quadrades. No obstant això, per simplificar la lectura i la comparació, el valor de l'àrea total també es pondera a 1, i així, tots els valors obtinguts per a cada un dels diferents índexs també fluctuaran entre 1 i 0. Malgrat això, cal tenir en compte que en aquests valors transformats d'àrea, si bé el valor 1 representa igualtat o integració total i el valor 0 exactament el contrari, l'escala no és lineal.¹¹¹ Això significa que, per exemple, un valor de l'índex 0,5 no representa una situació equivalent al 50% de la igualtat o integració total. Per tant, els valors dels índexs s'han de considerar com un nombre que no expressa una situació concreta i només tenen sentit a nivell comparatiu: un major valor de l'índex expressa una millor situació en l'aspecte analitzat.

¹⁰⁹ Aquesta metodologia es va utilitzar per elaborar l'índex de treball en un estudi realitzat per Carrasco i Domínguez per a l'Ajuntament de Barcelona (Carrasco i Domínguez), 2003.

¹¹⁰ L'experiència demostra que el nombre d'indicadors més adequat està entre 4 i 8; menys de 4 ofereixen escassa informació i més de 8 dificulten la interpretació.

¹¹¹ La relació entre indicadors i índex no és lineal. En l'hexàgon, els indicadors representen longituds i l'índex, una àrea.



REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Balbo, Laura. "La doppia presenza". *Inchiesta* 32, 1978.
- Borderías, Cristina; Carrasco, Cristina. "Introducción. Las mujeres y el trabajo: aproximaciones históricas, sociológicas y económicas", a Borderías et al. (ed.) (1994). Pàg. 17-109, 1994.
- Borderías, Cristina; Carrasco, Cristina; Alemany, Carmen (ed.). *Las Mujeres y el Trabajo: rupturas conceptuales*. Fuhem/Icaria. Barcelona, pàg. 556, 1994.
- Boulding, Kenneth Ewart. *La economía del amor y del temor*. Alianza Editorial, Madrid, (e.o.1973), 1976.
- Carrasco, Cristina. *El trabajo doméstico. Un análisis económico*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Colección Tesis Doctorales, Madrid, 1991.
- Carrasco, Cristina et al. *El trabajo doméstico y la reproducción social*. Instituto de la Mujer, Serie Estudios núm. 28, 1991.
- Carrasco, Cristina et al. *Tiempos, trabajos y flexibilidad: una cuestión de género*. Instituto de la Mujer, Serie Estudios núm. 78, Madrid, 2003.
- Carrasco, Cristina et al. *Trabajo con mirada de mujer*. CES, Madrid, 2004.
- Carrasco, Cristina i Maribel Mayordomo. "Tiempos, trabajos y organización social: reflexiones en torno al mercado laboral femenino", a Cristina Carrasco (ed.), *Mujeres y economía. Nuevas perspectivas para nuevos y viejos problemas*, Icaria, 1999.
- Carrasco, Cristina y Maribel Mayordomo. "Los modelos y estadísticas de empleo como construcción social: la encuesta de población activa y el sesgo de género". *Política y Sociedad*, núm. 34, 2000.
- Carrasco, Cristina; Alabart, Anna; Mayordomo, Maribel; Montagut, Maite. *Mujeres, trabajos y políticas sociales. Una aproximación al caso español*. Instituto de la Mujer, Serie Estudios núm. 51. Madrid, pàg. 240, 1997.
- Carrasco, Cristina; Domínguez, Màrius. *Temps treballs i ocupació. Desigualtats de gènere a la ciutat de Barcelona*. Estudis, monografies 3. Ajuntament de Barcelona, 2003.
- Carrasco, Cristina; Mayordomo, Maribel. "La doble segmentación de las mujeres en el mercado laboral español". *ICE*, núm. 760, febrer, pàg. 43-59, 1997.
- Carrasco, Cristina; Mayordomo, Maribel. "Tiempos, trabajos y organización social: Reflexiones en torno al mercado laboral femenino", a Carrasco (ed.) (1999), pàg. 125-171, 1999.
- CES. *El trabajo a tiempo parcial*. Informe 4. CES, pàg. 172, 1996.
- CES. *Segundo informe sobre la situación de las mujeres en la realidad sociolaboral española*. Informe 3/2003. CES, Madrid. Pàg. 262, 2003.

- Cockburn, Cynthia. "Maquinaria de dominación: mujeres, hombres y Know-how técnico". *Sociología del Trabajo*, nova època, núm. 3, primavera 1988. Pàg. 71- 90, 1988.
- Departament d'Indústria. *Dona i Treball*. Butlletí estadístic núm. 1, juliol 2004. Departament de Treball i Indústria, 2004.
- Dex, Shirley. *La división sexual del trabajo. Revoluciones conceptuales en las Ciencias Sociales*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Madrid, 1991. Pàg. 261, 1985.
- Durán, M. Ángeles. "La investigación sobre uso del tiempo en España: algunas reflexiones metodológicas", *Revista Internacional de Sociología*, Tercera Època, núm. 18, setembre, desembre. Pàg. 163-190, 1997.
- England, Paula. *Comparable worth. Theories and evidence*. Aldine de Gruyter. Nova York. Pàg. 346, 1992.
- Ferber, Marianne (ed.). *Women in the labor market*. vol. I i II. Edward Elgar Publishing LTD. Collection: The international library of critical writings in economics, núm. 90, 1998.
- Finkel, Lucila. *La organización social del trabajo*. Pirámide. Madrid. Pàg. 525, 1994.
- Folbre, Nancy i Michael Bittman. *Family Time*, Routledge, 2004.
- Garrido, Luis. *Las dos biografías de la mujer en España*. Instituto de la Mujer, Serie Estudios núm. 33. Pàg. 309, 1993.
- Himmelweit, Susan. "Making Visible the Hidden Economy: The Case for Gender-Impact Analysis of Economic Policy", *Feminist Economics*, 8 (1), 2002.
- Humphries, J.; Rubery, J. "The legacy for women's employment: integration, differentiation and polarisation", a Michie, J. (ed.) (1992) *The economic legacy 1979-1992*. Academic Press. Londres, pàg. 236-255, 1992.
- IDESCAT, Institut d'Estadística de Catalunya. *Mercat de treball 2002. Ampliació de resultats anuals de l'EPA*.
- INE. *Encuesta de población activa: Descripción de la encuesta, definiciones e instrucciones para la cumplimentación del cuestionario*. Edició ampliada i revisada. Madrid. Pàg. 130, 1999.
- INE. *Módulo de relaciones laborales especiales y de condiciones y horarios de trabajo de EPA, 2001*. INE. <http://www.ine.es>, 2003.
- INE. *Proyecto metodológico*. Publicación electrónica. <http://www.ine.es>, 2003.
- Departament de Treball i Indústria: *La Situació sociolaboral de la dona a Catalunya l'any 2003*. Departament de Treball i Indústria.
- Maruani, Margaret. "La construcción social de las diferencias de sexo en el mercado de trabajo". *Revista de Economía y Sociología del Trabajo*, núm. 13-14/ set.-des. Pàg. 129-137. Madrid, 1991.
- Mayordomo, Maribel. "El sesgo androcéntrico de la Encuesta de Población Activa", ponència presentada a les *VI Jornadas de Economía Crítica*, Universitat de Màlaga, Març, 1998.

El treball de les dones a Catalunya: cap a una igualació creixent?



- Mayordomo, Maribel. *Dones, treballs i economia laboral. Una proposta alternativa per a analitzar el món del treball*. IDESCAT, Barcelona, 2004.
- Picchio, Antonella. *Social Reproduction*, Cambridge University Press, 1992.
- Picchio, Antonella. "El trabajo de reproducción, tema central en el análisis del mercado laboral", a Borderías et al. *Las mujeres y el trabajo. Rupturas conceptuales*, Icaria, 1994.
- Picchio, Antonella. "Un enfoque macroeconómico "ampliado" de las condiciones de vida", a Carrasco (ed.) *Tiempos, trabajos y género*, Publicacions Universitat de Barcelona, 2001.
- Plantenga, J.; Hansen, J. "Balance de la igualdad de oportunidades en la Unión Europea", *Revista Internacional del Trabajo*, vol.118, núm. 4, 1999.
- Prieto, Carlos. "Crisis del empleo: ¿crisis del orden social?", a Miguélez i Prieto (eds.) (1999): *Las Relaciones de empleo en España. Siglo XXI*. Madrid, 1999. Pàg. 529-548, 1999.
- Ramos, Ramón. *Cronos dividido. Uso del tiempo y desigualdad entre mujeres y hombres en España*. Ministerio de Asuntos Sociales/Instituto de la Mujer. Serie Estudios, núm. 26. Madrid. Pàg. 261, 1990.
- Recio, Albert. *Trabajo, personas, mercados*. Fuhem/Icaria. Barcelona. Pàg. 324, 1997.
- Rubery, Jill (ed.). *Las mujeres y la recesión*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Madrid. Edició espanyola a càrrec de Moltó, 1993. Pàg. 420, 1988.
- Salais, R., Baverez, N. Y Reynaud, B. *La invención del paro en Francia*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid, 1990, 1986.
- Torns, T. "Entre l'atur i el temps parcial: noves maneres per a una vella desigualtat?" *Revista Catalana de Sociologia*, 15. Pàg. 27-40, 2001.
- Torns, Teresa. "Las asalariadas: un mercado con género", a Miguélez i Prieto (ed.) (1999). Pàg. 151-166, 1999.
- Villota, Paloma de (ed.). *Economía y género*, Icaria, Barcelona, 2004.
- Williams, R. "An introduction to the UK Time Use Survey from a labour market perspective" *Labour Market Trends*, Febrer. Pàg. 63-70, 2004.

ÚLTIMES PUBLICACIONS EDITADES

Col·lecció Estudis del CTESC

7. La descentralització dels serveis públics d'ocupació. L'impacte de les polítiques actives d'ocupació a Catalunya.
8. Dones, salut i treballs.
9. Integració dels immigrants qualificats al mercat laboral a Catalunya i Europa.

Col·lecció Llibres del CTESC

4. El marc català de relacions laborals. Volum I
5. El marc català de relacions laborals. Volum 2
6. Canvis i transformacions. Bruno Trentin

Col·lecció Tesis doctorals

Planificació del temps de treball amb jornada anualitzada. Amaia Lusa García

Memòria socioeconòmica i laboral de Catalunya 2004

Col·lecció Dictàmens

Indicadors bàsics socioeconòmics i laborals

Butlletí periòdic de caràcter mensual.



Per a més informació: www.ctescat.net • ctescat@gencat.net

Punts de venda a les llibreries de la Generalitat:

Barcelona	93 302 64 62
Girona	972 22 72 67
Lleida	973 28 19 30
Madrid (Blanquerna Llibreria Catalana)	91 431 00 22



Consell de Treball,
Econòmic i Social
de Catalunya

